

p

14 MAART 1994 H. J. J. V.

kleio

Tijdschrift van de vereniging
van docenten in geschiedenis
en staatsinrichting in Nederland
(VGN)

35e jaargang nr. 2 maart

1994

tekening: H. Buckinx

JONG ZIJN IN DE SIXTIES

VGN

Vereniging van docenten in geschiedenis en staatinrichting in Nederland

Algemeen Bestuur

Mw. J. van der Leeuw-Roord, voorzitter (externe contacten, examenbureau/CEVO, vrouwen-geschiedenis, BAVO, internationale betrekkingen).
Louise Henriëtestraat 16,
2595 TH Den Haag.
Tel. 070 - 38 24 872/38 53 669.

Mw. T. Perdeck-Schimmel, vice-voorzitter (contacten met historische verenigingen, congressen, Mavo/Vbo),
Timorstraat 27,
3818 CK Amersfoort.
Tel. 033 - 61 50 97.

Mw. H. Budé-Janssens, 1e secretaris (externe correspondentie, Platform VVVO, internationalisering, publiciteit),
Patrijslaan 12a,
2261 ED Leidschendam.
Tel. 070 - 32 77 923.

Mw. H.J.C. van Herwaarden-Rijlaarsdam, 2e secretaris (interne contacten, PABO, Hoger Onderwijs), Postbus 360,
2920 AJ Krimpen a/d IJssel.
Tel. 01807 - 12 298.

J. Schopman, penningmeester (financiën, ledenwerving, OAC, contacten Kleio), Jozef Israëlsstraat 58, 6521 MZ Nijmegen.
Tel. 080 - 22 47 69.

F.R. Kat (buitenlandse contacten, Atlantische Onderwijscommissie, Havo/Vwo, studiereizen),
Jeudestraat 4, 4011 GL Zoelen.
Tel. 03448 - 16 86.

M. Otten (volwasseneneducatie, PR, beroepsonderwijs, Clionatica, ledenwerving),
Deventerweg 60, 7203 AM Zutphen.
Tel. 05750 - 42160 (privé),
05700 - 70825 (werk).

L.M.I.V. Nolet, (didacticiteiten, lerarenopleiding, nascholing),
Reestraat 32, 6531 JM Nijmegen.
Tel. 080 - 550749 (privé),
080 - 459827 (werk).

VGN-fax: 070 - 38 53 669
VGN-giro: 128701
t.n.v. Penningmeester VGN
in Den Haag

U kunt zich opgeven als lid van de VGN bij de administratie Vreeswijkstraat 329, 2546 AK Den Haag. Wilt u daarbij aangeven tot welke categorie van leraren u behoort en op welk schooltype u werkzaam bent.

Voor 1994 bedragen de contributies:

1. Bij bezoldiging tot en met HOS-schaal 10 f 90,-
2. Bij bezoldiging vanaf HOS-schaal 11 f 105,-
3. Buitengewone leden (zij die niet meer in het onderwijs werkzaam zijn of zich nog bekwamen voor het leraarschap): f 75,-
4. Partnerlidmaatschap f 130,-

Leden die minder dan 16 uur per week les geven kunnen in aanmerking komen voor een korting. Hiertoe moet u jaarlijks voor 1 december een verzoek indienen bij de penningmeester met vermelding van het aantal lessen, de school en de categorie waartoe u behoort.

kleio

Het blad van de VGN, verschijnt tien maal per jaar, incidenteel met katern voor leerlingen

Redactie

W.G.J. Rongen, voorzitter, Antillen 4, 3524 EZ Utrecht.
Tel. 030 - 892580
J.A. de Ruiter, Almelo, B. Engbers, Utrecht.
I.D. Verkuil, Hilversum
R.P. Slotboom, Utrecht.
J.L.G. van Oudheusden, Waalwijk.
Mw. C.L. Peucker-Martin, Zeist.
H.S.J. Jansen, Nijmegen.

Secretariaat: J.A. de Ruiter, Parkweg 5, 7602 JC Almelo.
Tel. 05490 - 60 987.
Eindredactie: Mw. T. Bogaerts-Stoopman, Omloop-West 9, 3402 XM IJsselstein.
Tel. 03408 - 8 35 76.

Alle leden van de VGN hebben een abonnement op Kleio. Niet-leden kunnen zich abonneren, maar reglementair komen alleen diegenen in aanmerking voor een abonnement zonder lidmaatschap, die niet werkzaam zijn als docent. Over uitzonderingen beslist het bestuur.

Voor 1994 kost een abonnement:
Binnenland f 90,-
Buitenland, binnen Europa f 120,-
Buitenland, buiten Europa (luchtpost) f 130,-
Losse nummers f 9,50

Informatie over het leerlingenmateriaal in de serie Kleio-Didactica en andere uitgaven van de VGN vindt u in de Kleio-krant achter in het blad. U kunt bestellen door het betreffende bedrag over te maken op Postbanknummer 12 87 01 t.n.v. Penningmeester VGN te Den Haag. Wilt u op het girobiljet aangeven om welke nummers het gaat.

In Kleio kan geadverteerd worden.

Prijzen:
1 pagina f 410,-
1/2 pagina f 325,-
1/4 pagina f 225,-
Voor informatie over andere formaten en inleverdata van de opnamemodellen kunt u zich wenden tot de eindredacteur.

ISSN 0165-6449

Echt de moeite waard

Het Landesinstitut für Schule und Weiterbildung in Soest (Duitsland) heeft een onderwijsbundel samengesteld onder de titel *Wir sind das Volk; DDR 1989, ein Volk erzwingt Demokratie*.

Deze handreiking voor het voortgezet onderwijs over de ontwikkelingen die leidden tot de Duitse hereniging bevat ongeveer 300 bladzijden met veel bronnen, waaronder ook spotprenten en tabellen, een chronologie van de gebeurtenissen in 1989 en 1990, een literatuurlijst en opdrachten voor leerlingen.

De bundel is heel geschikt voor het CE-onderwerp 'Duitsland'.

Prijs: f 25,- (incl. verzendkosten)

Wie belangstelling heeft voor dit boek kan dat schriftelijk melden aan:

Hélène Budé-Janssens
secretaris Euroclio
Patrijslaan 12A
2261 ED Leidschendam

Joke van der Leeuw-Roord
voorzitter Euroclio
Louise Henriëtestraat 16
2595 TH Den Haag

Wilt u artikelen voor Kleio toesturen aan de secretaris van de redactie. Berichten voor de Kleiokrante (verenigingsnieuws, aktualiteiten, aankondigingen) kunnen rechtstreeks naar de eindredacteur.

Voor overname van artikelen, lesmateriaal e.d. dient u contact op te nemen met de eindredacteur.

Jong zijn in de sixties

Themanummer over aspecten van de jaren zestig met Kleio-Didactica 19

4 Bij dit nummer

5 Hans Righart en Rozemarijn Smeets - De ongrijpbare jaren zestig

Dit themanummer gaat over een aantal veranderingen op sociaal-cultureel gebied in de jaren zestig. De bestudering van dergelijke zaken brengt heel wat problemen met zich mee. Geen wonder dat politieke en economische aangelegenheden al veel eerder ter dege bekeken zijn. En wat bedoel je eigenlijk met 'de jaren zestig'? Toch niet precies de periode 1960-1970?

8 Myriam Hendriksen en Barbara Schreuders - Niet fluisteren maar schreeuwen. De Nederlandse jeugd, een eigen geluid?

De ontwikkeling van muziek van jongeren in Nederland: van rock 'n roll en jazzmuziek via Indorock naar Nederbeat

12 Rozemarijn Smeets - Geen ander tijdverdrijf dan het kijkbedrijf. De doorbraak van de televisie in Nederland

Was de televisie van invloed op het sociaal-cultureel klimaat van de jaren zestig? Het lijkt van wel. Voor het eerst kon heel Nederland uitgebreid en indringend kennis nemen van andere visies. En die andere visies wisten hun weg in de wereld van de media wel te vinden.

18 Koen Vossen en Oene van der Wal - Roel van Duijn, groen activist avant la lettre

Een creatief denker met een heel scala aan alternatieve activiteiten, zo typeren de auteurs Roel van Duijn. Provo - kabouter - keuterboer - en soms grappig!

24 Kleiokrante

Dit nummer bevat Kleio-Didactica 19 'Jong zijn in de sixties', een lessenserie over zaken die jongeren aangaan.

Samenstelling: Marcel van Dijk, Monique Dijkman, Paul Frencken, Myriam Hendriksen, Annuska den Hollander, Koen Hubers, Mertijn de Nooijer, Onno Reichwein, Barbara Schreuders, Alwin Siepel en Rozemarijn Smeets.

Bij dit nummer

De jaren zestig staan veel mensen nog helder voor ogen. Je was jong en je wou wat - en dat kon!

Voor de jongeren van toen, de middelbare generatie van nu, was het een tijd van heel veel mogelijkheden. Maar hoe vertel je dat aan de jongeren van nu? En hoe zit het met de visie vanuit de geschiedwetenschap op de periode en wat kun je daarmee in de klas?

In 1993 waren de jaren zestig onderwerp van een door prof.dr. H. Righart gegeven doctoraal werkcollege aan studenten van de Rijksuniversiteit Utrecht. De veranderingen op sociaal en cultureel gebied stonden daarin centraal. Enkele van de bestudeerde onderwerpen zijn voor dit themanummer van KLEIO omgewerkt tot artikelen.

Studenten die daarnaast de lerarenopleiding volgden hebben onder begeleiding van vakdidacticus Guus Peek een lessenserie gemaakt, die zich vooral richt op de belevingswereld van jongeren. Muziek, jongerenprogramma's op de televisie, provo, de botsing van jongeren met de gevestigde orde komen aan de orde. Daarmee is niet gezegd, dat deze lessen nu alle sociaal-culturele veranderingen waarmee jongeren in de jaren zestig te maken kregen bestrijken. De invloed van Dolle Mina, hippies, drugsgebruik, de trek naar India, de pil zijn zeker ook de moeite van het bestuderen waard. Maar dan is er wel heel veel leestijd mee gemoeid.

Het materiaal is vanaf de derde klas Mavo/Havo/Vwo te gebruiken.

Wij hopen dat dit nummer aanleiding zal zijn om ook los van het examen aandacht te besteden aan deze roerige tijd.

Bij de totstandkoming waren betrokken:

Rozemarijn Smeets en Paul Frencken, voor de les over de media;

Onno Reichwein, Barbara Schreuders en Myriam Hendriksen, voor de muziek;

Annuska den Hollander, Alwin Siepel en Mertijn de Noijer, voor de les over provo en Koen Hubers, Marcel van Dijk en Monique Dijkman maakten de les over jongeren en gezag.

De redactie was in handen van Jan van Oudheusden en Dik Verkuil, de eindredactie voerde Tineke Bogaerts.

Wij bedanken Guus Peek en Hans Righart voor het werk dat zij in het kader van deze didactica hebben verricht.

Redactie

Zoals de gewoonte is bij Kleio-Didactica's zijn van het leerlingenmateriaal overdrukken gemaakt, boekjes met een wat steviger omslag die tegen drukkostprijs bij de VGN te bestellen zijn.

De prijs hangt af van het aantal exemplaren dat u nodig heeft: één boekje kost f5,50, twee tot en met tien stuks f4,50 en meer dan tien exemplaren f3,50 per stuk (incl. verzendkosten).

U kunt bestellen door het juiste bedrag over te maken op postgiro 128701 t.n.v.

Penningmeester VGN in Den Haag onder vermelding van de titel (!) en het gewenste aantal exemplaren.

Voor spoedbestellingen en verdere informatie kunt u terecht bij de eindredactie, tel. 03408-83576.

kleio

De ongrijpbare jaren zestig

Hans Righart en Rozemarijn Smeets

Als eerste in de reeks artikelen bij de Kleio-Didactica over de jaren zestig gaan de auteurs in op de afbakening van de periode en de problemen die juist de bestudering van de veranderingen op sociaal-cultureel terrein met zich mee brengt. Politieke en economische ontwikkelingen zijn veel gemakkelijker vast te pinnen.

Desondanks is het een goede zaak deze aspecten in ogenschouw te nemen. Wat zouden de jaren zestig voor de leerlingen van nu zijn als je het alleen over economie en politiek hebt?

(Uit: Weet je (nog) wel; de jaren 60, Weert 1991).

Onder de Nederlandse historici bestaat er enige overeenstemming over het breukkarakter van de jaren zestig. In een discussie over de vraag in hoeverre de Tweede Wereldoorlog als een cesuur in de twintigste eeuwse Nederlandse geschiedenis beschouwd moet worden, heeft J.C.H. Blom geschreven:

*'Zo er al sprake zou zijn van een breuk in de jongste geschiedenis van Neerland, dan zou die in de jaren zestig te vinden zijn en niet in de bezettingstijd. (...) Pas in de jaren zestig, met enige voorboden in de jaren vijftig, gaat het hele systeem kraken.'*¹

Tegelijk met deze vaststelling beginnen echter de problemen: immers wanneer de jaren zestig inderdaad een breuk in de naoorlogse Nederlandse geschiedenis vormen, is de vraag direct wat er dan precies brak en waarom.

De meest in het oog springende veranderingen tijdens de jaren zestig laten zich snel noemen: economische groei en in het kielzog daarvan welvaart en uitbreiding van de sociale zekerheid, sociaal-economische spanningen, politieke vernieuwing en radicalisme, ontzuiling, ontkerkelijking en deconfessionalisering, de snelle opmars van de televisie, grotere seksuele vrijheid en de tweede feministische golf, de opkomst van een jongeren-subcultuur, de vorming van een militante, sterk links-ideologisch gerichte studentenbeweging en een verhevigd generatieconflict.

Over een aantal van deze vernieuwingen en veranderingen, vooral in de politieke en sociaal-economische sfeer, zijn we dankzij historisch onderzoek inmiddels redelijk geïnformeerd; de veranderingen op sociaal-cultureel terrein zijn daarentegen veel minder goed gedocumenteerd en geanalyseerd. Op een meer generaal verklarend niveau zijn we ook nog niet erg ver gevorderd; zelfs aan meer of minder voorzichtig geformuleerde speculaties omtrent aard en oorzaken van de veranderingen in de jaren zestig is de Nederlandse geschiedschrijving nog nauwelijks toegekomen.

Actie van kabouters, mei 1970 (Uit: Han Plas e.a., *Toen Juliana regeerde. Herstel en vernieuwing van de Nederlandse samenleving 1948 - 1980*).

De nabije jaren zestig

Voor een deel is deze analytische onmacht ongetwijfeld te verklaren uit de nabijheid van die jaren. De jaren zestig lijken in mode en commercie weer terug, maar het is de vraag of ze in bredere maatschappelijke zin ooit weg zijn geweest. Er is ruim tweeëneenhalf decennium verstreken sinds Provo ten grave werd gedragen, maar de mentale nabijheid van de jaren zestig is opmerkelijk. Wat een afstand ligt er bijvoorbeeld niet tussen de jaren twintig en de jaren vijftig

Die nabijheid van de jaren zestig is misschien niet zozeer in de politiek zichtbaar, maar veel meer in de cultuur, de omgangsvormen, het onderwijs, de intieme levenssfeer van seksualiteit en ouder-kindverhouding, de houding ten opzichte van gezag en hiërarchie, kortom al die veranderingen die de publicist H.J.A. Hofland ooit zo treffend samenvatte als 'de dekolonisatie van de burger'.²

Het is moeilijk een historische omslag te analyseren, waar men zelf nog steeds deel van uitmaakt.

De historische beschrijvingen van de ingrijpende veranderingen op de diverse bovengenoemde terreinen hebben vaak een impliciet vooronderstellend karakter.

Veelal wordt aangenomen dat al deze vernieuwingen een samenhangend complex vormen. Dat complex wordt chronologisch in één decennium gesitueerd: de jaren zestig. Maar tegelijkertijd moet men vaststellen dat

de gesignaleerde veranderingen niet volstrekt synchroon hebben plaatsgevonden. Hoe zij echter interfereren - of bijvoorbeeld economische groei aan culturele en politieke vernieuwing vooraf is gegaan - is een probleem dat nog nergens systematisch onderzocht is.

Wie een chronologische sequentie in de vernieuwingen probeert te ontdekken, is ook geneigd 'de jaren zestig' niet louter als een getalsmatige tijdsaanduiding te zien, maar veeleer als een kwalitatief begrip. Zo lijken 'de jaren zestig' behalve voor de periode 1960-1969 ook te staan voor een complex van deels gelijktijdige, deels snel op elkaar volgende veranderingen op sociaal-economisch, politiek en mentaal-cultureel terrein.

Begin en eind?

In de historische overzichten valt tot dusver op dat de periodisering van dit vernieuwingsproces niet volledig samenvalt met de chronologische tijdsaanduiding, alsook dat de gebruikelijke periodisering veelal een impliciete verklaring of karakterisering bevat. Zo laat de historicus J.J. Woltjer de jaren zestig met de loonexplosie van 1963 beginnen en eindigt hij met de oliecrisis van 1973.³ Door deze periodisering wordt de indruk gewekt dat de economische ontwikkeling een sterk sturende invloed heeft gehad.

In een ander overzichtswerk van de hand van E.H. Kossmann wordt de periode 1958-1973 aangeduid als een tijdperk van 'experimenten'.⁴ Het jaar 1958 markeert met de val van het vierde kabinet-Drees (1956-1958) het einde van de rooms-rode coalities en tevens de aarzelende liberalisering van de tot dan toe straf geleide loonpolitiek. Het jaar 1973 - hier sluit het boek van Kossmann af - staat ook hier voor de oliecrisis, maar tevens voor het aantreden van het centrum-linkse kabinet-Den Uyl, dat een begin wil maken met de spreiding van kennis, inkomen en macht.

Duurt het 'tijdperk van experimenten' derhalve niet voort tot 1977, wanneer het rode kabinet met de witte rand vlak voor de finish ten val komt? En eindigen de jaren zestig in de politiek daarom niet pas in 1977? Zouden er misschien verschillende 'jaren zestig' zijn, verschillend te periodiseren, al naargelang het maatschappelijke terrein dat men bestudeert?

Zo wordt bijvoorbeeld in de literatuur over pop- en jongerencultuur een grote symbolische waarde toegekend aan incidenten als het beruchte concert van de Rolling Stones in het Amerikaanse Altamont in 1969, waar-

kleio

nummer 3/94
pagina's 6 en 7

bij een zwarte toeschouwer door een Hells Angel doodgestoken werd, alsook aan de vroegtijdige dood van rocksterren als Jimi Hendrix, Janis Joplin (beide in 1970) en Jim Morrison (1971). Deze dramatische gebeurtenissen markeerden volgens sommige auteurs 'het einde van de droom', dat wil zeggen van het optimistische levensgevoel dat de internationale hippie- en flower power-cultuur tot dan gekenmerkt had.⁵

Een complex vernieuwingsproces

In zijn inaugurele rede noemt D. Bosscher in een willekeurige volgorde een aantal factoren die mogelijk van invloed zijn geweest op de omslag die de jaren zestig brachten: welvaart, verlichting van de internationale spanningen door het afnemen van de Koude Oorlog, grotere mobiliteit vooral als gevolg van de auto, meer communicatiemogelijkheden in het bijzonder dankzij de televisie, de introductie van de anticonceptiepil en de gevolgen die dit nieuwe middel had voor de beleving van seksualiteit, het volwassen worden van de baby boomers, het demografische cohort van de eerste naoorlogse jaren, en tenslotte de nawerking van de Tweede Wereldoorlog.⁶ Wat mismoedig stelt hij vervolgens vast dat een periodisering eigenlijk onbegonnen werk is: 'Dat geschiedenis een discussie zonder eind is, gaat in het geval van de ongrijpbare jaren zestig wel heel nadrukkelijk op'.⁷

Maar wanneer 'de jaren zestig' inderdaad een zeer complex vernieuwingsproces zijn, dan laten begin en einde zich natuurlijk niet precies in bepaalde jaartalen fixeren, in weerwil van dat mystificerende decenniumbegrip. Het zoeken naar een exact te dateren begin is even vruchteloos als een speurtocht naar het geboortjaar van de Verlichting of de Industriële Revolutie. Een gedifferentieerde benadering van 'de jaren zestig', dat wil zeggen een studie van de verschillende maatschappelijk gebieden, schept de mogelijkheid van meerdere, ten opzichte van elkaar incongruente periodisering. 'De jaren zestig' kunnen bijvoorbeeld in de culturele sfeer al voorbij zijn, terwijl ze in de politiek nog een aantal jaren aanhouden.

Het is misschien mogelijk een soort proliferatieproces te schetsen, waarbij het er uiteindelijk om gaat 'het epicentrum' van al deze turbulentie te traceren. Een periodisering is dan niet langer een onmogelijke op-

gave zoals Bosscher meent, maar kan afgeleid worden uit een analyse van de verschillende vernieuwingsimpulsen en de manier waarop zij zich tot elkaar verhouden.

De sociaal-culturele aspecten

Eerder is opgemerkt dat heden ten dage economische en politieke ontwikkelingen in de jaren zestig beter gedocumenteerd en onderzocht zijn dan de sociaal-culturele ontwikkeling. Beide terreinen laten een geheel eigen patroon zien; economische veranderingen treden vrij vroeg op in de jaren zestig, terwijl een politiek omslagpunt misschien wel in de vroege jaren zeventig gevonden kan wor-

den. De spectaculair toenemende economische welvaart als katalysator en basis van maatschappelijke vernieuwingen en politieke zelfvernieuwing als definitieve bevestiging van de veranderingen in de Nederlandse samenleving.

Tussen deze twee uitersten ligt het brede en onoverzichtelijke veld van de sociaal-culturele ontwikkelingen. Op dit gebied zijn veranderingen veel moeilijker te constateren en te beschrijven. Men komt al snel tot de conclusie dat de samenleving ingrijpend verandert, maar op welke manier dit proces zich voltrekt is moeilijker te bepalen. Begrippen als 'mentaliteitsverandering' en 'invloeden

van buitenaf' zijn dan aan de orde van de dag, maar moeilijk te concretiseren. Wat houden zulke fenomenen precies in en hoe zijn deze te onderzoeken en te beschrijven? Het meten van 'invloed' en het daaraan verbinden van conclusies is een hachelijke onderneming vergeleken met bijvoorbeeld het onderzoeken van de toename van de welvaart in een bepaalde periode en het doen van uitspraken daarover. Een bijna onmogelijke opgave voor een onderzoeker.

Ondanks deze obstakels is het besef doorgedrongen dat de jaren zestig in Nederland (en daarbuiten) niet begrepen kunnen worden wanneer deze aspecten buiten beschouwing worden gelaten. Sociaal-culturele factoren hebben een cruciale rol gespeeld in het maatschappelijke ontwikkelingsproces en mogen daarom niet genegeerd worden in het historisch onderzoek naar deze periode. Hopelijk draagt dit themanummer van KLEIO met haar verscheidenheid aan onderwerpen bij tot een beter inzicht in deze complexe en bijzondere tijd in de Nederlandse geschiedenis.

Noten

1. Over het probleem van een cesuur in de naoorlogse Nederlandse geschiedenis kunnen de volgende titels informeren:
J.C.H. Blom, 'De Tweede Wereldoorlog en de Nederlandse samenleving: continuïteit en verandering', in: J.C.H. Blom, *Crisis, bezetting en herstel. Tien studies over Nederland 1930-1950* (Den Haag 1989).
E.H. Kossmann, *De Lage Landen 1780-1980. Twee eeuwen Nederland en België. Deel 2* (Amsterdam/Brussel 1986) 300 e.v.
H.W. von der Dunk e.a. (red.), *Wederopbouw, welvaart en onrust. Nederland in de jaren vijftig en zestig* (Houten 1986).
D. Bosscher, *De dood van de metselaar en het begin van de jaren zestig in Nederland* (Groningen 1982).
J.J. Woltjer, *Recent verleden. De geschiedenis van Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 1992) 317-415.
2. H.J.A. Hoffland, *Tegels lichten of ware verhalen over de autoriteiten in het land van de voldongen feiten* (Amsterdam 1972).
3. Woltjer, *Recent verleden*, 315 e.v.
4. Kossmann, *De Lage Landen*, 283 e.v.
5. Bijvoorbeeld:
R. Flender, H. Rauhe, *Popmusik. Geschichte, Funktion, Wirkung und Ästhetik* (Darmstadt 1989) 131 e.v.; J. Curtis, *Rock eras. Interpretations of music and society 1954-1984* (Ohio 1987) 221 e.v.
6. Bosscher, *De dood van een metselaar*, 23.
7. Ibidem, 34.

Niet fluisteren maar schreeuwen

Myriam Hendriksen en Barbara Schreuders

In 1955 maakte Nederland voor het eerst kennis met de Amerikaanse rock 'n roll. Het toonaangevende muziekblad *Tuney Tunes* deed het af als hels kabaal. Jongeren stemden daarentegen massaal af op Luxemburg. Een ééndagsvlieg of het begin van de rebellie?

Concert van Elvis Presley in 1956 (Memphis, USA).

kleio

nummer 3/94
pagina's 8 en 9

Vernieuwingen in de muziek ontstaan vaak in de meest onverwachte uithoeken en worden veelal vanuit de onderkant van de samenleving geïnitieerd.

Niet het culturele centrum New York maar het volgens velen nog 'achterlijke' zuiden van de Verenigde Staten was de bakermat van de rock 'n roll.

In de tijd van de slavernij was muziek voor zwarten de enig toegestane manier om zich te uiten en plezier te maken. Hun muziek, de rhythm & blues, was sterk geïnspireerd door het ritmische geluid van hun Afrikaanse voorvaders. Ook na de afschaffing van de slavernij in 1865 was het hele Amerikaanse leven tot diep in de jaren vijftig doordrongen van de rassenscheiding. Zwarten en blanken luisterden ieder naar eigen radiostations. In 1951 vond dan ook een ware aardverschuiving plaats toen de blanke disc-jockey Alan Freed de zwarte muziek introduceerde in zijn programma 'Moon-dog's rock & roll house party'. Als één van de eersten gebruikte hij de term rock 'n roll als muzikale aanduiding. Daarvoor werd de term onder zwarten gebruikt als een eufemisme voor vrijen.

Veel blanke jongens vonden de rhythm & blues veel swingender dan hun eigen muziek, die in de naoorlogse periode sterk in het teken stond van de zogenaamde 'crooners'. Zangers als Bing Crosby, Dean Martin en Frank Sinatra werden zo genoemd omdat ze door het gebruik van een zangmicrofoon fluisterend en 'kreunend' konden zingen zonder onverstaanbaar te worden. De kritiek was dat de vertegenwoordigers van dit sentimentele genre de liedjes op een te afstandelijke en emotionele wijze ten gehore brachten.

Doordat blanke jongens als Bill Haley, Eddy Cochran, Buddy Holly, Gene Vincent, Jerry Lee Lewis en Elvis Presley hun eigen country & western muziek gingen combineren met de zwarte rhythm & blues werd de rock 'n roll verder ontwikkeld en voor een publiek van blanke jongeren acceptabel gemaakt. Dit tot

verontrusting van de conservatieve Amerikanen die Elvis voor 'niggerlover' uitmaakten.

Rock 'n roll was revolutionaire muziek, er werd niet meer gefluisterd maar geschreeuwd, gezwijmel maakte plaats voor sex. Dit laatste werd niet alleen in de teksten verwoord maar ook uitgebeeld door de hit-sige bewegingen van de muzikant. De scheurende saxofoons brachten moderne stadsgeuliden tot uiting. Rock 'n roll was feest, maar tevens harde werkelijkheid. Het was niet zoals de rhythm & blues en de liedjes van de crooners een vlucht daarvandaan.

Cocacolonisatie

De Amerikaanse culturele invloed op West-Europa kwam na de Tweede Wereldoorlog in een stroomversnelling. Veel Nederlanders zagen de Amerikanen als bevrijders, en als degenen die door middel van de Marshall hulp het zwaar verwoeste vaderland weer op de been hadden geholpen helpen.

Op cultureel gebied was de houding van vooral oudere Nederlanders vaak wat sceptisch. Met de term 'cocacolonisation' werden de massaconsumptie en de vermeende vervlakkende werking van de Amerikaanse cultuur gehekeld. Maar onder jongeren was een ander geluid te horen. Amerika werd gezien als het land van de onbegrensde mogelijkheden.

Na jaren van soberheid kwam er in 1954 een eerste loonronde en konden Nederlandse werkende jongeren voor het eerst ruiken aan het Amerikaanse consumptiepatroon.

In groten getale schaften ze nieuwe brommers aan. Met de handzame Philips transistorradio die in 1958 op de markt kwam, konden ze op hun zolderkamertjes de Amerikaanse rock'n roll beluisteren die op het mysterieuze 'Radio Luxemburg' werd gedraaid.

In datzelfde jaar kwam ook het eerste 45 toerenplaatje in de handel. Voorzover een platen-speler nog niet in het bereik lag was er in het nabijgelegen café wel een juke-box met muziek naar keuze te vinden.

Nederland industrialiseerde, het arbeidsproces werd rationeler en gedisciplineerder. De werkende jongere werd steeds meer in een keurslijf gedrongen, en om hieraan te ontsnappen werd de vrije tijdsbesteding steeds belangrijker. Werkende jongeren scheurden met naar hun rock-idolen gemaakte kapsels rond op brommers. In Amsterdam stonden ze ermee op de Nieuwendijk te pronken. Dit tot verontrusting van de autoriteiten die nog geheel in een geest van 'zuinigheid met vlijt' leefden. De *Vrij Nederland*-journalist Jan Vrijman beschreef de 'dijkers' als 'nobile wilden' en introduceerde de term 'nozems'.

Het was niet tegen te houden: werkende jongeren kregen steeds meer een eigen leefwereld die los stond van die van de volwassenden.

Jongeren uit de hogere milieus bleven daarentegen wat langer in het voetspoor van hun ouders lopen. De modieuze representanten van deze groep kozen het Amsterdamse Leidseplein als domicilie.

Deze 'pleiners' onderscheidden zich sterk

van de nozems: wat de Amerikaanse muziek betreft hadden ze een voorkeur voor jazz en hun belangstelling voor existentialisme en chansons veraadde tevens hun francofiele inslag. Rock 'n roll was 'not done'. Ook buiten Amsterdam waren 'nozems' en 'pleiners' te vinden, alleen verschilden de lokaties en benamingen.

Indorockers: ware virtuozen

Een groep apart werd gevormd door de Indische en Molukse Nederlanders. Omdat Den Haag van oudsher een belangrijke verblijfplaats was van mensen uit de overzeese gebiedsdelen, trokken velen ook na de onafhankelijkheid van Indonesië hier naar toe.

Jongeren uit deze groep hadden via familie en kennissen uit Amerika al eerder kennis gemaakt met de rock 'n roll.

Terwijl deze muziek niet aansloot bij de Nederlandse inheemse traditie was dit bij de cultuur van de Indische en Molukse bevolkingsgroepen wel het geval: in hun Krontjongmuziek speelde de gitaar een belangrijke rol, veel jongens hadden van huis uit dit instrument leren bespelen.

Het coveren van rock 'n roll werd in Nederland geïntroduceerd door deze minderheidsgroepering die zich nog in een sterk geïsoleerde positie bevond. De Indische rockers speelden technisch perfect en gaven op de Bühne een wervelende show weg.

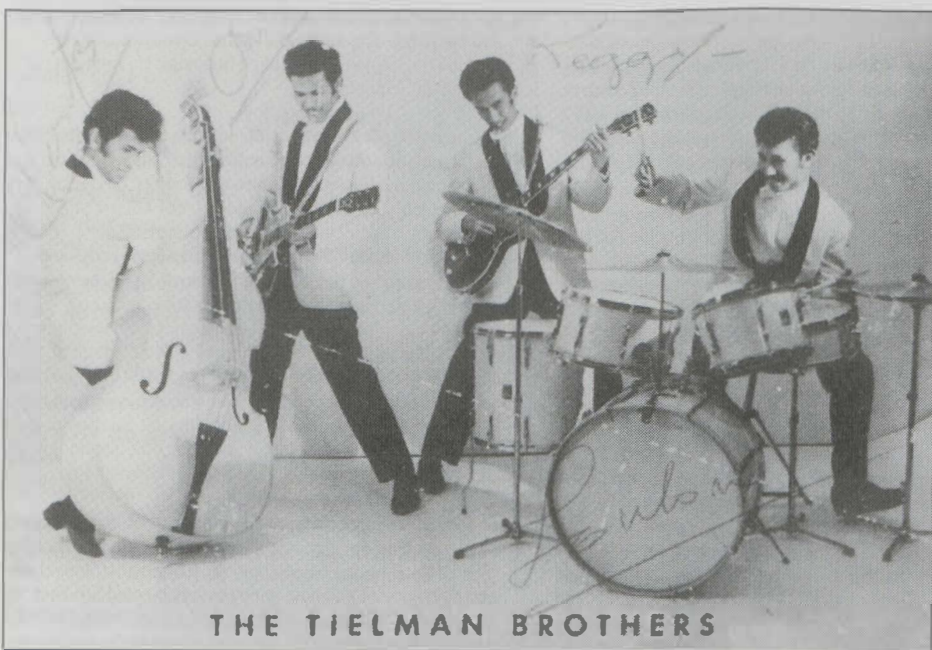
Zij, en vooral de Molukkers, traden vaak op in eigen kring. Deze laatsten zagen het kampverblijf als een tijdelijke aangelegenheid en bleven liever 'onder ons'. Omdat ze niet mochten werken legden veel Molukkers zich toe op de muziek.

De belangrijkste ontmoetingsplaats waar beide groepen elkaar troffen waren de jaarlijkse Pasar Malams waar hun cultuur en de muziek centraal stonden.

Met uitzondering van de Tielman Brothers en de Blue Diamonds werden de 'indo-rockers' commercieel geen succes. Op de plaat werd de uitstraling die ze op de Bühne hadden tenietgedaan: pas dan bleek vaak dat hun muziek niet meer was dan een imitatie van de Amerikaanse rock 'n roll, al was het dan een goede.

Ook in de media kregen ze weinig aandacht.

René Nodelijk, bassist van 'The Alligators' en één van de weinige blanke rock 'n roll muzikanten uit die tijd, noemde in het vraaggesprek dat wij met hem hadden twee redenen hiervoor. De indorockers namen zelf te

De Haagse groep Q65 op Piccadilly Circus (uit: Weet je (nog) wel: de jaren 60, Weert 1991).

Beatgroep The Parrots hebben nog 2 avonden per week vrij. Gaarne uw opdracht. Manager: J. Kool, Pl. Badlaan 3hs, tel. 020-64132.

Beatnik met Puch, 17 jaar, wil corresponderen (kenismaken) met beatgirl van ongeveer 17 jaar. Brieven met foto worden beantwoord. J. Alberta, Oude Almeloseweg 6, Wierden.

Band zoekt goede slag/solo-gitarist, indien mogelijk met installatie. Liefst Amsterdam. Schrijven naar: W. van Waardt, van der Pekstraat 35', Amsterdam 19. Telefoon 86539.

Moeder Arnhem geeft heel langharig-niet werkend, provocerend en vrijend Arnhem, hierbij de mededeling dat zij de nieuwste R&B-group SOUL ter wereld heeft gebracht. L. S. D. -klinik.

weinig initiatief in de richting van de media en Nederland liep in die tijd op muzikaal gebied nog sterk achter bij de rest van West-Europa. Veel 'indorockers' trokken daarom naar Duitsland en België waar ze in het nachtclubcircuit wél geld konden verdienen. Het bestedingspatroon van de Duitse en Belgische jongeren kan ook een rol hebben gespeeld.

Zeker is dat in Duitsland de combinatie van een uit de jaren twintig stammende uitgaanscultuur en de massale aanwezigheid van Amerikaanse troepen een vruchtbare bodem vormden voor de bloei van de rock 'n roll.

Nederbeat: de Haagse feestcultuur

Vanaf 1964 nam de aandacht voor de Amerikaanse rock'n roll af. Met de doorbraak van de Engelse Beatles en Stones in de Verenigde Staten en op het Continent werd de basis gelegd voor de 'rock' muziek. Het woord geeft al aan dat deze musici schatplichtig zijn aan de rock 'n roll. Het gaat daarnaast echter om een heel scala aan andere Amerikaanse invloeden.

The Beatles begonnen in 1956 als skiffle-bandje: dit soort bandjes, die op wasborden speelden waren toen razend populair. Al snel wisten ze de skiffle op een geheel eigen manier te vermengen met blues, rock 'n roll en de zoetsappige stijl van Cliff Richard en The

Shadows. Vanuit die verschillende bronnen kwamen ze tot muziek, die de harten van alle jongeren veroverde.

De Stones waren een tikkeltje ruiger. Zij boden de 'rauwe' rhythm & blues elementen en de rebelse houding van de rock 'n roll om tot een bewust provocerende houding.

In de jaren zestig verdween het verschil in smaak op muzikaal gebied bij de jongeren. Je kon een fan zijn van The Beatles of, wat stoerder was, van de Stones, maar dit zei niet veel over je sociale herkomst. In de jaren vijftig was dit nog wel het geval. Voorkeur voor een van de twee muziekstromingen voor jongeren uit die tijd, jazz of rock 'n roll, duidde toen nog op een standsverschil.

Het samen jong zijn werd rond 1965 belangrijker dan de onderlinge verschillen. En als dan in navolging van The Beatles en de Stones nederbeatgroepjes als de Golden Earings, Q65 en The Motions geformeerd worden, zien we dat hun optredens een breed publiek trekken. In Den Haag bijvoorbeeld bestonden verschillende rivaliserende 'jeugdbendes': de bullen hadden vetkuiven en kwamen uit werkmilieu's, de kikkers lieten hun haar groeien en waren veelal afkomstig uit meer gegoede milieu's. Maar ondanks alle wrijvingen bezochten ze nu voor het eerst dezelfde popconcerten.

Dat Den Haag nederbeatstad bij uitstek werd, had te maken met verschillende factoren.

In de eerste plaats waren voor veel nederbeatvirtuozen de optredens van de Indoroc-

kleio

kers 'eye-openers'. Zo ook voor Peter Vink, de bassist van de Nederbeatband Q65, die in 1960 als twaalfjarige jongen het idee had "dat de hele stad vol zat met bandjes." In de tweede plaats was er volgens Vink in Den Haag, in tegenstelling tot Amsterdam, bijna geen professioneel uitgaanscircuit voor jongeren aanwezig; daarom werden de bandjes in veel gelegenheden met open armen ontvangen.

Op vijftienjarige leeftijd werd Peter Vink gevraagd als bassist: "Op een bepaald moment stond ik op de dansvloer een beetje stoer te doen, komt er een jongen naar me toe die zegt: jij speelt bas toch? Ik zeg: 'Ja' en hij zegt: 'nou, dan kan je wel bij ons in de band komen spelen.' Dat was dus Q65."

Q65 speelde en oefende altijd in de kantine van rolschaatsbaan 'De Eekhoorn'.

"Je kwam op die rolschaatsbaan en de baas kreeg er notie van dat je in een bandje zat. Dan werd je een keer gevraagd te spelen. Die baas had er geen idee van wat 'ie in huis haalde en als hij het hoorde vond hij er geen moer aan. Maar zijn tent was vol, dus mocht je terugkomen."

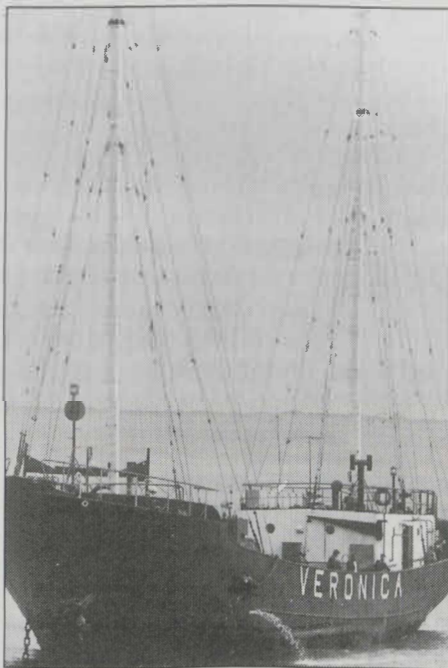
In navolging van Den Haag schoten er overal in Nederland tussen 1965 en 1967 nederbeatbandjes als paddestoelen uit de grond. Zij maakten vooral furore in het clubcircuit.

Vergruizing van de muziekcultuur

Na 1967 werd de nederbeat al snel overschaduwd door de Anglo-Amerikaanse muziek. Door de populariteit van Veronica's

Hitparadeformule, lieten ook de Hilversumse omroepen zich steeds meer leiden door de verkoopcijfers. Om de 'etherpiraat' de wind uit de zeilen te nemen werd Hilversum III gelanceerd.

Als reactie op de toenemende commercialisering van de popmuziek ontstond rond 1967

Het zendschip 'Veronica'.

in Amerika de Undergroundmuziek. Het Hilversumse buitenbeentje de VPRO werd naast het muziekblad *Hitweek/Aloha* haar spreekbuis. Undergroundmuziek was korte tijd 'het cement van een gedroomde wereldjeugdrevolutie', met de muzikant als profeet.

Ook de Beatles zochten inspiratie buiten de commercie; hier met Maharishi Mahesh Yogi in 1976. (Uit: *Aanzien 65 - 70. Vijf jaar wereldgeschiedenis in Beeld, Utrecht 1979*).

Na 1970 werden de verschillen tussen jongeren weer groter: Hard-rock, Glitter-rock, Art-rock, Country-rock, Symfo-rock, Punk en Disco ontstonden met ieder eigen modes en codes, en eigen aanhang. Deze vernieuwingen kwamen vaak uit de meest onverwachte hoeken, het bleven echter loten van dezelfde boom.

In 1980 kwamen met de 'Haagse beatnacht' de 'roots' weer in de belangstelling te staan: de liefhebbers van het eerste uur bezochten met de kinderen aan de hand de populaire bands van weleer. Q65 en René and The Alligators begonnen aan een tweede leven. Popmuziek werd daarmee steeds minder een synoniem voor jong zijn. De 'sixtiesrevival' was begonnen.

LITERATUUR

Een klassieker in de algemene overzichtswerken over popmuziek is Charlie Gillet's *Sound of the city* (vert. M. de Kuyper) (Amsterdam 1983).

De stripgeschiedenis van de popmuziek van Dutfoy en Sadler (vert. B. van der Ede) (Haarlem 1987) is ook voor leerlingen aan te raden.

Behalve de *Encyclopedie van de Nederlandse popmuziek 1960-1990* (Amsterdam 1990) is Rob Labree's *Rock & roll in rood-wit-blauw* (Amsterdam 1993) het enige overzichtswerk waar de ontwikkeling van de Nederlandse popmuziek van 1955 tot 1965 aan bod komt.

Lutgard Mutsaers gaat in *Rockin' Ramona* (Den Haag 1989) gedetailleerder in op de Nederlandse indorock.

Dick Slootweg geeft in *De B-kant van de beat* (Den Haag 1989) aan de hand van interviews een beeld van de Haagse nederbeat scene.

In zijn artikel 'Vetkuifje waarheen?' opgenomen in de VGN-bundel *Vertrouwde patronen, nieuwe dromen. Nederland naar een modern-industriële samenleving 1948-1973* onder redactie van Hélène Vossen e.a. schetst Piet de Rooy hoe er tussen 1955 en 1965 in Nederland een nieuw jeugdbestel tot stand kwam.

Gegevens voor dit artikel kregen we ook door middel van vraaggesprekken met Peter Vink, destijds de bassist van Q65, en René Nodelijk, bassist van The Alligators, een rock 'n rollband.

Geen ander tijdverdrijf dan het kijkbedrijf

Rozemarijn Smeets

De Provo-rookbom achter de koets, de toespraak van bisschop Bekkers bij *Brandpunt*, de nationale rel rond *Zo is het toevallig ook nog eens een keer*, het schoonvegen van de Dam, Vietnam-demonstraties, de naakte Phil Bloom bij *Hoepla*, Hadimassa. Onderwerpen die bij velen herinneringen zullen oproepen aan de turbulente jaren zestig. Al deze evenementen hebben iets met elkaar gemeen: zij waren op de televisie te zien.

Het nieuwe medium televisie werd volwassen in de jaren zestig en wist een definitieve plaats te verwerven in de Nederlandse huiskamers. Deze ontwikkeling viel samen met vele maatschappelijke veranderingen die zich in deze tijd voltrokken.

De vraag is of er een verband bestaat tussen deze fenomenen. Was er sprake van een wederzijdse beïnvloeding van televisie en samenleving, resulterend in nieuwe ontwikkelingen? Was de televisie hierin een trendsetter of een trendvolger?

Aan de hand van een kort historisch overzicht en enkele voorbeelden van opmerkelijke programma's zal in dit artikel getracht worden een antwoord te geven op deze vragen.

Een voorzichtig begin

In maart 1948 begon Philips met experimentele televisieuitzendingen. Drie avonden per week werd een programma aangeboden, dat slechts door enkele honderden geselecteerde kijkers kon worden ontvangen.

De regering-Drees volgde het experiment op de voet. De minister-president zelf had zijn bedenkingen omtrent de invoering van nationale televisie. De dure aanschaf van een toestel zou de spaarzaamheid van het Nederlandse volk en daarmee de wederopbouw aan kunnen tasten.

De omroepverenigingen besloten in mei 1951 samen te gaan werken in de Nederlandse Televisie Stichting. Zij konden op deze manier de gezamenlijke belangen behartigen en veel voorzieningen delen. Na onderhandelingen met de overheid kreeg de NTS toestemming om gedurende twee jaar drie uur per week uit te zenden.

Op 2 oktober 1951 opende staatssecretaris Cals officieel het televisietijdperk.

Nog maar weinigen hadden op dat moment een televisietoestel. In 1952 waren het er zo'n 500, in 1954 was het aantal opgelopen tot 2.800 en in 1955 waren er een kleine 10.000 toestellen in Nederland.¹ Het aantal zenduren werd in 1956 uitgebreid tot tien uur per week. In dat jaar ging ook het NTS-journaal van start. Ondertussen ging de groei gestaag door. Stonden er in 1959 391.000 toestellen geregistreerd, in 1961 werd de grens van het miljoen overschreden. Vijf jaar daarna werd het tweede miljoen bereikt en in 1970 was er bijna geen familie meer zonder een televisietoestel. In ruim tien jaar tijd was de televisie definitief doorgebroken.

Door de sterk toegenomen welvaart konden steeds meer gezinnen het zich veroorloven een televisie aan te schaffen. Door de uitbreiding van de zendtijd (op 1 oktober 1964 werd het tweede net in gebruik genomen), toename van het populaire programma-aanbod en verbeterde technische mogelijkheden werd het voor velen aantrekkelijk om zelf een toestel te bezitten.

kleio

Die anderen zijn zo gek nog niet

Het nieuwe medium fascineerde de kijkers, jong en oud. Men keek serieus en intensief, ongeacht welke omroep er op dat moment uitzond. Televisie was, veel sterker dan tegenwoordig, een nationale aangelegenheid. Zo kwam men in contact met programma's van verschillende levensbeschouwelijke origine. Voor velen was dit een eerste serieuze kennismaking met de andere zuilen.

Het bleek dat de meeste programma's niet bijzonder veel van elkaar afweken; zeker niet wanneer het om populair amusement ging. De televisie haalde niet alleen de wereld, maar ook de rest van Nederland dichterbij. Door het kijken naar de programma's van andere omroepen verbreedde men de eigen horizon aanzienlijk.

Het nieuwe medium droeg op deze manier bij tot de ontzuiling van de Nederlandse samenleving. Dit proces was in de jaren vijftig begonnen, toen de zuilen zichzelf langzamerhand van binnenuit uitholden. In de jaren zestig voltrok deze ontwikkeling zich in versneld tempo. De televisie speelde daarbij een belangrijke rol; zij fungeerde als doorgeefluik van 'het nieuwe', dat wil zeggen van de andere omroepen maar ook van fenomenen als Provo, studentenprotesten en uitingen van andere groepen.

De televisie en daarmee het Nederlandse publiek waren ooggetuige van de vele nieuwe ontwikkelingen die zich in het decennium voltrokken.

Het nieuwe medium had ook zijn invloed op de verhouding met de autoriteiten. In 1967 werd het toegestaan televisie-opnames te maken in de Tweede Kamer. Politici realiseerden zich al snel dat zij goed moesten overkomen op de televisie om de kiezers te kunnen blijven bereiken. Het fenomeen van media-training deed in datzelfde jaar zijn intrede.

Ook andere gezagsdragers beseften dat de televisie een factor was om rekening mee te houden. Wanneer een politieman voor de camera op demonstranten in sloeg, hoefde de sterke arm niet meer op veel sympathie te rekenen. Toch trad juist de politie in eerste instantie verkrampt en overspannen op bij rellen en ongeregelde heden, hetgeen slecht overkwam op de televisie. Op publiciteit gerichte groepen als Provo wisten daar feilloos op in te spelen.

Televisie maakte gezag tot personen, regenten tot mensen.²

Nieuwe omroepen dienden zich aan. Van augustus tot december 1964 zond de Reclame-televisie Exploitatie Maatschappij programma's uit vanaf een eigen, kunstmatig eiland buiten de territoriale wateren. De REM werd al snel populair ondanks het feit dat men een speciale REM-antenne aan moest schaffen om de programma's te kunnen ontvangen.

Omdat het wettelijk niet was toegestaan om vanuit het buitenland programma's uit te zenden die uitsluitend gericht waren op het Nederlandse publiek, maakte de politie op 17 december een eind aan de REM-uitzendingen. Toch gaven de REM-organisatoren de strijd niet op. Op 2 oktober 1966 presenteerden zij de opvolger van de REM: de Televisie en Radio Omroep Stichting.³

De TROS richtte zich op het hele kijkerspubliek zonder zich verbinden aan een bepaalde ideologische richting. De nieuwe omroep nam veel populair amusement in haar pro-

begin van de televisie speelde. Moest de Nederlandse televisie commercieel worden? Reclame zou het Nederlandse omroepbestel toegankelijk maken voor andere zendgemachtigden dan de reeds bestaande omroepen.

Er ontstonden al snel verschillende maatschappijen en stichtingen die plannen voor een commercieel bestel presenteerden.

De omroepen vreesden voor aantasting van hun tot dan toe onbedreigde positie in Hilversum. Meer zendgemachtigden betekende minder zendtijd en minder leden. Hun traditionele achterban zou dan waarschijnlijk in verhoogd tempo uit elkaar vallen. De omroepbesturen drongen er bij de regering op aan om het omroepstelsel in de bestaande vorm te handhaven.

In Den Haag wist men niet precies wat men met deze kwestie aan moest. Tussen 1961 en 1965 bleef het conflict terugkeren op de nationale politieke agenda.

De meningen waren sterk verdeeld; er waren

gramma op en gooide daar al snel hoge ogen mee. Critici zagen de groeiende populariteit van de TROS met lede ogen aan; zij waren bang dat 'vertrossing' (dwz. het uitzenden van een overmaat van 'middle of the road'-amusement) het algemene devies in Hilversum zou gaan worden. Te oordelen naar de groeiende populariteit van de nieuwe omroep, maakte de Nederlandse kijker zich daar beduidend minder druk om.

Money makes the world go round

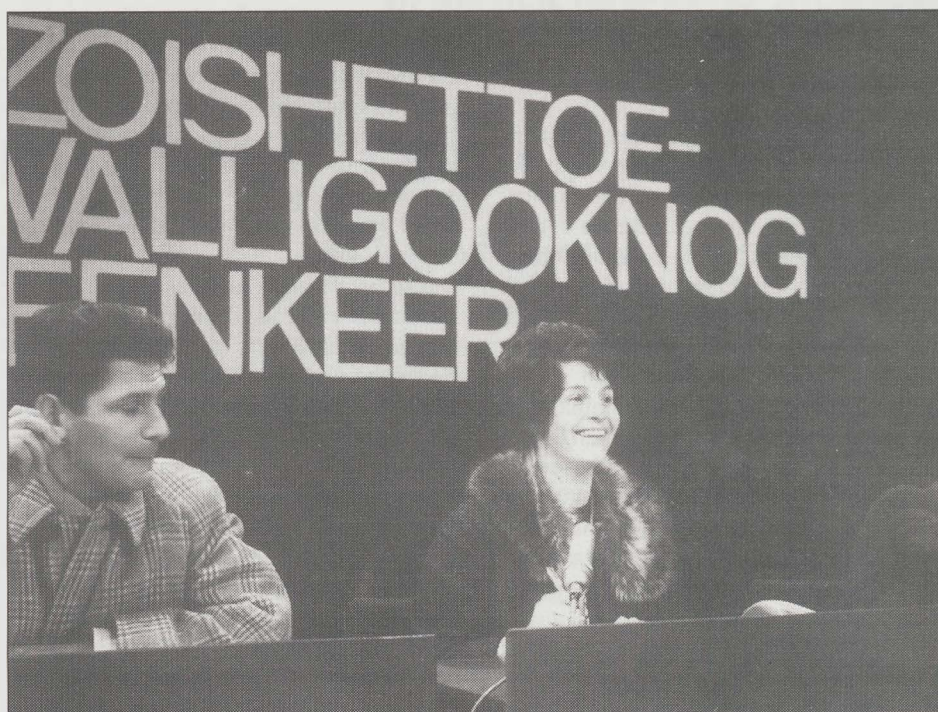
Het ontstaan van de TROS was een symptoom van een groter conflict, dat al sinds het

voorstanders (onder andere de VVD) van onvoorwaardelijke toelating van alle zendgemachtigden op commerciële basis, een volgende groep wilde een cultureel tweede net en weer anderen wensten alles bij het oude te laten (met name de KVP en de ARP).

In 1965 barstte de bom, toen het kabinet-Marijnens op 26 februari over de omroepkwestie viel.⁴

Vrij snel na deze crisis werd het probleem van de commerciële televisie opgelost door het pas aangetreden kabinet-Cals (PvdA, KVP en ARP). In januari 1967 werd de nieuwe Omroepwet door de Tweede Kamer goedgekeurd.⁵ Nieuwe zendgemachtigden met genoeg betalende leden werden voortaan toegelaten tot het bestel. Wel moest

Een uitzending van de geruchtmakende VARA-productie 'Zo is het toevallig ook nog eens een keer'. Mies Bouwman stopte na alle ontstane opwindig haar medewerking vroegtijdig (Uit: Toen Juliana regeerde).

hun programmering voldoen aan verschillende eisen; men moest culturele, informatieve, educatieve en amusementsprogramma's in een bepaalde verhouding brengen. De zendtijdverdeling zou plaatsvinden aan de hand van de A-, B- of C-status (respectievelijk meer dan 400.000, 250.000 en 100.000 leden; de aantallen gingen omhoog in 1980). Daarnaast werd de onafhankelijke Stichting Etherreclame (STER) in het leven geroepen, welke vanaf 2 januari 1967 reclame (die overigens de programma's niet mocht beïnvloeden) op de televisie uit ging zenden. De opbrengsten van de reclame werden verdeeld onder de omroepen al naar gelang hun status. Als laatste werd de NTS omgevormd tot de NOS, die de rol van samenwerkingsorgaan voor de gehele omroep moest vervullen.

Ondanks het feit dat de omroepen hun positie met succes verdedigd hadden en daarmee het (uiterlijk) verzuielde omroepsysteem in stand hielden, kan toch gesteld worden dat met de inwerkingtreding van de Omroepwet op 29 mei 1969 Nederland definitief het moderne televisietijdperk betrad.

Jong geleerd?

Naarmate de omroepen meer zenduren kregen, begonnen zij zich af te vragen hoe zij die op zouden kunnen vullen. Echt ervaren programmamakers waren er nog niet veel. Daarom moesten jonge krachten worden agetrokken, veelal afkomstig uit de journalis-

tieke en (klein)kunstwereld. De nieuwkomers werden in het begin vaak ingezet om programma's speciaal voor jongeren te maken. Daarmee werden twee vliegen in één klap geslagen: de zendtijd werd gevuld en de omroep bond tegelijkertijd het jongerenpubliek aan zich.

De nieuwe generatie televisiemakers had andere denkbeelden dan de reeds gevestigde 'televisie-orde'. Zij realiseerde zich dat de televisie vele nieuwe mogelijkheden bood

Lieve Mies en dokter Klapwijk.

en een zeer invloedrijk medium was. Televisie schept immers een eigen werkelijkheid, een 'mediarealiteit'; een door het medium bemiddeld en geïnterpreteerd beeld van de werkelijkheid.⁶ Alle media en in het bijzonder de televisie presenteren een vertekend beeld van de werkelijkheid. Televisie is daarnaast een uiterst symboolgevoelig medium; het was geen toeval dat

kleio

nummer 3/94
pagina's 14 en 15

groepen als Provo hun acties erop afstemden. Het beeld en daarmee de meningsvorming kan gemanipuleerd worden, zonder dat de kijker zich daarvan bewust hoeft te zijn. Normen- en waardenstelsels worden onder andere op dit beeld gebaseerd. De media zijn dus niet slechts een spiegel van de samenleving, maar ook een belangrijke factor in de meningsvorming over diezelfde maatschappij. Programmamakers hebben daarbij een belangrijke rol: zij kunnen onderwerpen aansnijden, maar ook zaken afremmen of doodzwijgen. Zij kunnen daardoor een belangrijke stem krijgen in het bepalen van de maatschappelijke agenda.

De knuppel in het hoenderhok

Toen zoveel mensen van verschillende achtergronden naar dezelfde programma's gingen kijken, kon het bijna niet anders of sommigen stoorden zich aan de inhoud. In de jaren zestig liepen de emoties dan ook af en toe hoog op.

Het ging daarbij om meer dan een verkeerd gevallen uitspraak of een ongelukkig shot. De televisie sneed onderwerpen aan die nog steeds moeilijk lagen bij grote delen van de Nederlandse bevolking, maatschappelijk taboe waren. Dergelijke taboes onthullen zichzelf alleen bij overtreding ervan. Mensen vermijden in het algemeen situaties of onderwerpen die niet algemeen geaccepteerd werden, zonder dat zij zich daarvan bewust zijn.

De 'beschavingsremmingen' leken zich in de jaren zestig voornamelijk toe te spitsen op drie onderwerpen die toen ter discussie kwamen te staan: religie, sex en het vaderland. De eerste nationale televisierelatie vond al in augustus 1957 plaats, toen de NTS de (door Jan Vrijman van de VPRO gemaakte) documentaire *Dag Koninginnedag* uitzond. Hierin werden verschillende 'pijnlijke' episodes (het kolonialisme, de Atjeh-oorlog) uit de vaderlandse geschiedenis naar boven gehaald en gaven verschillende mensen hun opinie over het Nederlandse koningshuis, waaronder één van de muiters van de Zeven Provinciën en een socialistische burgemeester.

De kritische opmerkingen werden door velen hoog opgenomen en de beide omroepbesturen (NTS en VPRO) haastten zich met het maken van hun verontschuldiging.

Het was slechts een voorproefje van wat nog komen zou.

Er zijn twee programma's waar nog steeds over gesproken wordt als het gaat om grensverleggende televisie uit de jaren zestig. Woevende ingezonden brieven, bedreigingen aan het adres van de makers, venijnige krantencommentaren en vragen in de Tweede Kamer; de aanpassing aan de nieuwe tijd verliep niet altijd even gladjes. Reden te meer om er iets dieper op in te gaan.

Zo is het ...

'Met Kerstmis waren alle kerken ter wereld vol. Maar nu zijn ze al weer vele malen leger. En er heerst een grote vreze dat de mensen steeds minder gelovig zouden zijn. Maar die vrees, lieve broeders en zusters, is ongegrond. Want er is een nieuwe oecumenische religie, die allen, gelovigen en ongelovigen, heeft bekeerd tot een nieuw en intens geloof. De gelovigen van deze religie belijden hun eredienst in hun miljoenen kerken en kapellen, in de grote en in de kleine steden, in de rijke en in de arme buurten, overal waar de zending komt. En de zending reikt verre.'

Peter Lohr (links) moest het als medewerker van 'Zo is het...' ontgelden omdat hij bijbelteksten in het programmaonderdeel 'Beeldreligie' had geparafraseerd. Naast Lohr: Hans van den Bergh, Yoka Beretti en Gerard Kornelis van het Reve, medepresentatoren van het televisieprogramma. (Uit: *Onze Jaren 45 - 70*, deel 5).

Het satirische programma *Zo is het* toevallig ook nog eens een keer was in de winter van 1963 voor het eerst op de Nederlandse televisie te zien. De VARA-uitzending was gebaseerd op het populaire Britse *That was the week that was*. Het programma bestond uit korte, satirische sketches over allerlei uiteenlopende onderwerpen. Een keur van (nu) bekende Nederlanders werkte er aan mee, onder wie Jan Blokker, Rinus Ferdinandusse, Gerard van het Reve, Dimitri Frenkel Frank, Joop van Tijn, Yoka Beretti en de immens populaire Mies Bouwman. Mies was een nationale heldin geworden nadat zij in 1962 de televisie-inzamelingsactie *Open het dorp* tot een groot succes had gemaakt. Hoofdredac-

teur was de journalist Herman Wigbold.

Op 4 januari 1964 werd de sketch *Beeldreligie* uitgezonden. Bovenstaand citaat is afkomstig uit de 'dagsluitings'-tekst die de 25-jarige rechtenstudent Peter Lohr voorlas. Televisiekijkend Nederland had zich door deze sketch aangevallen moeten voelen, maar de reactie bleek uit een hele andere hoek te komen. Voor veel kijkers was de uitzending godslasterlijk en reden om het programma te verbieden.

In de eerste dagen na de uitzending stroomden duizenden brieven bij de VARA binnen. De meeste daarvan waren scheldbrieven, gericht aan Mies Bouwman.

Een voorbeeld: *'U bent voor mij en voor duizenden een slet en een heel dom meisje. Wat kan een leven in een jaar veranderen vind (sic) U niet, maar dat kan alleen Uw soort huichelaars overkomen.'*⁷

De termen 'joden', 'homofielen' en 'rooie rothonden' waren niet van de lucht.

De pers reageerde verdeeld. De confessionele en traditioneel 'rechtse' kranten (met

name *Trouw*) veroordeelden de uitzending scherp: *'Blasfemie die alle perken te buiten gaat'*.⁸ Vooral *De Telegraaf* nam de zaak hoog op. De krant plaatste een groot aantal ingezonden brieven en schreef zelf venijnige stukken. De meer gematigde en liberale kranten en tijdschriften zagen wel in dat het stuk satirisch bedoeld was en dat de meeste mensen de boodschap niet goed begrepen hadden.

Na ruim een week waren de gemoederen weer redelijk bedaard en kon de officiële afhandeling beginnen.

Op maandag 6 januari werden er in de Tweede Kamer al vragen gesteld aan de verant-

LITERATUUR

J. Bank, 'Televisie in de jaren zestig', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 101 (1986) 1, 52-75.

J. Bardoel en J. Bierhoff ed., *Media in Nederland. Feiten, analyses* (Groningen 1987).

J. Hemels, 'De rol van de media in de jaren '60', in: *Revolutie, restauratie, continuïteit*, 35-48.

H. Wijfjes, *Hallo hier Hilversum. Driekwart eeuw radio en televisie* (Weesp 1985).

woordelijke minister Bot door de fractieleiders van de KVP, de ARP, de CHU en de VVD. Men wilde weten of de minister het programma ook 'aanstootgevend' wilde noemen en of er maatregelen genomen zouden worden om dit soort uitzendingen in de toekomst te voorkomen.

De regering kon niets doen. Het Televisiebesluit van 1956 liet slechts repressieve controle toe, behalve wanneer de staat, de openbare orde en de goede zeden bedreigd werden. *Beeldreligie* voldeed niet aan bovenstaande eisen, zodat men alleen maar zijn verontwaardiging kon uit spreken en dan hopen dat de kous daarmee af was.

Zo is het bleef tot 1966 op het scherm. Weliswaar zonder Mies, die zich na de bedreigingen terugtrok. Terugkijkend was de uitzending een duidelijk omslagpunt in de toen heersende televisiecultuur. Een televisieprogramma bleek in staat te zijn om mensen in hun wezen aan te tasten en een maatschappelijk debat te ontketen. De uitzending was het overtuigende bewijs dat velen, ongeacht hun levensbeschouwelijke overtuiging, naar het VARA-programma hadden gekeken en de knop niet hadden omgedraaid toen de gewraakte sketch werd uitgezonden. De makers van *Zo is het* zaten er blijkbaar helemaal niet ver naast met hun satire.

De naakte onschuld van Hoepla

Drie jaar na de beruchte uitzending van *Zo is het* was het de VPRO die voor opschudding

zorgt. In de eerste uitzending van het jongerenprogramma *Hoepla* in het na-jaar van

1967 trad het fotomodel Phil Bloom naakt op. Ook al was zij versierd met bloemen en deed zij niets aanstootgevends, het optreden stuitte op felle afkeurende reacties bij grote delen van het Nederlandse publiek

Eén van de makers van *Hoepla*, Wim T. Schippers, verklaarde in de *Haagse Post* dat Phil Blooms optreden uitsluitend artistiek was geweest en dat hij niet had verwacht dat men het zo hoog op zou nemen. Interessant gegeven was dat maar een klein gedeelte van de bevolking de eerste uitzending daadwerkelijk gezien had. Toch was de verontwaardiging wijdverbreid en sprak men er schande van. Heel Nederland leek het op eens gezien te hebben. Nieuwsgierige en sensatiebeluste kijkers wisten inmiddels dat ze de volgende uitzending niet moesten missen. Zelfs de kranten spoorden mensen aan om te gaan kijken.

Men was dus gewaarschuwd voor de tweede uitzending. Het VPRO-bestuur verbood de uitzending van reeds gemaakte opnames van Phil op grond van het feit dat zij reclame zou maken voor Fiat. Zij las in de bewuste scène een krant met een grote advertentie op de achterkant.

Toch verscheen ze in de tweede uitzending. Zonder Fiat-advertentie, maar met een krant. Toen ze deze liet zakken, keek ze recht in de camera, naakt! En daarna werd snel het postbusnummer van de VPRO in Hilversum over het beeld heen geprojecteerd.

Er volgden op deze tweede uitzending brieven, artikelen en Kamervragen. *De Telegraaf* veroordeelde het programma als 'vunzige onwelriekendheid', die alleen maar pornografisch uitgelegd kon worden.⁹ De krant plaatste ook verschillende ingezonden brieven, waarin lezers hun grieven kenbaar maakten.

De opname die oorspronkelijk bedoeld was om op 9 oktober 1967 in het VPRO-programma 'Hoepla' te worden uitgezonden. Phil Bloom leest voor uit het dagblad Trouw. Deze opname werd vervangen door een andere met Phil Bloom in evakostuum.

kleio

nummer 3/94
pagina's 16 en 17

jong zijn in The Sixties

tekening: H. Buckinx

Marcel van Dijk, Monique Dijkman, Paul Frencken, Miriam Hendriksen, Annuska den Hollander,
Koen Hubers, Mertijn de Nooijer, Onno Reichwein, Barbara Schreuders, Alwin Siepel, Rozemarijn Smeets

Inleiding	3
Les 1 The sound of the sixties	5
Les 2 Jongeren en de media	10
Les 3 Provo 1965 - 1967	17
Les 4 Radicalen en regenten	22

Tegenwoordig is het de normaalste zaak van de wereld dat jongeren in de samenleving een geheel eigen plaats innemen. Jongeren luisteren naar hun eigen muziek, lezen hun eigen bladen en dragen hun eigen kleding. Het wordt geaccepteerd dat zij zich niet door de ouders laten vertellen naar welke TV-programma's ze mogen kijken, hoe ze eruit moeten zien en hoe ze zich moeten gedragen.

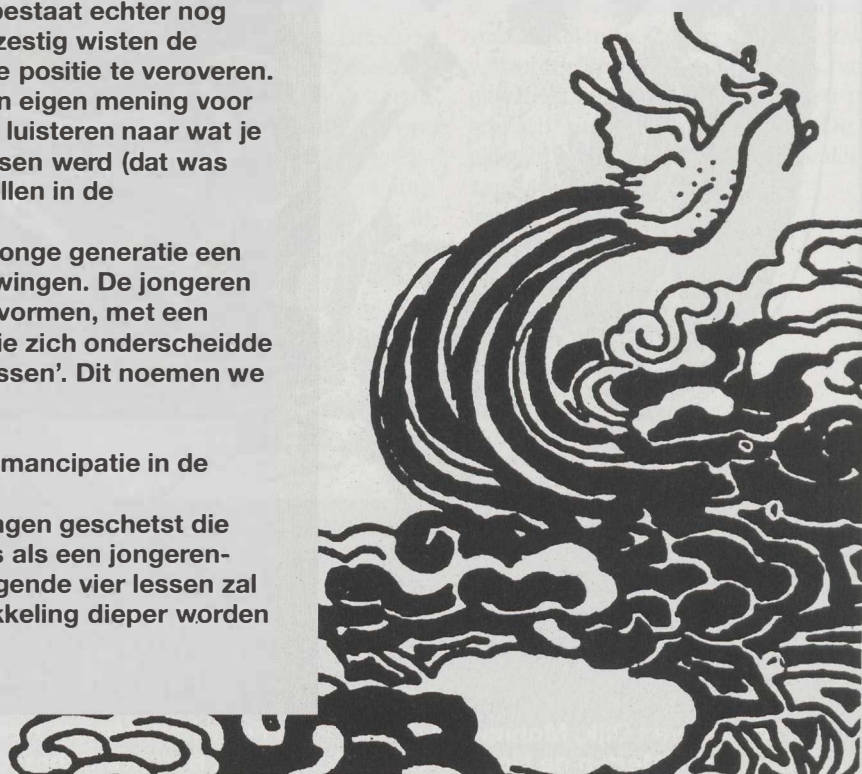
Door de overheid wordt het zelf beslissen en voor je eigen rechten opkomen zelfs bevorderd.

Deze onafhankelijkheid van de jeugd bestaat echter nog helemaal niet zo lang. Pas in de jaren zestig wisten de jongeren in Nederland een zelfstandige positie te veroveren. Daarvoor bestond er niet zoiets als een eigen mening voor jonge mensen. Als kind had je maar te luisteren naar wat je ouders zeiden. Pas wanneer je volwassen werd (dat was toen nog op je 21e) begon je mee te tellen in de maatschappij.

In de loop van de jaren zestig wist de jonge generatie een eigen plaats in de samenleving af te dwingen. De jongeren gingen steeds meer een aparte groep vormen, met een eigen identiteit en een eigen cultuur, die zich onderscheidde van die van de 'kinderen' en de 'volwassenen'. Dit noemen we de emancipatie van de jongeren.

In deze lessenserie staat de jongerenemancipatie in de jaren zestig centraal.

Eerst worden de algemene ontwikkelingen geschetst die ertoe hebben bijgedragen dat er zoiets als een jongeren-cultuur kon ontstaan. In de daarop volgende vier lessen zal telkens op één aspect van deze ontwikkeling dieper worden ingegaan.

Inleiding

De aanzet voor de opkomst van de jongerencultuur moet in de eerste plaats gezocht worden in sociaal-economische en maatschappelijke ontwikkelingen. Twee begrippen staan hier in centraal: welvaartsgroei en ontzuiling.

Na 1945 lag Nederland in puin. Aanvankelijk waren de toekomstverwachtingen zeer negatief. Men vreesde nooit meer het welvaartspeil van voor de oorlog te bereiken. Dit pessimisme bleek echter al snel onterecht. Dankzij actief herstelbeleid van de naoorlogse regeringen, de grote inzet van de Nederlandse bevolking en het opleven van de wereldeconomie kwam Nederland er al weer snel bovenop. Sterker nog: in de loop van de jaren vijftig en zestig werd Nederland welvarender dan ooit.

Meer geld en meer vrije tijd

De jongeren deelden mee in deze nieuwe welvaart. Omdat hun ouders meer gingen verdienen, konden zij langer op school blijven. Vroeger was het zo dat veel jongeren meteen na de lagere school uit werken moesten, omdat er thuis brood op de plank moest komen.

Een ander gevolg van de stijgende welvaart was dat jongeren steeds meer geld vrij te besteden hadden. Van hun ouders kregen zij meer zakgeld, en de werkende jongeren die nog thuis woonden, hoefden minder af te staan. Zij werden financieel minder afhankelijk van hun ouders en konden zelf gaan bepalen waaraan zij hun geld wilden uitgeven. Hierdoor hoefden ze zich ook steeds minder aan te trekken van het oordeel van hun ouders.

Naast de welvaartsgroei brachten de sociaal-economische ontwikkelingen in Nederland in de jaren vijftig en zestig ook meer vrije tijd. Zo werd de werkweek teruggebracht tot veertig uur en werd op veel scholen de vrije zaterdag ingevoerd.

Meer vrije tijd en meer geld zorgden voor een groeiende behoefte aan vermaak. Het vermaak van de ouders was echter niet het vermaak van de jongeren. Velen ontvluchtten het ouderlijk huis en zochten andere jongeren op, waarmee zij op pleintjes en straathoeken rondhingen. Zij gingen op zoek naar eigen vormen van vermaak en keerden zich af van de volgens hen saaie en brave vrijetijdsbesteding van hun ouders. De eerste omtrekken van een generatiekloof tekenden zich af.

Ontzuiling

Tot in de jaren zestig kende Nederland een sterk verdeelde samenleving. De gemeenschap was opgedeeld in vier grote zuilen: katholiek, protestant, socialistisch en liberaal. Als je jong was, betekende dit dat, wanneer je bijvoorbeeld katholiek was, je naar een katholieke school ging, je lid was van een katholieke sportvereniging en luisterde naar de KRO. Ook in de huidige maatschappij zijn de resten van deze verzuiling nog steeds terug te vinden. In de jaren zestig wordt dit zuilenstelsel echter in hoog tempo afgebroken. Een factor die daar een belangrijke rol in

Fritz Behrendt: de jongeren in verscheidene gevestigde politieke partijen gaan zich in toenemende mate afzetten tegen het 'establishment' in hun partij.

speelde was de ontkerkelijking of secularisatie. Het aantal mensen dat naar de kerk ging nam sterk af. De banden met de eigen zuil werden minder sterk.

Tegelijkertijd werd bij jongeren de band met leeftijdsgenoten juist sterker. Daarbij deed het er steeds minder toe welke achtergrond je had. Nu de oude tegenstellingen van het zuilenstelsel in hoog tempo afbrokkelden, kwam er een nieuwe, steeds sterker wordende tegenstelling tussen jongeren en ouderen op.

Het generatieconflict

In de loop van de jaren zestig werden de jongeren zich steeds meer bewust van hun eigen identiteit. Deze eigen identiteit kwam tot uitdrukking in eigen omgangsvormen, eigen muziek en eigen media, zoals in de eerste twee lessen zal blijken. De normen en waarden die voor de oude generatie nog zo belangrijk en vanzelfsprekend waren, werden door de nieuwe, naoorlogse generatie verworpen.

De ouderen waren opgegroeid met de crisis in de jaren dertig, de Tweede Wereldoorlog en de zuinigheid van de jaren vijftig. De heersende moraal was hard werken, soberheid, zuinigheid en onderwerping aan het gezag. Ook in de periode van overvloed die nu was aangebroken hielden zij

aan deze waarden vast. De jongeren echter, die de periode van schaarste nooit hadden meegemaakt, kwamen hiertegen in opstand. Voor hen was het oude normen- en waardenstelsel niet langer vanzelfsprekend. Zij wilden de starre mentaliteit van de ouderen doorbreken en zelf gaan bepalen hoe ze leefden. Zo lieten veel jongens uit protest tegen de heersende fatsoensnormen hun haar groeien en werden de rokken van de meisjes steeds korter.

Daar bleef het echter niet bij. Groeperingen als provo begonnen het gezag stelselmatig te provoceren. Met allerlei ludieke acties werden de zittende machthebbers belachelijk gemaakt.

De jongeren werden de motor achter de vernieuwingsbeweging. Volgens de jeugd was er nogal wat mis met de bestaande maatschappij: milieuvervuiling, kernbepa-ning, vervreemding van de mens van de natuur, consumptiedwang en gebrek aan democratische medezeggenschap voor de gewone burger.

Deze ideeën werden door allerlei nieuwe politieke bewegingen opgepikt. Er ontstonden nieuwe partijen als PPR (Politieke Partij Radicale) en Democraten '66, die veel kiezers wegtrokken bij de oude partijen. En ook binnen deze oude partijen rommelde het. Zo verwierf binnen de PvdA Nieuw Links veel invloed. Nieuw Links bestond uit een nieuwe, jonge generatie politici die

vond dat de inspraak van de bevolking op de politiek vergroot moest worden: de 'regentenmentaliteit' moest doorbroken worden.

De oudere generatie trad het jongerenprotest aanvankelijk vol onbegrip tegemoet. Zij hield vast aan de eigen normen en waarden en probeerde uit alle macht het tij te keren. Grote ruzies thuis waren het gevolg. Jongens die weigerden hun haar te laten knippen liepen grote kans van school gestuurd te worden en hadden moeite met het vinden van een baan. Ook politie en justitie traden hard op. Confrontaties met protesterende jongeren liepen vaak uit op hele veldslagen. Wie hierbij gearresteerd werd kon rekenen op een veroordeling, waarbij in sommige gevallen absurd hoge straffen werden uitgedeeld.

Al deze maatregelen ten spijt slaagde men er echter niet in de maatschappelijke veranderingen tegen te houden. De oude regenten moesten eraan geloven en hun posities afstaan aan jongere, hervormingsgezinde bestuurders.

Aan het eind van de jaren zestig was het aangezicht en de structuur van de Nederlandse samenleving ingrijpend veranderd.

Les 1.

The sound of the sixties

Is het niet met de walkman, dan wel in de disco, voor de buis, of bij de radio. Popmuziek is niet meer weg te denken uit het leven van jongeren. Er wordt daarom weleens van een nieuwe internationale 'jeugdtaal' gesproken.

Veertig jaar geleden bestond er nog geen popmuziek, jong en oud waren op dezelfde deuntjes aangewezen.

Veel ouderen waren niet echt blij met het ontstaan van de popmuziek, zeker niet toen bleek dat tegelijkertijd ook het uiterlijk en de levensstijl van jongeren drastisch veranderden.

In deze les zal worden bekeken hoe en wanneer jongeren een 'eigen geluid' kregen en hoe de Nederlandse jeugd zich liet inspireren door de nieuwe muziek.

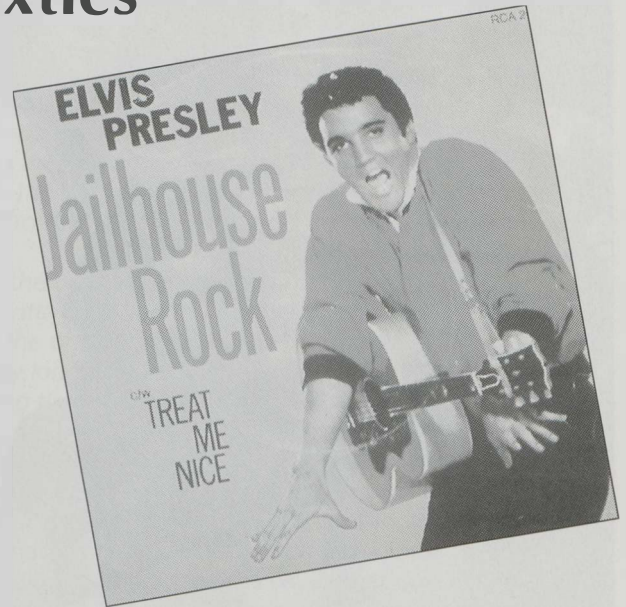

Rock 'n rollkampioenen in 1957.

In 1956 beleefde de Amerikaanse muziekfilm 'Rock around the Clock' van Bill Haley in Nederland haar première. De vertoning sloeg in als een bom, er braken in Amsterdam zelfs relletjes uit onder de bioscoopgangers. De burgemeester van Gouda schrok hier zo van dat de film in zijn stad alleen zonder geluid vertoond mocht worden.

Bill Haley was een blanke artiest, die in feite de liedjes zong die de zwarten in Amerika al in de jaren veertig zongen. De zwarten noemden toentertijd deze muziek alleen geen rock 'n roll maar rhythm and blues.

Begin jaren vijftig ontdekten de blanke Amerikaanse jongeren de muziek die tot dan toe alleen op zwarte radiostations te horen was. Deze muziek vonden ze veel opwindender dan hun eigen 'crooners'. Dit waren vertolkers van sentimentele smartlappen als bijvoorbeeld Frank Sinatra en Dean Martin.

Naast Bill Haley werd in 1956 Elvis Presley de onbetwiste 'King of Rock'n Roll'. Presley was in tegenstelling tot Haley heel jong en zijn songs en bewegingen op het podium waren doordrongen van iets dat jongeren erg bezig hield: seks.

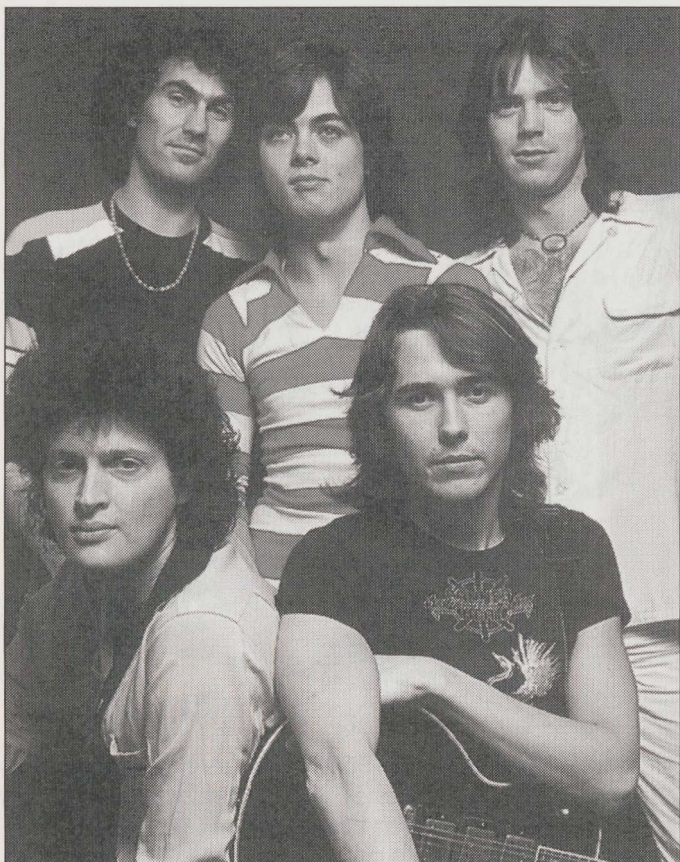
Veel ouderen moesten niets hebben van deze opzweepende dansmuziek. Dit leidde ertoe dat al snel de scherpe kantjes van de rock 'n roll werden afgehaald en daarnaast zoetsappige 'teenagerpop' ontstond, zoals de muziek van Pat Boone.

In Nederland was tot dan toe niets bekend over rock 'n roll. Alleen de Indische en Molukse Nederlanders waren er mee vertrouwd. Dit had veel met hun cultuur en omstandigheden te maken. Veel Indische en Molukse jongens speelden al in bandjes en ze voegden eind jaren vijftig de rock 'n roll toe aan hun repertoire. De bekendste band was wel 'The Tielman Brothers'.

Deze zogeheten 'Indorock' was korte tijd vooral in Den Haag heel populair. Bijna altijd speelde er in een zaaltje een Indisch bandje. De Indorockers werden geroemd om hun perfecte beheersing van de muziekinstrumenten en waren berucht om hun erotische uitstraling.

De media in Nederland besteedden bijna geen aandacht aan de nieuwe Amerikaanse muziekstroming. Rock 'n roll werd te opruiend gevonden en men dacht dat het wel snel zou overwaaien. Veel Nederlandse jongeren luisterden daarom naar Radio Luxemburg, een buitenlands commercieel radiostation, waar wel rock 'n roll werd gedraaid, maar dat moeilijk te ontvangen was.

Rock 'n roll was vooral geliefd bij de zogenaamde vetkuiven, werkende jongeren die steeds meer te besteden hadden en op snelle en luidruchtige brommers reden. Studenten en middelbare scholieren bleven nog lange tijd jazz beluisteren.

De Golden Earrings; de meest succesvolle band van Haagse bodem.

Begin jaren zestig verloor Amerika de toonaangevende positie in de muziek aan Engeland. Niet in Londen maar in het grauwe Liverpool werd uit een veelheid van vaak zwarte Amerikaanse muziekinvloeden de Merseybeat geboren. Representanten van dit nieuwe genre waren The Beatles. Zij werden in 1964 in Amsterdam onthaald als helden, niet alleen door werkende jongeren maar ook door studenten en jonge huismoeders. The Beatles werden op de voet gevolgd door de Rolling Stones, een veel ruigere Engelse groep. In datzelfde jaar gaven zij een concert in het Scheveningse Kurhaus waar heibel uitbrak en politie te paard charges uitvoerde tussen de pluche stoelen.

Niet alleen de Amerikanen, maar ook de Nederlanders gingen The Beatles en de Stones imiteren. Weer was Den Haag het middelpunt. De Golden Earrings, Q65, The Motions en vele andere groepen coverden de Engelse nummers en gingen, in navolging van The Beatles, ook eigen nummers schrijven.

In het begin bestonden de bandjes voornamelijk uit Haagse straatjongens die er op los improviseerden. Deze zo-

genaamde Nederbeat kende haar glorie tijd tussen 1965 en 1967. Daarna verschoof de aandacht weer naar het toen sterk internationaal georiënteerde Amsterdam.

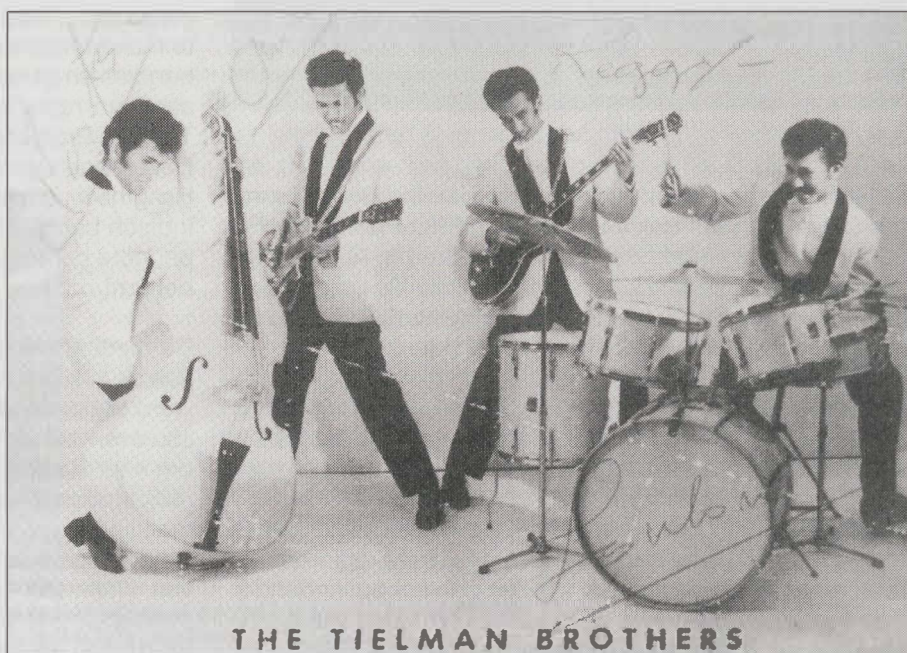
Na de Engelse Beatinvasie werd Amerika weer belangrijk want daar kwam de zogenaamde Underground muziek op. Underground was niet zozeer een muziekstroming als wel een uitdrukking van ongenoegen met de samenleving in het algemeen die heel goed te vertalen viel in muziek. Een belangrijke voorloper was Bob Dylan, die al in 1963 met protestsongs kwam.

Op muzikaal gebied stond Underground ook voor het experimenteren met bizarre muziekinvloeden. Dit gebeurde bij Pink Floyd en ook bij The Beatles. Op hun in 1967 verschenen lp 'Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band' was sprake van Indiase invloed. De popmuzikant werd steeds meer een kunstenaar die een persoonlijke boodschap uitdroeg.

Vanaf die tijd ging men zich in Nederland onder meer in het muziekblad Hitweek bezig houden met serieuze popkritiek. Bij de VPRO kregen progressieve jongeren het in 1968 voor het zeggen. Zij zorgden ervoor dat op radio en televisie ruimte kwam voor de Undergroundmuziek.

Terwijl in 1956 rock'n roll nog als een ééndagsvlieg werd gezien, zorgden The Beatles en de Stones ervoor dat popmuziek een centrale plaats kreeg in het bestaan van alle jongeren. Voor de commercie was deze nieuwe internationale 'jeugdtaal' al snel serieuze handelswaar.

1. Vergelijk Indorock met de andere in dit stukje genoemde stromingen. Wat vind je van de stelling dat Indorock de enige muziek van Nederlandse bodem was? Verdedig je antwoord

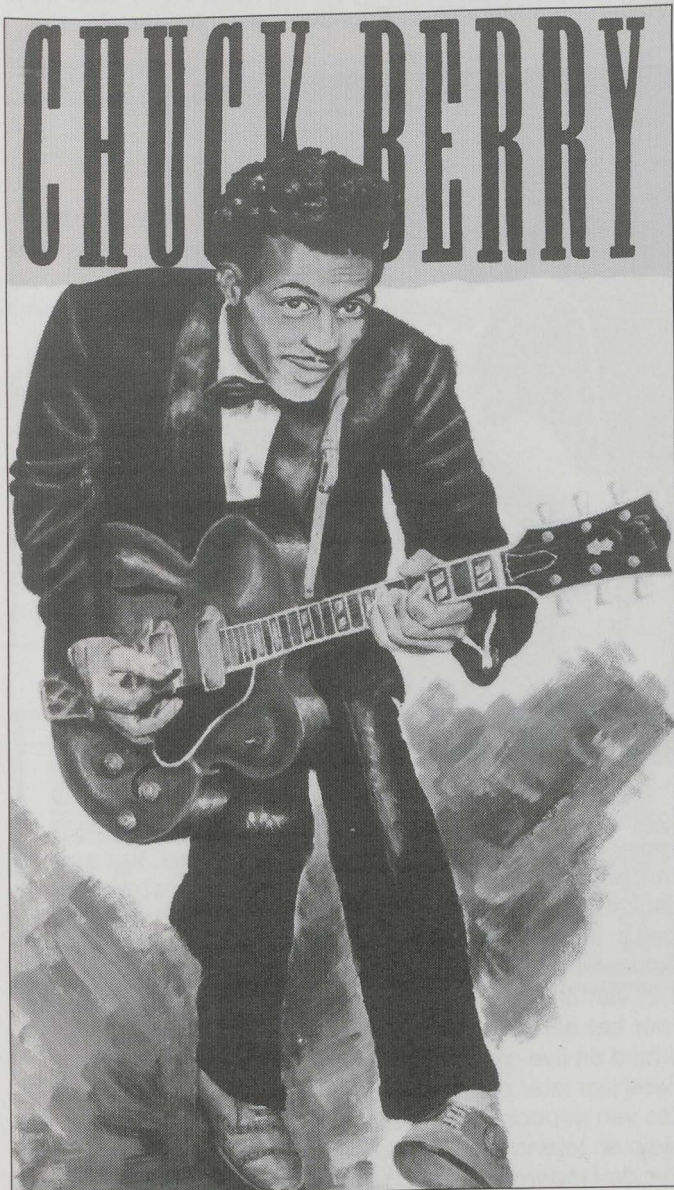

'Indorockers' bij uitstek.

De beest uithangen met rock 'n roll

In Tuney Tunes, destijds het toonaangevende muziekblad voor jongeren, was in 1955 het volgende commentaar te lezen:

'De historici vertellen dat de Rock 'n Roll een jaar of tien geleden in het Zuiden [van Amerika] is ontstaan. Via het Zuiden baande deze 'ziekte' zich een weg naar Californië en thans beleeft de oostkust de finale. In verscheidene steden is de Rock 'n Roll verboden, omdat hij "... een belemmering van de volksgezondheid en de goede moraal van de gemeenschap is." [...] Er zijn mensen, die hun neus ophalen voor liedjes als "Bij ons in de Jordaan", maar als we heel eerlijk zijn, moeten we toegeven, dat we liever een gezellig feestje meemaken waar het hele Jordaanrepertoire wordt afgedraaid, dan dat we met songs als Eart Angel en Shake, Rattle and Roll de beest moeten uithangen.'

Mr. Rock'n Roll.

In 1958 kwamen in Nederland de eerste singletjes op de markt. Een van de favorieten was Chuck Berry, ook wel de vader van de rock 'n roll genoemd. Zijn grote hit was 'Schooldays':

*'Soon as three o'clock rolls around,
You finally lay your burden down,
Close up your books, get out of your seat,
Down the hall and into the street,
Up to the corner around the bend,
Right to the juke-joint you go in,*

*Drop the coin right into the slot,
You gotta hear something that's really hot,
With the one you love you're making romance,
All day long you've been wanting to dance,
Feeling the music from head to toe,...'*

Chuck Berry was zwart, in Amerika een uitzondering want de meeste rock 'n rollers waren blank. In Nederland was dit niet het geval; rock 'n roll werd door Indische en Molukse jongens gemaakt. Ze beperkten zich hierbij tot covers van originele Amerikaanse versies. Ze hadden vaak familie in Amerika en kregen via hen de nieuwste trends door. Bovendien was het maken van muziek in Nederlands-Indië veel normaler dan in Nederland zelf. Net als eten, werken en slapen hoorde muziek maken en luisteren bij de dagelijkse bezigheden.

Blanke jongeren die samen met Indische jongens rock 'n roll muziek maakten, zoals René Nodelijk die later bekend werd van 'René and his Alligators' waren echte uitzonderingen. Toen in de Tuney Tunes werd gezegd dat René 'onder de ruisende palmen' was geboren werd dat grif geloofd. Maar René was in werkelijkheid een Hagenaar die toen hij twaalf was, op het strand in Scheveningen een aantal Indische jongens tegenkwam en met hen muziek ging maken. Zijn eerste inofficiële bandje heette dan ook 'The Beach Boys'. Volgens René waren de Indische jongens op de Bühne heel creatief.

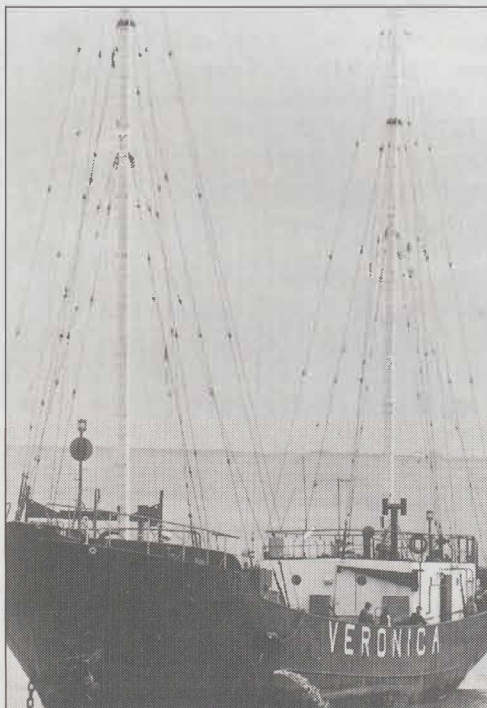
"Ze gaven een geweldige show weg, lagen op de grond te spelen, de zaal ging uit zijn dak. Veel meisjes werden verliefd op deze stoere Indorockers, tot ongenoegen van hun Hollandse buurjongens. Maar bij de platenmaatschappijen en op de Hilversumse radio zijn ze nooit aan de bak gekomen."

In 1960 lukte het de blanke Peter Koelewijn wél razend populair te worden op de radio met de door hem zelf geschreven rock 'n roll hit 'Kom van dat dak af'

2. Denk je dat de auteur in dit fragment uit Tuney Tunes de mening van jongeren weergaf? Motiveer je antwoord.
3. Geef twee redenen waarom de tekst van Chuck Berry een typische rock 'n roll tekst is.
4. Bedenk een reden waarom Peter Koelewijn wel een grote hit kon scoren en de Indorockers niet.

Nederbeat: heel Den Haag op hol

De interesse voor Indorock was altijd al beperkt geweest en verdween na 1965 geheel. Een nieuwe 'feestcultuur' overspoelde Den Haag: de Nederbeat.

Zendschip
Veronica

Rond 1965 waren er al 2000 improviserende beatbandjes. Het geluid werd versterkt door schoendozen met lampjes en men oefende in garages of in clubhuizen van rolschaatsbanen. Volgens Peter Vink, de toen 15-jarige bassist van Q65, was '... die hele dode stad waar zich alleen ambtenaren bevonden opeens een soort vrijhaven waar alles kon'.

Sommige bandjes trokken al snel een groot publiek. Volgens Peter Vink gaf dat weleens wrijvingen. *'Er kwamen rivaliserende groepen uit verschillende buurten bijeen in één zaal, dit terwijl je daarvoor nog niet eens in een andere buurt kon lopen zonder heibel te krijgen.'*

Niet ver van Den Haag, op de deinende golven van de Noordzee, bevond zich de 'etherpiraat' Veronica. Met The Beatles brak deze commerciële zender door als popstation. Disc-jockey Joost den Draayer, introduceerde hier in 1965 de 'Top 40', een unicum voor Nederland. Omdat Hilversum het aanvankelijk af liet weten werd Veronica razend populair, het was de enige golfengte op de radio waar de Nederbeat uit de luidsprekers schalde.

5. Waarom liep Den Haag voorop in de Nederbeat?

6. Wat denk je dat de invloed van de aanwezigheid van de piraat Veronica op de programmering van de Hilversumse radio is geweest?

Underground: Amsterdam internationaal centrum

In 1967 verschoof de aandacht weer naar Amsterdam waar mede als reactie op de vercommercialisering van de pop de Undergroundmuziek populair werd. San Francisco werd het Amerikaanse, Londen het Engelse en Amsterdam het continentale centrum van de Underground. Het waren in Amsterdam niet produkten van eigen bodem, maar Anglo-Amerikaanse popmusici die in het middelpunt van de belangstelling stonden. Zij kwamen dan ook graag naar Amsterdam.

John Lennon en zijn vrouw Yoko brachten in 1969 onder het motto 'Make love, not war' al vriend en slapend een aantal dagen door in het Amstel Hotel; een protestactie tegen de oorlog in Vietnam.

Ook Nederland kende zijn protestzangers, al waren het uitzonderingen als Boudewijn de Groot die in 1967 met 'Welterusten Meneer de President' een hit scoorde.

Boudewijn de
Groot.

Terwijl bij alle Hilversumse omroepen intussen het draaien van popsingletjes en het optreden van artiesten in playbackshows was ingeburgerd, sloeg de VPRO een andere weg in. Daar werd vanaf 1967 'revolutionaire' radio gemaakt door een nieuwe en jonge lichte disc-jockeys. Er werd met van alles de draak gestoken en op de radio werden voor het eerst fragmenten van (Underground) elpee's ge-draaid en live-muziek gebracht.

Twee jaar later ging de VPRO ook op televisie live-registraties van popconcerten uitzenden. Deze nieuwe manier van radio en televisie maken sloeg enorm aan en niet alleen onder de Undergroundaanhangers. Voor de andere Hilversumse omroepen bleef uiteindelijk weinig anders over dan

deze nieuwe trend een gematigder jasje aan te trekken en hem over te nemen.

In 1970 werd er in navolging van het Amerikaanse muziekfestival Woodstock in het Rotterdamse Kralingse Bos een groot openluchtconcert georganiseerd, waar Undergroundgroepen als The Mothers of Invention en Frank Zappa, Jefferson Airplane en Pink Floyd in het middelpunt van de belangstelling stonden.

Het overlijden als gevolg van overmatig druggebruik van de Undergroundartiesten Jimi Hendrix, Jim Morrison en Janis Joplin rond 1970 werd wel eens aangemerkt als het symbolische einde van de Underground als levenswijze. Het experimenteren met muziek bleef echter belangrijk.

Veel Undergroundmuziek was een uiting van een alternatieve leefstijl. Uit de volgende songtekst blijkt dat niet iedereen dat waardeerde.

Merle Maggard OKIE FROM MUSKOGEE

*'We don't smoke marijuana in Muskogee,
And we don't take our trips on LSD,
And we don't burn our draft cards down on Main Street,
But we like living right and being free.*

*We don't make a party out of loving,
But we like holding hands and pitching woo.
We don't let our hair grow long and shaggy,
Like the hippies out in San Francisco do.*

draft card = oproepkaart voor de militaire dienst

pitching woo = onschuldige manier van vrijen en flirten

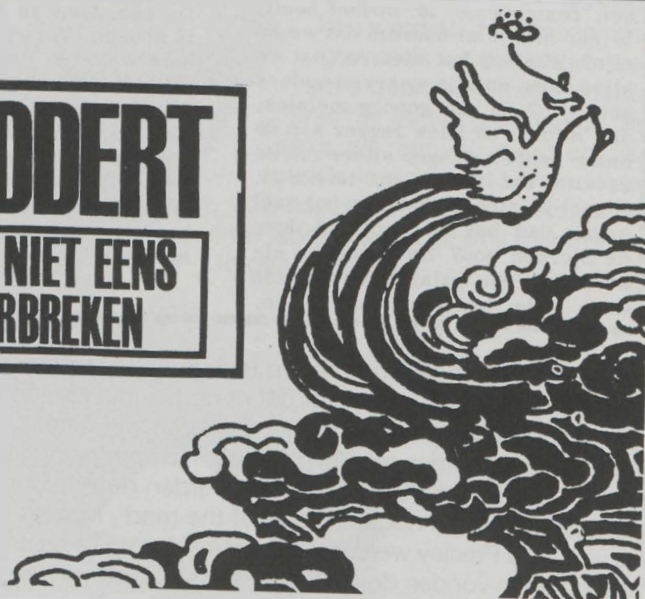
shaggy = wild en verwaarloosd

7. Welke vier voor de Underground zo typerende elementen werden hier door de Amerikaanse zanger Merle Maggard bekritiseerd?

DE BEATLES VERKOPEN ZICH EEN ONGELUK

DE NEDERPOP BLADDERT AF, NEDERPOPGROEPEN PROBEREN NIET EENS HET PROVINCIALE NIVO TE DOORBREKEN

Les 2.

Jongeren en de media

Countdown, Forza, TV Nomaden: zomaar een paar programma's op de Nederlandse televisie anno 1993. Wat deze programma's met elkaar gemeen hebben, is dat ze speciaal op jongeren gericht zijn en in de meeste gevallen ook door jongeren zelf gemaakt worden. Op de radio, de televisie en in tijdschriften houdt men nu veel rekening met deze groep. Hoe normaal deze situatie nu ook mag zijn geworden, erg lang bestaat hij nog niet. Rond 1965 komen er verschillende bladen en jongerenprogramma's die van grote betekenis zijn bij het ontstaan van een nieuwe mediacultuur.

Aan de hand van twee voorbeelden kun je zien wat er zo nieuw was aan deze jongerenmedia en welke ef-

fecten ze hebben gehad op de programma's en bladen zoals wij die nu kennen.

In de jaren vijftig en vroege jaren zestig was er volop radio en was de televisie sterk in opkomst. De uitgezonden programma's waren voor het hele gezin

ANTI ALLES!

Ik heb ontdekt, dat ouders zijn: anti-lange haren; anti - hoge sturen op je Puch, anti - capen, anti - broek met voorsluiting voor 'n meiske, anti - alles wat maar met een beatgroepje te maken heeft. Is het niet juist daarom dat we zo zijn? Want is het niet zo, dat we alles doen en zijn waarvan ouders anti zijn? Ik ken genoeg meisjes, die 'n foto van Mick Jagger aan de muur hebben hangen alleen om de reactie van pa en ma te horen. Eigenlijk zien de ouders het veel erger dan het is, want wat doen de Sjorsen nou? Ze zitten bij elkaar in een patatkraam, praten over de bandjes, hun idolen,

drinken kola, roken een sigaret. 's Avonds gaan ze naar een club of dancing waar een beatband speelt. Dansen doen ze haast niet, of het is shaken. Vervolgens gaan ze naar huis waar ze door een blauw aanlopende pa worden ontvangen. Ze krulpen in bed en de volgende dag gaan ze weer naar school of werk. Daarna zoeken ze de gezelligheid weer bij vrienden in de patatkraam omdat ze thuis toch alleen maar horen, dat ze naar de kapper moeten.

ALWINEK.

bedoeld. Oma moest het net zo leuk kunnen vinden als haar kleinkinderen. Je begrijpt dat er op die manier weinig spectaculairs werd uitgezonden. Er waren wel tienerprogramma's met namen als 'Top of flop', 'Tijd voor teenagers' en 'Tussen 10+ en 20-', maar deze werden door ouderen gemaakt en waren nogal 'middle of the road'. Muziek als die van Elvis Presley werd daarbij niet echt op prijs gesteld. Veel jongeren vonden deze programma's saai en vervelend.

Hitweek
een vakblad
voor
Tweeners

Via radiostations als Radio Luxemburg en Veronica hadden zij kennis gemaakt met de nieuwe muziek en de daarbij behorende lifestyle. Van dit alles vonden ze maar weinig terug op de Nederlandse televisie en radio.

Met de tijdschriften was het al niet anders gesteld. Er waren verschillende bladen, bijvoorbeeld Muziek Expres en Tunes, die door veel jongeren gelezen werden. Men koos voor 'hippe' maar tegelijkertijd ook weinig revolutionaire onderwerpen; Nederlandse zangeresjes en nette Amerikaanse hartenbrekers vulden de pagina's.

Ook hier werd voor een groot deel voorbij gegaan aan de nieuwe ontwikkelingen op internationaal muzikaal gebied.

Rond 1965 kwam daar verandering in; om te beginnen met de televisie.

In 1951 waren de eerste officiële televisieuitzendingen van start gegaan. Nog maar weinig mensen bezaten toen een televisietoestel, maar dat veranderde al snel. De televisie werd een groot succes; het aantal verkochte toestellen groeide spectaculair. In 1965 waren er al meer dan twee miljoen verkocht. De omroepen kregen steeds meer zendtijd, zeker toen op 1 oktober 1964 het tweede net van start ging.

De omroepen kregen dus steeds meer uren tot hun beschikking, terwijl er nog maar weinig geschoolde televisiemakers waren. Zo kregen jonge, onervaren televisiemakers een kans, maar dan wel bij programma's 'waar het niet veel kwaad kon', jongerenprogramma's. De omroepbesturen sloegen op deze manier twee vliegen in één klap: ze hadden de zendtijd gevuld en tegelijkertijd voldaan aan de vraag naar moderne jongerenprogramma's.

De ene omroep ging hier makkelijker mee om dan de andere. De VPRO en de Vara waren nogal vooruitstrevend, terwijl de overige omroepen eerst de kat uit de boom keken alvorens zij zich op het pad van de jongerentelevisie begaven. Je kunt zeggen dat aan het einde van de jaren zestig het fenomeen 'jongerenprogramma' algemeen geaccepteerd was op de Nederlandse televisie.

Op de radio en in tijdschriften kwamen ook rond 1965 de

veranderingen. Voor de radio geldt in principe hetzelfde verhaal als voor de televisie.

Wat de tijdschriften betreft: in diezelfde tijd verschenen er veel nieuwe bladen. Deze werden veelal door jongeren zelf in elkaar gezet. De artikelen gingen over van alles, de nieuwe muziek, kleding, politieke zaken. Veel van deze bladen overleefden de strijd met de concurrenten niet en verdwenen na korte of langere tijd. Enkele bleven over en hebben hun stempel gedrukt op de gebeurtenissen van die tijd.

We gaan hier in op twee voorbeelden van deze nieuwe mediavormen; het blad *Hitweek*, dat in 1965 voor het eerst verscheen en veel invloed zou krijgen op andere bladen en programma's. Met een eigen stijl en nieuwe onderwerpen werd *Hitweek* een belangrijke trendsetter.

Verder kun je lezen over een televisieprogramma, 'Hoepla', dat in 1967 werd uitgezonden. Ook hierin werden items vertoond, die niet altijd even goed werden begrepen door de kijkers. Men sprak er toen schande van; reden te meer om er nu nog eens naar te gaan kijken.

'Hoepla'

In 1967 gaf het bestuur van de VPRO opdracht aan Wim T. Schippers, Hans Verhagen en Wim van der Linden om een jongerenprogramma te maken. Dit programma ging *Hoepla* heten en was een collage van korte onderwerpen, op artistieke manier aan elkaar gemonteerd. Optredens van beatgroepen, interviews met popsterren als Mick Jagger, satirische stukjes, happenings en geïmproviseerd toneel; kortom, *Hoepla* was moderne jongerentelevisie.

Het programma was duidelijk georiënteerd op internationale ontwikkelingen op

het gebied van jongerencultuur, wat terug te vinden was in de aandacht voor Flower Power, het protest tegen de oorlog in Vietnam en soortgelijke onderwerpen. Het programma werd om zeven uur 's avonds uitgezonden, net na de kindertuitzendingen.

In de eerste uitzending werd een kort toneelstukje opgevoerd, waarbij verschillende acteurs en actrices met bloemen versierd waren. Eén van hen, fotomodel Phil Bloom, droeg behalve de bloemen verder niets.

Het was de eerste keer dat er een naakte vrouw op de Nederlandse televisie te zien was. Dat is tegenwoordig niets om je druk over te maken, maar haar verschijning deed in 1967 veel stof opwaaien. In kranten, tijdschriften en op radio en televisie wonden de mensen zich er vreselijk over op.

Oeps!

De makers van *Hoepla* hebben zich niet gerealiseerd dat een naakte vrouw op televisie door veel mensen nog niet geaccepteerd zou worden. Maar toen zij merkten dat er heftig op de uitzending gereageerd werd, besloten zij het vuur bewust nog verder aan te wakkeren door Phil weer naakt in beeld te brengen.

Na de tweede uitzending (9 oktober 1967) stelde parlements lid Ir. Van Dis in de Tweede Kamer vragen aan de regering over de inhoud van het programma. De Telegraaf plaatste een zeer negatieve recensie op haar voorpagina, waarin Phils optreden 'pure pornografie' genoemd werd. Toch waren er genoeg mensen die de humor ervan in zagen; in andere kranten had men bewondering voor de originaliteit van *Hoepla*.

De makers van *Hoepla* durfden hun nek uit te steken en een maatschappelijk taboe aan de kaak te stellen. Seksualiteit was nog een zeer gevoelig onderwerp en zeker niet iets dat zo gemakkelijk lichtzinnig op de televisie vertoond kon worden. In serieuze programma's werd al langer over seks gesproken, maar *Hoepla* was het eerste programma dat seks als een normaal en natuurlijk verschijnsel behandelde. De aanzet tot de doorbreking van dit taboe werd door Phil Blooms optreden gegeven.

Phil Bloom van *Hoepla*.

Het einde

Hoe liep het met Hoepla af?

In de derde uitzending kwam een ander controversieel onderwerp aan de orde: geïnterviewde dronken militairen hadden kritiek op de oorlog in Vietnam en het functioneren van het Nederlandse leger.

Weer kwam er veel commentaar op het programma. Het bestuur van de VPRO, dat toen nog bestond uit (weliswaar verlichte) dominees, had er genoeg van. De omroep had op dat moment al zo'n 5000 leden verloren door de Phil Bloom-affaire. Hoepla mocht niet meer worden uitgezonden. Niet lang daarna veranderde de VPRO van identiteit; de dominees moesten in 1968 het veld ruimen voor de nieuwe programmamakers, die zich helemaal op de meer progressieve programma's gingen richten.

Ook al zijn er maar drie uitzendingen geweest, toch kun je vaststellen dat Hoepla belangrijk is geweest voor de Nederlandse televisie. Een nieuwe vorm van televisie maken met eigentijdse onderwerpen werd ontwikkeld, welke later is overgenomen door andere programmamakers. Ook nu wordt nog steeds op die manier gewerkt.

1. Na de tweede uitzending werden aan de KVP-minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, mevrouw Marga Klompé, vragen gesteld door leden van de Tweede Kamer. Eén van hen, de SGP-er Van Dis, sprak als volgt:

"Het heeft me ernstig teleurgesteld dat onze vrouwelijke minister van cultuur toegestaan heeft dat de eerbhaarheid van de vrouw, die toch reeds door allerlei plaatwerk wordt geschonden, zo naar beneden wordt gehaald. De regering moet krachtig ingrijpen, want de zedendelicten nemen toch al hand over hand toe en zulke uitzendingen dreigen de zaak alleen maar te verergeren."

- a. Waarom spreekt Van Dis uitdrukkelijk over 'onze vrouwelijke minister'?
- b. Waarom greep zij niet in?

2. Lees en vergelijk deze knipsels uit de krant. Ze verschenen na de tweede uitzending in de NRC en De Telegraaf, een gematigd liberale en een conservatieve krant.

Het zwijgende 'nummer' van de naakte Phil werkte zo op onze lachspieren, dat wij met de allerslechtste wil van de wereld niet kunnen begrijpen hoe televisiekijkers zich daarover kwaad kunnen maken. Met Postbus 11 erbij vonden wij het een heerlijke grap, die helemaal niets met provocatie had uit te staan. Bovendien was Phils totale naaktheid slechts kort te zien (en dan nog betrekkelijk zedig); het langst staarde zij u en mij en ons allemaal aan in toplessgedaante, en dat schijnt in Californië de fatsoensnorm te zijn in bars en bij het openbare schoenpoetsen.

Daar was allereerst 'Hoepla'. Als men deze vunzige onwelriekendheid durft uitzenden om zeven uur en bestemd voor de jeugd, dan is er toch wel een bedenkelijke kortsluiting in de programmaleiding van deze omroep.

Midden in het programma trad een storing op, maar het hele programma was een en al storing: een verstoring van de orde.

- a. Welk bericht hoort bij welke krant? Motiveer je keuze.
- b. Bedenk voor beide artikelen een pakkende titel.

3. Welke opvallende verschillen zijn er naar jouw mening tussen een programma als Hoepla en de jongerenprogramma's van tegenwoordig? Zou je nu nog elementen uit Hoepla terug kunnen vinden?

4. Zou je Phil Blooms optreden als 'vrouw-onvriendelijk' willen omschrijven?

5. Een taboe fungeert vaak als een soort bescherming van de maatschappij. Het zorgt ervoor dat een onderwerp dat onrust zou kunnen veroorzaken of voor grote verdeeldheid zou kunnen zorgen, niet zo gemakkelijk aan de orde wordt gesteld. Zolang iedereen zich aan de code houdt, dreigt er geen gevaar voor de stabiliteit van een gemeenschap. Zou je onderwerpen kunnen noemen die in de hedendaagse maatschappij nog moeilijk bespreekbaar zijn?

'HITWEEK'

'FLASH, want wij zijn van mening dat de ouderen bang voor ons, tieners, zijn (...) Het is ontzettend hoeveel tieners (wat een rotwoord) er rond lopen met geniale ideeën, planners, verhalen, foto's. Het overgrote merendeel blijft er echter mee rondlopen, want er schijnt weinig plaats voor onze initiatieven in deze volwassenen maatschappij te zijn. Met Hitweek willen we daar iets aan doen. Dit is jouw en ons blad (...) Er gaat iets gebeuren. Let op. Nou gaan we spijkers met koppen slaan!!!!'

De 'eigenheid' van de jongeren was ook te zien aan de vormgeving en stijl van Hitweek. Het blad zag er nieuw en dynamisch uit, met veel beeldmateriaal, grote koppen en vlot geschreven artikelen. En het werd opgesierd met allerlei plaatjes, foto's, -onzinnige - teksten en kreten, strips en aparte lettertypes. De schrijfrant was hip en modern. Hitweek stond bol van nieuwe woorden, vaak in moderne fonetische spelling.

kamp

Sommige mensen, ouderen vooral zeggen kakker, stakker, nozem of provo tegen mij, maar zou men eigenlijk de betekenis van de woorden wel weten. Men zegt wel, dat ze ons tegen de muur moesten zetten, maar dat we de kogel niet waard zijn, of dat we naar een concentratiekamp moeten. Meestal zijn die schreeuwers er zelf nooit geweest anders zou men niet zo stom praten. Maar de wijze ouderen zijn ook geen haar beter, zij die de negers hebben achtergesteld enz. enz. Ik zelf zing protestzongen, maak ze zelf, begeleid me zelf, ik zing over oorlog spelen, geluk, slavenhandelaars enz. Over waarheid, maar ouderen hebben geen tijd om naar me te luisteren.

Jan Ellenbeek
APELDOORN

haarlem

Wat is dat nou snotverdom-
me weer voor gezank in
Haarlem. Ik zet de radio
aan en wat hoor ik: 'rectoren
in Haarlem gaan een lijst
opstellen van de langharigen
in hun school om daarna het
probleem ten stadhuiZe te
bespreken (kuch)'.
Nou moesten ze hun be-
krompen ideeën toch eens
effe vergeten en hier in
Engeland eens komen rond-
loeren, daar zouden ze wel
anders piepen. Het motief:
met lang haar over de oren
kan men slechter horen,
slaapt als een tang op een
varken. Hier zegt niemand
d'r wat van of je nou je
haar op zolder hebt of in de
kelder, lang of kort, dat
maakt geen donder uit, als
je maar individueel bent.

Marianne Blumer,
Little Missenden, Amersham
Bucks - England

Op allerlei manieren gaf Hitweek vorm aan het verlangen van jongeren om serieus te worden genomen.

Na verloop van tijd be-
seffen de ouders steeds
meer dat dit verlangen wel
eens van blijvende aard
zou kunnen zijn. Voor-
zichtig werden er in sa-
menwerking met jongeren
allerlei voorzieningen ge-
creëerd; bijvoorbeeld de
Jongerencentra Paradiso
en Fantasio. De 'eigen-
heid' van de jongeren
werd ook ontdekt als 'een
gat in de markt'. Fabrikan-
ten en snelle reclamejon-
gens kwamen met specia-
le op jongeren afgestem-
de produkten en adver-
tenties.

In 1969 veranderde Hitweek van naam, het werd Aloha. Begin jaren zeventig liepen de oplage van Aloha en de interesse voor het blad van de kant van de adverteerders fors terug. In april 1974 verscheen Aloha voor het laatst.

Met het serieus nemen van jongeren door de maatschappij, was een belangrijk doel van Hitweek/Aloha bereikt. Hierdoor werd een blad met zo'n brede opzet steeds minder noodzakelijk. De verschillende onderwerpen die in Hitweek en Aloha aan bod kwamen, werden steeds meer door diverse andere bladen gecoverd. Opzij bijvoorbeeld, richtte zich specifiek op de emancipatie van de vrouw en Oor op de serieuze popmuziek.

'Er gaat iets gebeuren. Let op...'

Jonkers sloegen in de tweede helft van de jaren zestig spijkers met koppen. Hitweek fungeerde daarbij als één van de hamers.

tortjes savons na elluiven. Begin met vrijdagavond. London is niet dood hij leeft, waar het vandaan komt weet ik ook niet, vriendjes en hipjes (wit). Veel biet in Denemarken op de buis en uit de spelers ook uit Zweden. Vrije films, hier leven nog potente provoos. Dus vergeet niet dat London nog bestaat, ingeblikt en echt gauw proberen en kan je hem niet goed krijgen vrijdagssavons na elleven zet dan het radiotoestel wat dichtbij.

H. Crundall
DEN HAAG.

love 3

In uw vorige nummer schreef u dat de Elektra-groep 'Love' ontbonden is, na het maken van twee LP's. Twee weken geleden is echter de derde LP van Love verschenen (althans de cartridge). 'Forever changes' Love, Elektra EKL 4013.

A. C. Maas
DEN HAAG

bekendmaking

Hierbij de reden van mijn
afwezigheid tot Pasen.
Nederlands 5

Algebra 4
Anal. Meetk. 4
Streometrie 5
Natuurkunde 4
Scheikunde 4
Plant en Dierkunde 4
Hartelijk dank voor eventuele
plaatsing in mijn enige houvast in
deze maatschappij (snik).

Henri le Noir
BREDA

phony

Het valt mij op, dat ik nu de laatste tijd een beetje 'phony' aandoet en dat vind ik vrij lullig. De lezert wordt 'gedwongen' te geloven in denkbelden, corresponderend met die van o.a. Wim T. Schippers, Hans Verhagen en Wim v. d. Linden, en wie hierin niet gelooft wordt gedoodverfd als ouwe lul, hypocriet, square etc. Een van deze denkbelden is het volgende, ik citeer: 'Begrippen als fatsoen en goede smaak zijn overleefd en bedreigen de vrijheid van meningsuiting.' Ik ben het er mee eens, dat de 'oude' begrippen van fatsoen en goede smaak overleefd zijn, maar ik ben volkomen tegen het volstrekt smaak- en stijlloos aankloofen. Een programma als 'Hoepia' is wel aardig, en ik kan me echt niet opwinden (positief of negatief) over blote bloemen of zatte soldaten, het is aardig om de 'ouwe' zakken daarboven' te choqueren (pfff), maar ik vind het volstrekt onnodig. Ik vind dat een nieuw begrip voor het woord 'smaak' echt niet ouwelullerig is, het woord 'fatsoen' is en blijft een klerewoord. Tot zover mijn licht protest tegen het opzoeken van het andere uiterste, ik hoop dat je uit deze brief iets verstaanbaars en begrijpelijks kunt halen, anders heb ik Pipo voor niks gemist.

R. Kuitenbrouwer
UTRECHT

**BREVEBREVEBREVENI
BREVEBREVEBREVENI
BREVEBREVEBREVENI
BREVEBREVEBREVENI
BREVEBREVEBREVENI**

THE EVENING

6. Naar de mening van Hitweek was De Telegraaf dé conservatieve krant bij uitstek. Steevast duidde Hitweek deze daarom spottend aan als Telegier of Telesgoft. Naar aanleiding van een incident met nozems in Amsterdam, drukte Hitweek twee versies van het incident af: een Telegraaf-versie en een versie van Het Parool.
- a. De beide versies verschillen nogal. Noem enkele verschillen.
- b. Waarom zou Hitweek deze twee versies naast elkaar hebben afgedrukt?

7. Hitweek introduceerde een aantal typische 'Hitweekwoorden', de meeste zijn in de vergetelheid geraakt, sommigen zijn echter behoorlijk ingeburgerd. Hier volgen er een aantal. Probeer aan te geven wat ze betekenen:

**Telegier/Telesgoft - Hippe chick -
Platelaar - Zulthoofden - Aanraderama
- Twiener - Nederbeat**

Naast nieuwe woorden gebruikte Hitweek ook vaak fonetische spelling en werd er geschreven in een 'lullige' stijl, bijvoorbeeld door zelfstandige naamwoorden te vervangen door 'eh...dinges' of door gebruik te maken van stripverhaalachtige kreten als 'wow', 'sidder' en 'au' als tussenvoegsel.

Waarom zouden de schrijvers van Hitweek dit soort stijlmiddelen hebben gehanteerd?

Steen door ruit bureau - brand bij Lieverdje

Van onze speciale verslaggever
AMSTERDAM, vrijdag

Een groepje nozems heeft gisteravond een ruit van het politiebureau Leidseplein vernield en een flks brandje ontstoken bij het Lieverdje.

Het eerste incident werd ca. 10.45 uur ingeleid door één der vele gevallen van afpersing, die zich vrijwel dagelijks geruisloos in de binnenstad plegen te voltrekken. Op het Leidseplein werd een kelner staande gehouden door een paar nozems, die hem f 20 vroegen, omdat ze hem hadden „beschermd“.

De kelnier ontloopte zich als een man die bescherming nauwelijks van node heeft en deelde een paar vuistlagen uit, die er niet om logen. Daarna werd hij „benaderd” door andere nozems, die hem toeschreeuwden dat zij een klacht wegens mishandeling zouden indienen. De kelnier besloot daar een handje bij te helpen, greep er één in de kraag en sleepte hem het bureau Leidseplein binnen.

Op hetzelfde ogenblik knalde een steen door een ruit van het politiebureau, waarna de hele groep zich naar het Lievevredje begaf om daar vooden en dekens in brand te steken. Toen een politieovervalwagen naderde, nam het hele stel via de opgebroken straat de benen.

(Telegraaf-6 april '67)

(Parool-6 april '67)

Uit provo-kringen werd vernomen dat een keizer zich af-
tervaard omstreeks kwart voor elf
bemoede met enkele verkopers van
het blad Provo. De man zou pliesing
aafsteld zijn geworden. Daarna zou
afgeperst hebben dat hij werd af-

Op het moment dat de keizer met de drie jongelui in het bureau was, vloog er een steen door een ruit. De politie verjoeg daarop een groep van ongeveer tien jongens, waarbij vermoedelijk de steengooier.

Steen door ruit

er in geslaagd was de politie dat hij zich af te slaan. Een van de jongens Daar bleek volgens een mededeling van de politie dat de meegenomen jongeman niets met een afspijling te maken had, evenmin als een andere jongen en een meisje, die ook mee naar het bureau waren gegaan. Bovendien andere dadert konden niet worden ontdekt.

AMSTERDAM, vrijdag. — Omroepavond omstreeks kwart voor elf heeft een leidsche bij de politie van het rean leidsche aanhangle gedwaan van afpersing. Volgens de man werd hij op de hoek van de Leidschestraat en boei Leidscheijde staande gehouden door een politie meester, die hem twiende taal- deden vroegen, omdat ze hem sonder hebben beschermde.

(Van een ander verslag)

zijn afgeperst

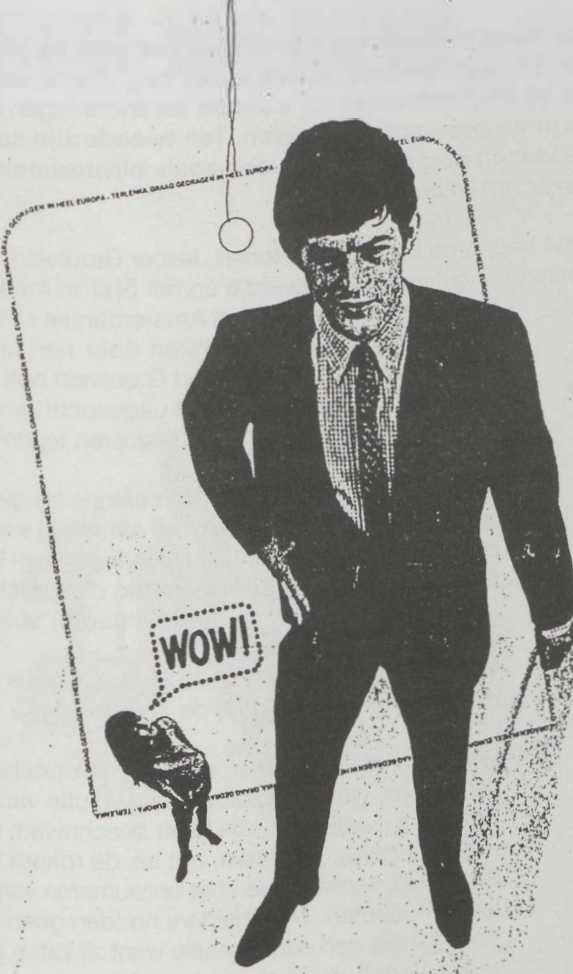
te smozno

Man zegt door

HET PAROOL

AAN DE SLAG DUS

**Terlenka heeft ons goed begrepen.
Eindelijk een eigen stijl
voor jonge mannen - slanke snit,
fijne kleuren, eigen naam:
Terlenka Young.**

Eindelijk pakken die gemaakt zijn door
jonge mensen die aan ons
en onze tijd gedacht hebben.
Zie Parijs en Londen! Nou hier!
Een stijl die helemaal van ons is:
Snit van bijdetijdse stylisten die goed
rondgekeken hebben.
Stof van net-zo-dynamisch-als-wij Terlenka,
speciaal voor ons gemaakt, speciaal
gedessineerd. Terlenka Young is okay.
Wie het ook bedacht heeft - bedankt.
En let op die Y van Young, of vraag
ernaar tot ze d'r gek van worden.
Terlenka Young is het jongens, helemaal!

8. Hier zie je een advertentie zoals die in een Hitweek stond. Geef 3 redenen waarom de advertentie past in het Hitweekconcept.
9. Eén van de belangrijkste onderdelen van Hitweek was de brievenpagina.
Schrijf als tiener in die tijd een ingezonden brief naar Hitweek, over een onderwerp als school, volwassenen, seks, drugs of muziek.

Marjolein Kuijsten was vanaf het tweede nummer van Hitweek een vaste medewerkster. We vroegen haar naar haar mening over de invloed op en het belang van het blad voor jongeren:

"Popmuziek was en is voor mensen een ongelooflijk bindende factor om zich mee te identificeren en om uitdrukking te geven aan waar ze staan in de maatschappij. Voor mij zat het belang van Hitweek in het effect dat het sorteerde; in de reacties die we kregen. Hitweek heeft veel mensen geholpen in een bewustwordingsproces. Vele jongeren in de provincie herkenden er iets in van: 'Hé, ik sta hierin niet alleen'. Dat gevoel van herkenning versterkte en versnelde iets. Hitweek was een onderdeel van dat gevoel van herkenning.

Ik denk dat fabrikanten, maar met name reclamemakers zich opeens realiseerden dat jongeren een interessante doelgroep vormden. Ze namen de 'Hitweekstijl' vaak over in hun advertenties, ook in andere kranten en tijdschriften."

9. Kan een blad als Hitweek een bewustwordingsproces op gang brengen, denk je?
10. Zou een emanciperend en kritisch blad als Hitweek tegenwoordig belangrijk kunnen zijn voor jongeren?

Les 3.

PROVO 1965-1967

Deze les gaat over Provo. Provo was een groepje jongeren van wie de ideeën veel verder gingen dan het dragen van lang haar en het luisteren naar beatmuziek. Hoewel het slechts om een vrij kleine groep jongeren ging, is Provo toch heel belangrijk geweest voor de jaren zestig. Provo was een aanzet tot een bredere ontwikkeling: er ontstond een nieuwe generatie jongeren die het niet eens waren met de bestaande maatschappij.

Er zijn twee redenen waarom Provo hier aan de orde komt. Ten eerste heeft de beweging nog steeds een grote symbolische waarde voor de veranderingen die in de jaren zestig plaatsvonden. Ten tweede zijn sommige ideeën nog steeds actueel, zoals bijvoorbeeld die over het milieu.

In 1964 begon de kunstenaar Robert Jasper Grootveld met zijn 'happenings' rond het Lieverdje op het Spui in Amsterdam. Dit beeldje van een Amsterdamse straatjongen was ooit geschonken door een sigaretten-fabrikant. Daarom had Grootveld ook het plein waar dit beeldje stond uitgezocht om tijdens zijn 'happenings' actie te voeren tegen het roken.

In de loop van 1965 besloten enkele jongeren die regelmatig als toeschouwer aanwezig waren bij de 'happenings' een nieuw anarchistisch tijdschrift op te richten. Zij noemden dit tijdschrift PROVO, omdat zij de maatschappij wilden provoceren, uitdagen.

Vanaf dat moment waren de Provo's steeds nadrukkelijker aanwezig bij de 'happenings'.

Volgens Roel van Duyn, een van de oprichters van Provo, was de traditionele revolutie van de arbeiders, zoals Marx die heeft beschreven, niet meer mogelijk. Zij waren, net als de rokers van Grootveld, verslaafd aan het consumeren van allerlei producten. De arbeiders hadden geen behoefte meer aan een revolutie want zij zaten tevreden voor hun TV en in hun auto.

Deze verslaafde consumenten werden door Provo het 'klootjesvolk' genoemd. De Provo's beschuldigden dit 'klootjesvolk' ervan dat zij in hun tevredenheid niet zagen dat de wereld vernietigd dreigde te worden door een atoomoorlog of door de vervuiling van het milieu.

De enige groep die volgens van Duyn nog wel voor een revolutie kon zorgen, was de jeugd, de lanterfantende jeugd. Hij noemde deze groep de déclassé van het provotariaat. Déclassé omdat er volgens van Duyn geen 'klassen' meer bestonden zoals Marx die had beschreven.

De Provo's probeerden het belang van een schoon milieu en een leefbare stad duidelijk te maken door het presenteren van allerlei plannen waarmee ze de problemen te lijf wilden gaan. Zo bedacht Luud Schimmelpennink het Witte Fietsen plan. De overlast en de vervuiling van het autoverkeer zou volgens Provo worden op-

IN HOLLAND STAAT UN HUIS

EN IN DAT HUIS WOONT NIEMAND HET STAAT OP DE DAM

IN HET HART VAN AMSTERDAM HET PALEIS OP DE DAM IS HET IMAGE VAN DE WONINGNOOD

IN AMSTERDAM STAAN DUIZENDEN HUIZEN LEEG LANGS DE GRACHTENGORDEL EN IN DE JORDAAN, HET AMSTERDAMSE BOLWERK VAN DE VRYHEID &

DE HUIS IS UW GNOT. TEMPEL U HEEFT RECHT OP UN EIGEN HUIS EN UN RECHT-VAARDIGE VERDELING VAN HET KOLLEKTIEF WONINGBEZIT. GEEN HUIS IN HET MAGIES CENTRUM MAG WORDEN AFGEBROKEN ZOLANG ER NOG MENSEN IN WONEN NEW AMSTERDAM

PROVO'S WERKGROEF WITTE HUIZENPLAN LAN SEERT UN LIEVEREVOLUSIONAIRE OPLOSSING VAN HET WONINGPROBLEEM. HET WITTE HUIS IN HET WITTE HUIS KAN IE DE REEN BINNENGAAN EN ZYN WOONRUIMTE UITZOEKEN NEW BABYLON

HET WITTE HUIZEN PLAN

DE WERKGROEF WITTE HUIZENPLAN NAM DE VOLGENDE INITIATIEVEN:

- 1. HET UITROEPEN VAN HET PALEIS OP DE DAM TOT STADHUIS VAN AMSTERDAM. DE KOLLEKTIEVE KLOOS TEMPEL VAN HET MAGIES CENTRUM
- 2. DE WERELDYKE UITGAVE VAN UN LYST HET ADRESSEN VAN LEEGSTAANDE HUIZEN DIE BRATERDAGS OM 10 OOR OP DE DAM VERSPREID WORDT
- 3. HET WITSCHILDEREN VAN DE DEUR EN DEURPOST VAN LEEGSTAANDE WOHINGEN TEN TEKEN DAT IEDEREEN FRIN WONEN KAN
- 4. DE OPRICHTING VAN UN ARBEIDSBUREAU OM DE JONGEREN IN DE KOMERMAANDEN TE MOBILISEREN TEGEN DE WONINGNOOD
- 5. HET WITTE HUIZENPLAN ZAL DEEL UITMAKEN VAN HET PLAN NEW AMSTERDAM

REDT UN PANDJE BEZET UN PANDJE - GNOT WIL HET

gelost wanneer het centrum van Amsterdam autovrij werd gemaakt. De mensen moesten uit de auto en op de fiets, de Witte Fiets, die men overal in de stad zou kunnen vinden en waarvan men gratis gebruik zou kunnen maken. Fietsen van niemand en van iedereen.

ROEL VAN DUYN

HET WITTE GEVAAR

een vademekum voor provoos

pamflet had aangeboden aan een politieagent. Aan de andere kant wilden zij met hun acties hun ideeën bekend maken.

Door haar acties kreeg de provobeweging een enorme publiciteit. Niet alleen in Nederland maar over de hele wereld werden de provo's uit Amsterdam een voorbeeld voor de 'nieuwe' jeugd. De combinatie van gevaarlijk klinkende taal (zoals het dreigen met het opblazen van de IJ-tunnel) en subtiële humor miste haar doel niet. Provo werd bekender en bekender; en daar waren ze zelf nadrukkelijk opuit.

In mei 1967 werd Provo opgeheven. Er waren vijftien nummers van het blad Provo verschenen, naast de al eerder genoemde pamfletten, waarvan er zo'n honderd door provo Rob Stolk waren gedrukt. De reden om ermee op te houden was dat juist het gezag steeds meer naar Provo begon te luisteren. Hierdoor was de lol ervanaf: het gezag viel niet meer te provoceren.

Bovendien was het succes van Provo zo groot dat het steeds duidelijker een beweging met aanhangers en leiders was geworden. Als anarchisten wilden de provo's dit niet. Juist het succes van Provo zorgde dus voor de opheffing van de beweging.

Tot een revolutie van het provotariaat is het nooit gekomen. Het belang van Provo ligt meer in de bijdrage die men heeft geleverd aan een mentaliteitsverandering. Een groeiend deel van de Nederlandse bevolking ging nadenken over zaken die voor Provo vanzelfsprekend ter discussie stonden zoals de vervuiling van het milieu en het gezag van de overheid.

Provo was de stem van een nieuwe generatie jongeren die na de Tweede Wereldoorlog was opgegroeid.

Provo keerde zich behalve tegen het 'klootjesvolk' ook tegen het gezag en de autoritaire maatschappij. Onder het gezag verstonden de provo's natuurlijk de politie en de justitie, maar ook de monarchie. Zij probeerden het gezag te provoceren via acties als het roepen van vreemde leuzen en het uitdelen van pamfletten waarin opruiende taal te lezen viel.

Een goed voorbeeld van een onschuldige actie waardoor de politie werd geprovoceerd was het uitdelen van krenten, waarvoor provo Koosje Koster werd gearresteerd. De krenten die men riep waren bijvoorbeeld 'Klaas Komt' of 'Oranje boven oranje boven... leve de republiek'.

Met deze provocaties wilden de provo's twee dingen bereiken. Aan de ene kant hoopten ze dat het gezag haar ware autoritaire gezicht zou laten zien. Dit lukte: provo Hans Tuynman zat drie maanden in de gevangenis omdat hij een

"Sedert enige weken woon ik in Arnhem en vind dat wel zo'n dooie rotstad, dat ik er gewoon van kotsen moet. Provo's zie je prakties niet, wel enorm veel vetkuiven. Ook heb ik gemerrekt, dat deze stad geen Provoblad heeft. Nu zou ik graag in kontakt komen met een Provo die er iets voor voelt om een blad te beginnen en zo doende wat leven in de brouwerij te brengen. Leven de beat, happenings en anarchisme. Wie geïnteresseerd is graag schrijven naar..."

Een Happening

In de jaren zestig was er de happening als kunstvorm. Wat is een happening? Het is een soort mengeling van theater en beeldende kunst. Het vindt plaats op een vastgestelde plaats, binnen een bepaalde tijd en volgens planning van een kunstenaar. Er vinden een aantal gebeurtenissen plaats, waarbij de toeschouwers betrokken kunnen worden. Toeschouwers kunnen passief kijken en actief meedoen aan de gebeurtenis. Een happening is eenmalig en kan dus niet herhaald worden zoals een film of een toneelstuk.

Elke zaterdag om 24.00 uur was er een happening bij het Lieverdje op het Spui. Hoe het daar toeging staat in *Het witte gevaar*, van Roel van Duijn.

'Zaterdagavond 31 juli 23.55 uur, 1965

Iedereen wacht op het moment dat de zwarte piet, de klaas-profeet Robert Jasper zal komen. Een paar honderd mensen staan op de trottoirs of hangen op de kozijnen op het Spui, in een wijde magiese sirkel om het Lieverdje.

... Als de minuten voorbij gaan na de magiese twaalf slagen van de kerktoeren beseft niemand dat de zwijgende spanning van het wachten op een zogenaamde happening (wat is dat?) er al een onderdeel van is. De happening is al begonnen voordat hij begint.

... Maarten Visser, die al eens eerder zijn mooie zondagse pak met een liter fles yoghurt en eieren besmeurd heeft bij een happening omdat hij wegens lang haar ontslagen was en toen Eieren Voor Zijn Geld Koos schreeuwt: "Wat zaait de boer?". De anderen antwoorden volgens het gepaste ritueel: "De boer zaait hennep." en "Een tevreden roker is geen onruststoker." Ze herhalen dat meerdere malen.

... Het Lieverdje kijkt vanuit de hoge vlammen vriendelijk over het Spui. "Imaazje Imaazje" roept de menigte hem toe. Onbegrijpelijk voor de vele toeristen die het verhaal van Jasper en het beeld wat hij ons voorgetoverd heeft niet kennen. Dikbuikig fotograferen ze...'

Happening bij het Lieverdje in maart 1966.

1. Zoek op wat anarchisme is. Zou je Provo een anarchistische beweging kunnen noemen?
- 2a. Welke elementen uit de contactadvertentie kun je terugvinden in de beschrijving van de provo-happening?
- b. Toch is er een verschil tussen de kunst-happening en de happenings met provo's bij het lieverdje. Wat is dat verschil?
- c. Vandaag zou je misschien schouderophalend langs dezelfde happening lopen, waar in de jaren zestig zo'n ophef over gemaakt werd. Hoe verklaar je die enorme belangstelling van de pers, politie en omstanders?

Lachen met Provo?

Het ludiek provoceren blijkt uit de subversieve brief, die werd afgedrukt in Provo 7 (februari 1966); enkele fragmenten:

'Een anoniem element uit het subversieve A-damse provotariaat zond ons de volgende praktische brief:

... Deportatie van woonbevolkingen van het centrum naar de periferie van een stad, is voor de machthebber de grootste machtswellust die er bestaat. De Duitsers deden het in de Tweede Wereldoorlog op een gruwelijke wijze maar uiteindelijk is er geen enkel verschil met de dirigistische afbraakplannen (om de oude binnenstad te veranderen in een woestijn van alleen handel en verkeer)... Dat moet verhindert worden... door het plegen van individuele verzetsdaden ... (zoals)... het verstoren van vergaderingen die Publieke Werken belegt met de bewoners van de te vernietigen wijken ... Ook blijven wij aandringen tegen het liquideren van overheidsmisdadigers zolang zij hun daden begaan... vooral slopers zijn parasieten. Zeer goed zou ook zijn het opblazen van de IJ-tunnel... maar dat is vakwerk.

... Hier volgt stedenbouwkundig misdadiger no.1 in A-dam, de verkeersmaniak Ir. A. de Gier, W. Maliehof 51, A-dam. Hij is de chef van G.H. Meijer, de ontruimer en sloper. Wat moet er met hem gebeuren?...

subversief = ondermijnend, revolutionair

dirigisme = (neiging tot) staatsdwang

Provo nr.7 werd naar aanleiding van de brief in beslag genomen en verschillende provo's werden gearresteerd. De Gier verdedigde voor de rechter de provo's. Hij had de subversieve brief niet serieus opgevat en voelde zich niet bedreigd.

De rechter zei daarop dat het misschien wel waar was dat die brief humor was, maar dat er slechts één gek hoefde te zijn die het serieus nam en de dreigementen zou uitvoeren.

3a. Wat wordt er bedoeld met de "Deportatie van woonbevolking"?

b. In de subversieve brief wordt een vergelijking gemaakt met Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog. De Tweede Wereldoorlog was een onderwerp dat ook erg gevoelig lag in de jaren zestig. Zoek in het fragment van de subversieve brief woorden die te maken hebben met de oorlog.

4. Waaruit blijkt dat de subversieve brief niet serieus werd bedoeld?

Provo bracht een aantal plannen in de publiciteit, de zogenaamde witte plannen. Een voorbeeld is het Witte Schoorstenenplan.

Provo maakte in dit witte plan een geheim rapport van de gemeente Amsterdam openbaar. Uit dit rapport bleek dat de omvang van de luchtverontreiniging verontrustend was. De gemeenteraad moest op dat moment over de vestiging van een olieraffinaderij van Mobil Oil in het havengebied bij Amsterdam beslissen. De eisen die aan Mobil Oil werden gesteld om verontreiniging te beperken, waren niet streng. Dan Provo:

'Provo stelt voor het lozen van viezigheid te belasten. Provo stelt voor een diskriminatie van de "vuile systemen". Het te gelde maken van het gemeenschappelijke bezit aan frisse lucht is een ernstige zaak en is dus kostbaar.'

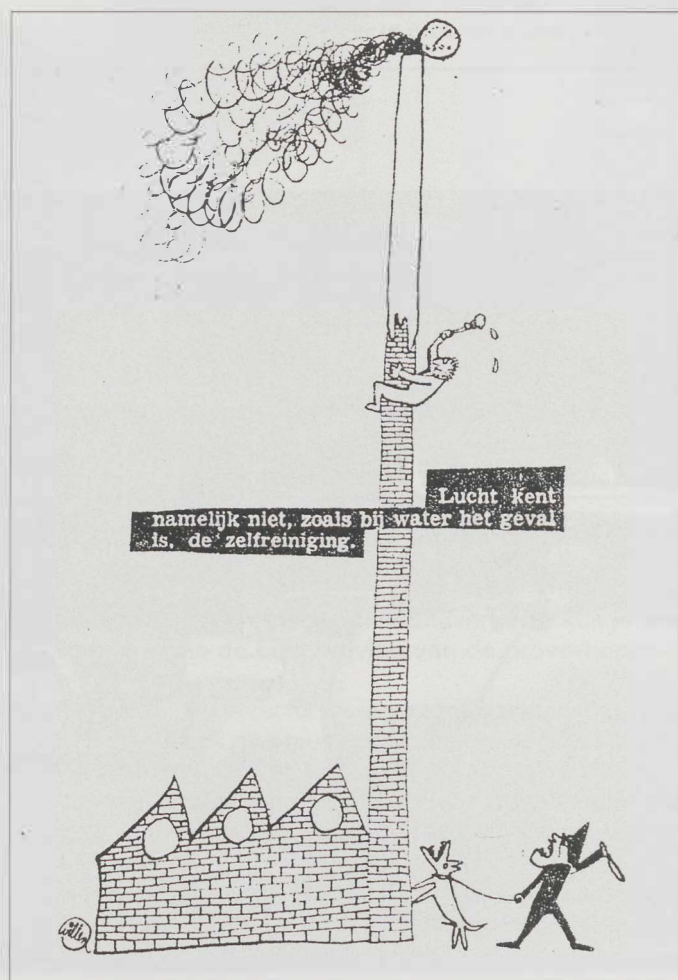
Per kilogram afvalstof zou er een bedrag betaald moeten worden aan de gemeenschap. Er was wel een reductie mogelijk bij een hoge schoorsteen. Wanneer de schoorsteen boven de 50 meter uitkwam, was er een reductie van 10%, bij 100 meter 20%, bij 150 meter 10%, bij 200 meter 40%, bij 250 meter 50% en bij 300 meter 60%.

- 5a. Welke kritiek had Provo op de maatschappij met het Witte Schoorstenenplan?
- b. Welke kritiek had Provo op de overheid in het Witte Schoorstenenplan?
6. Bedenk zelf een wit plan voor iets wat jij in jouw woonplaats zou willen veranderen. Beschrijf dit plan zoals een provo dit zou hebben gedaan. (Ongeveer 15 regels)

'Na de witte fiets, het symbool van hygiëne in het stadsverkeer, komt Provo nu met de witte schoorsteen: symbool voor frisse lucht.'

Wat doet de overheid?

Nu onze laatste rest aan openbaar bezit, lucht en ruimte, op ontstellende wijze te gelde wordt gemaakt, laat de overheid zich, zoals gebruikelijk bij deze verzameling presidenten en kommissarissen, in de eerste plaats leiden door economische gevolgen van de te treffen maatregelen.'

Les 4.

Radicalen en regenten

In deze les zal gekeken worden hoe de jongere zich in de jaren zestig ontwikkelde van volgzzaam onvolwassene tot mondig burger, en welke rol het jongerenprotest gespeeld heeft bij de maatschappelijke ontwikkelingen in deze periode.

DE WERELD

GEEN

HIROSHIMA!

tot de hoogste verantwoordelijke autoriteiten heeft uitgestrekt

Oorlog en bezetting hebben de houding van het publiek jegens het militaire apparaat veranderd. In 1945 was de soldaat een populaire man, als hij tenminste een geallieerde uniform droeg. Het respect voor het militaire handwerk, waaraan tenslotte de bevrijding te danken was, is misschien nooit zo groot geweest als toen. De oorlog in Indonesië, waar Nederland op het hoogtepunt een troepenmacht van driehonderdduizend man op de been had, heeft daar weinig afbreuk aan gedaan. Wel begon men al vlug het Militair Gezag, dat na de bevrijding in eerste instantie een belangrijk aandeel had in het bestuur, een enigszins belachelijk en

U

bent mede verantwoordelijk voor oorlog of vrede!

Oorlog of vrede? ook U bent verantwoordelijk!

Anti-Atoombom Demonstratie TWEEDE PAASDAG, 17 APRIL 1960, AMSTERDAM

Poster van de Ban-de-Bom-beweging.

Tot in de jaren zestig had de jeugd in Nederland weinig te vertellen. Jongeren dienden hun mond te houden en hun ouders te gehoorzamen. De volwassenen, die opgegroeid waren in de periode van de grote economische crisis en de Tweede Wereldoorlog, wisten wel wat goed voor hen was. Hard werken, carrière maken en een gezin stichten golden als hoogste idealen.

In de eerste tien naoorlogse jaren werd dit ook door verreweg de meeste jongeren als vanzelfsprekend aanvaard. Het generatieconflict bestond nog niet. Maar zo rond 1960 begon dit te veranderen. De jaren dertig en de bezetting, die de ouderen nog vers in het geheugen lagen en hun wereldbeeld nog steeds bepaalden, waren voor de jongeren al een ver verleden. Zij hadden nooit slechte tijden gekend en ervoeren vrijheid als vanzelfsprekend. Nu de welvaart bereikt was, zagen velen van hen het nut van hard werken niet in. Zij konden de voor hen zo gewone welvaart niet als iets bijzonders waarderen, en kregen juist oog voor de negatieve kanten van de welvaartstaat.

Ook van de door de ouderen zo geprezen democratische vrijheden waren ze niet erg onder de indruk. De jongeren waren wel voor vrijheid, maar doordat ze de bestaande vrijheden als vanzelfsprekend ervoeren, vonden ze die volstrekt onvoldoende. Ze konden zich eenvoudig niet voorstellen

hoe het was om onder een dictatuur te leven. Daardoor vonden ze het ook belachelijk dat de ouderen de Amerikanen nog steeds als hun bevrijders vereerden en bang waren voor de Russen. Volgens de jeugd moest vooral gekeken worden naar wat er mis was in de wereld.

En er was nogal wat mis in hun ogen: de Koude Oorlog en de wapenwedloop, de vervuiling van het milieu, de 'vervreemding' van de mens van zichzelf en zijn omgeving (een wat vage, maar daarom niet minder sterke reden om de maatschappij te bekritiseren) en het gebrek aan invloed van de gewone burger op de politiek. Het gevolg was dat het spraakmakende deel van de jeugd zich ging afzetten tegen de oudere generatie. Zo ontstond het generatieconflict en werd de jeugd de motor achter een vernieuwingsbeweging.

Slaags op straat in de jaren zestig.

Het vroege protest

De protestgroep die in de jaren zestig als eerste van zich deed spreken was de Ban de Bom-beweging. De Ban de Bom-beweging verzette zich tegen de kernbepapening in het algemeen en de kernproeven in het bijzonder. In Engeland wisten de ban-de-bommers aan het eind van de jaren vijftig al honderdduizenden mensen op de been te krijgen, maar in Nederland bleef het toen nog stil op straat. De vredesbeweging was een bedaard groepje van beschaafde dominees en andere welwillende ouderen die zich voelden als roependen in een woestijn van stilte.

Het Engelse protest verschildte hemelsbreed van hun waardige optreden. De Britse vredesbewegers brachten een nieuwe vorm van actievoeren: die van de burgerlijke ongehoorzaamheid, waarbij de wetten bewust overtreden werden om het protest onder het voetlicht te brengen. Vooral de zit- en ligdemonstraties trokken aandacht. Activisten gingen hierbij op de weg zitten of liggen om het verkeer te blokkeren, net zo lang tot de politie hen weg sleepte.

Deze vorm van actievoeren sloeg ook over naar Nederland. Het waren daarbij niet de ouderen, maar de jongeren die voorop liepen. En al ging het nog steeds om kleine groepjes, deze vorm van protest trok in het zo gezagsgetrouwe Nederland wel veel aandacht. Dat kwam ten dele door de overspannen reactie van het gezag.

Het protest was niet gewelddadig, maar liep toch niet zelden uit op gewelddadige confrontaties met de politie. Politieagenten traden uit onzekerheid met harde hand op. Zij waren nog nooit geconfronteerd met mensen die hun bevelen in de wind sloegen en wisten niet hoe zij met deze nieuwe vorm van protest moesten omgaan. Dit leidde tot een reeks incidenten die een voorlopig hoogtepunt beleefde in juli 1963, tijdens de NAVO-Taptoe in Amsterdam. Dit was een openluchtconcert van diverse militaire muziekkorpsen in het Olympisch Stadion. Ook NAVO-bondgenoot Portugal deed hieraan mee.

Een aantal jongeren greep deze gebeurtenis aan om te protesteren tegen de rechtse dictatuur in Portugal. Zij probeerden de Portugezen het spelen onmogelijk te maken door dwars door de marcherende rijen heen te rennen. Op dat moment voerde de politie verschillende charges uit en

sloeg met gummiknuppels op de demonstranten in, waarbij nogal wat gewonden vielen.

Het gezag hoopte met dergelijk optreden de verstoringen van de openbare orde in de kiem te smoren, maar het effect was averechts. Hoe meer geweld gebruikt werd, hoe meer aandacht de rellen in de pers kregen. Daarbij koos vooral de linkse pers lang niet altijd de kant van de autoriteiten. De jongeren werden hierdoor aangemoedigd door te gaan met hun acties.

Sit-in: protest tegen uitlaatgassen!

1. Wat is een regent? Waarom had het woord voor jongeren een bepaalde betekenis?
2. Waarom waren de zit- en ligdemonstraties in het begin van de jaren zestig zo'n krachtige vorm van protest?
3. Naar aanleiding van de Taptoe-rellen in 1963 verschenen er in verschillende kranten beschrijvingen van de gebeurtenissen. Deze blijken nogal uiteen te lopen. Een conservatieve krant als De Telegraaf blijkt het helemaal niet erg te vinden dat er hard door de politie wordt opgetreden, terwijl een progressieve krant als Het Parool haar gedrag sterk afkeurt. Waarom kozen de demonstranten de Taptoe? Noem ten minste twee redenen.
4. Ban-de-Bommers kwamen met een vorm van protest die onbekend was in Nederland. Leg in eigen woorden uit wat onder 'burgerlijke ongehoorzaamheid' verstaan moet worden.
Kun je een paar voorbeelden noemen?

Het gezagsapparaat dolgedraaid

De politie kreeg het in de jaren die volgden steeds moeilijker. Vooral in Amsterdam, waar de onrust zich steeds meer concentreerde, raakte zij haar greep op de gebeurtenissen kwijt. Met name de provo's slaagden erin de agenten het bloed onder de nagels vandaan te halen.

Het enige antwoord dat de autoriteiten op de 'provocaties' hadden was nog harder ingrijpen en nog harder straffen. In de gespannen sfeer die ontstond kon het gebeuren dat een relatief onbelangrijke demonstratie van bouwvakkers uitgroeide tot de grootste naoorlogse gezagscrisis in Amsterdam.

Op 13 juni 1966 raakten boze bouwvakkers, die protesteerden tegen een korting op hun vakantiegeld, slaags met de politie. De veelgeplaagde gemeentepolitie, die in de voorafgaande maanden al veel van haar aanzien en gezag verloren had, kon de situatie niet aan en vroeg om bijstand van de rijkspolitie en de marechaussee. Bij de confrontatie die volgde, raakten twee demonstranten gewond en bleef een derde na een charge dood op straat liggen. De bouwvakkers en de publieke opinie waren ervan overtuigd dat de politie de man had doodgeslagen, alleen De Telegraaf meldde dat hij aan een hartaanval was overleden.

De strijd bij het gebouw van de Telegraaf in Amsterdam.

De Telegraaf bleek het later bij het juiste eind te hebben gehad, maar destijds haalde de krant zich de volkswoede op de hals. Een menigte verzamelde zich in de Amsterdamse binnenstad en richtte vernielingen aan bij het gebouw van de krant.

De bouwvakrel leidde, na alles wat in de voorgaande maanden al voorgevallen was met de provo's, tot een politieke crisis. Het stadsbestuur en de regering in Den Haag waren hevig geschrokken. Het kabinet stelde een onderzoeksmissie naar de gebeurtenissen in en de twee hoofdverantwoordelijken voor het politiebeleid in Amsterdam, burgemeester Van Hall en hoofdcommissaris Van der Molen, werden de laan uitgestuurd. Om aan de grotere behoefte aan vrijheid en 'inspraak' tegemoet te komen, stelde de gemeenteraad in het Vondelpark een 'Speakers Corner' in, waar iedereen mocht zeggen wat-ie maar wilde.

Belangrijker echter was dat de politici begonnen in te zien dat de oude autoritaire 'regentenstijl' niet meer voldeed en

dat de jongere generatie met een open opstelling bij de politiek betrokken moest worden.

Typerend voor dit nieuwe inzicht waren de Princenhofconferenties, in de periode 1966-1969. Het Amsterdamse gemeentebestuur ging hierin met groepen jongeren in discussie over niet-materiële, dus de jongeren aansprekende, onderwerpen als vrije tijd, de relatie tussen ouders en jongeren, wonen en werken in de stad en verkeersoverlast. De jongeren, zo blijkt hieruit, werden niet langer als kinderen beschouwd, maar meer en meer erkend als mondige burgers.

5. **Waarom vormde juist De Telegraaf het doelwit?**
6. **Waarom liep het bouwvakprotest volledig uit de hand?**
7. **Om aan de eis van jongeren over inspraak tegemoet te komen begon de gemeente een overleg. Wat zal het standpunt van de jongeren zijn geweest met betrekking tot de vier genoemde onderwerpen in de tekst?**
8. **Speakerscorners en conferenties verraden een oude bekende tactiek van regenten. Welke?**

Nieuwe ideeën in de politiek

In de tweede helft van de jaren zestig raakten de woorden 'inspraak', 'medezeggenschap' en 'democratisering' ingeburgerd. Het bleef niet alleen bij woorden. Het aantal buitenparlementaire acties nam verder toe. Zo werd vanaf 1966 in toenemende massaliteit geprotesteerd tegen de oorlog in Vietnam, tot in het begin van de jaren zeventig een protestmanifestatie 150.000 mensen trok. De demonstranten richtten zich tegen de Amerikaanse regering, waarbij president Johnson werd uitgemaakt voor moordenaar. Omdat dit een belediging was van een bevriend staatshoofd, greep de politie weer in. Maar het gezag stond machteloos als de demonstranten 'Johnson molenaar' riepen.

Andere acties hadden democratisering tot doel. De kritiek op de 'regenteske' manier van bestuur leidde in 1969 tot een uitbarsting op de universiteiten. Al eerder waren studenten in andere Europese landen in actie gekomen. In mei 1968 was dat in Parijs op een heuse opstand uitgelopen. Met barricaden op straat en een staking van negen miljoen arbeiders leek het een maand lang of een echte revolutie was uitgebroken.

In Nederland bezetten studenten ondermeer de Hogeschool van Tilburg, die werd omgedoopt tot 'Karl Marx Universiteit', en het Maagdenhuis, het bestuursgebouw van de Universiteit van Amsterdam. Niet alle eisen van de studenten werden ingewilligd, maar niettemin werden de universiteiten verregaand gedemocratiseerd. De studenten konden via eigen vertegenwoordigers mee gaan praten over de gang van zaken.

Verkiezingsbord van Provo.

Ook binnen het politieke bestel maakten jongeren zich sterk. Provo wist in 1966 na een verkiezingscampagne onder de leuze 'stem Provo, keije lachen' een zetel in de Amsterdamse gemeenteraad te veroveren. Maar ook de landelijke politiek werd steeds meer beïnvloed door de jongeren, die aandacht vroegen en kregen voor het milieu, de bewapeningsproblematiek en de democratisering.

Een groep jonge intellectuelen onder leiding van de journalist Hans van Mierlo richtte in 1966 een nieuwe politieke partij op: Democraten '66, die de democratisering van de Nederlandse politiek als hoogste ideaal in het vaandel voerde. De politiek was volgens D'66 te ondoorzichtig. De partij wilde de band tussen kiezer en gekozen versterken en pleitte daarom voor een direct gekozen minister-president (zoals in Amerika) en een districtenstelsel.

D'66 wilde aanvankelijk niet eens een nieuwe partij naast de oude partijen zijn. De oude partijen moesten 'ontploffen' om plaats te maken voor nieuwe. Er moesten twee partijen overblijven, een progressieve en een conservatieve, zodat de kiezers werkelijk een keuze konden maken tussen twee alternatieven, en de kabinetten niet meer zouden worden samengesteld door handklap van de politieke leiders na de verkiezingen.

Ook binnen de PvdA groeide de ontevredenheid over de traditionele aanpak van de oudere generatie, vooral toen de partij bij de Statenverkiezingen van 1966 een grote nederlaag leed. Een nieuwe stroming binnen de PvdA, Nieuw Links, die bestond uit jongeren, zocht aansluiting bij het jongerenprotest.

Nieuw Links eiste democratisering en een sterker streven naar gelijkheid. De stroming had grote kritiek op de VS en de NAVO. De nieuw linkers vonden dat Nederland het lidmaatschap van de NAVO moest binden aan voorwaarden, zoals beëindiging van de oorlog in Vietnam, vermindering van de kernbewapening en uitzetting van Portugal. Binnen zeer korte tijd slaagde Nieuw Links erin vertegenwoordigers in de partijtop te krijgen, de partij verregaand te verjongen en de standpunten van de partij, bijvoorbeeld inzake Vietnam, om te buigen.

Politieke doorbraak: D66 behaalt voor het eerst een aantal zetels in de Tweede Kamer.

Ook binnen de confessionele partijen roerden de jongeren zich. Jongeren uit KVP, ARP en CHU richtten in 1967 de Werkgroep Christen Radicalen op, die eveneens pleitte voor een radicaal milieubeleid, verregaande democratisering en een kritische opstelling tegenover Amerika. Net als in de PvdA deden de partijbesturen grote concessies, maar dit verhinderde niet dat een aantal jongeren zich afscheidde en een nieuwe partij, de Politiek Partij Radicalen (PPR) oprichtte. Deze partij pleitte voor soberheid in plaats van de 'consumptiemaatschappij', voor mondiale ontwapening en grootschallige ontwikkelingshulp.

Aan het begin van de jaren zeventig hadden veel van de ideeën die een toen nog kleine groep jongeren tien jaar eerder al naar voren had gebracht, hun weerslag gevonden in de politiek. De jongeren werden hoogst serieus genomen. Zij hadden de politiek en de maatschappij in tien jaar grondig veranderd.

9. Tijdens Vietnam-demonstraties riep men vaak 'Johnson Molenaar'. Waarom deden de demonstranten dat?

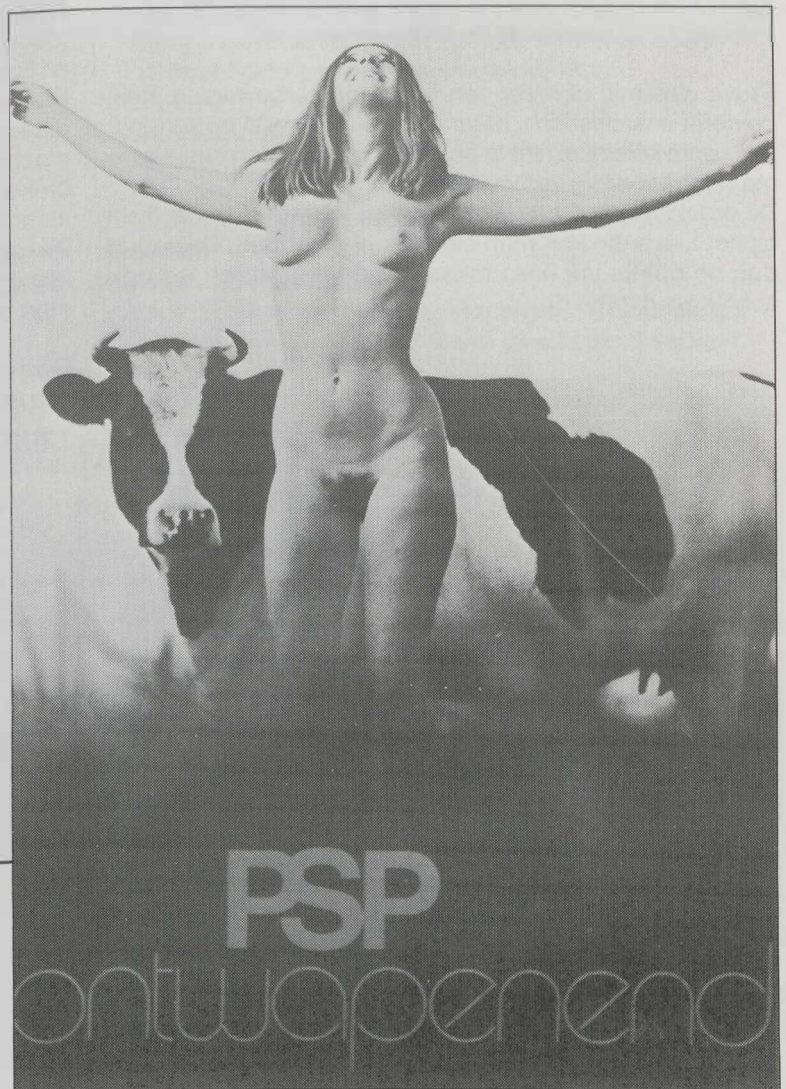
10. Wat bedoelden D66, Nieuw Links en de Christen Radicalen met democratisering?

11. De journalist en publicist H.J.A. Hofland heeft eens geschreven:
'Vergelijking van de eerste programma's van Nieuw Links en D'66 leert dat er behalve het bruisend jeugdige nog veel andere overeenkomsten waren: tegen de nimbus van de autoriteit, voor de burger; maatregelen ter versterking van het parlement tegenover de andere politieke en economische instellingen; verplichting tot openbaarheid; vergroting van de duidelijkheid; ...; democratisering van het bedrijfsleven; een zwaai naar 'links' in de buitenlandse politiek - dat waren de hoofdnummers van beide programma's. Maar overeenkomstig de persoonlijke instelling en misschien de geschiedenis van een aantal oprichters was er groot verschil in strategie. D'66 had iets dromerigs, Nieuw Links was verbeterd: veel democraten hadden de ondertoon van het zondagskind, de nieuwlinkers waren alleen al aan de historie van het socialisme verplicht om te geloven dat ze er hard voor zouden moeten werken.'

D'66 wilde de doorbraak onmiddellijk, soms alsof ze dit artikel op de speelgoedafdeling had aangewezen. Nieuw Links wilde eerst de partij radicaliseren, met behulp daarvan de lang verdrongen en onder tafel geprate tegenstellingen te voorschijn brengen en door dit proces van polarisatie op den duur een nieuwe macht vormen.'

Bij de verkiezingen van 1967 bleek dat D'66 haar spectaculaire resultaat (7 zetels) vooral te danken had aan stemmen van jonge kiezers.

Verklaar met behulp van deze tekst waarom D'66 met meer gemak jongeren kon aanspreken dan andere partijen (zelfs de naar links opschuivende PvdA).

De Pacifistisch-Socialistische Partij kwam in 1971 met een aandachttrekkend verkiezingsaffiche.

Interview met Mr. A. Mulder

De jaren zestig zijn nog niet zolang geleden. Het is daarom goed mogelijk om met mensen te praten die betrokken waren bij zaken die destijds speelden. De schrijvers van dit boekje hebben dat ook gedaan. Je zult dat wel gemerkt hebben.

Vaak is het zo dat je heel verschillende informatie binnen krijgt over dezelfde zaken. Een voorbeeld daarvan is een gedeelte van een gesprek met Mr. A. Mulder, vanaf 1 februari 1965 secretaris-generaal op het ministerie van justitie, over Provo en het optreden van burgemeester van Hall en hoofdcommissaris van der Molen in Amsterdam.

Kunt u iets zeggen over de manier waarop er op het ministerie gedacht werd over de provo-beweging?

Provo was min of meer een flower-powerbeweging, heel duidelijk anarchistisch, maar vriendelijk, speels en sarrend. Dat paste helemaal niet in het beeld van de toen bestaande maatschappelijke verhoudingen.

De ordeloze toestand die Provo daar creëerde op het Spui bij het Lieverdje kon men eigenlijk niet hebben. Daar ging dus de politie vrij hard tekeer en daar stonden we ook achter als overheid.

Provo's belangrijkste tegenspeler burgemeester Van Hall kon hier, bij het verlaten van het Binnenhof, nog lachen.

Het politieoptreden

Het werd allemaal wel grimmiger op den duur. Er is een sympathiebeweging ontstaan naast Provo die veel groter was. Dat waren mensen die het saaie van de vooruitgang wilden veranderen. Men wilde graag wat nieuws beleven. Men begreep niet waarom dat nieuwe zo de kop ingedrukt werd.

Daarnaast ontstond de Anti-Vietnambeweging. Die bewegingen gingen in Amsterdam in elkaar vloeien ...

Bij een van de demonstraties liep de toestand uit de hand (13 juni 1966, de bouwvakkersrellen). De politie werd ervan beschuldigd een demonstrant te hebben doodgeschoten. Er ontstond toen een geweldig grimmige toestand in Amsterdam. De ministers van justitie en binnenlandse zaken (Samkalden en Smallenbroek) gingen toen naar Amsterdam en ik ben meegeweest. Van Hall was ook bij de bespreking. Er was een groot verschil van mening. De ministers vonden dat er veel politie moest zijn, want alleen met een fikse overmacht kon je voorkomen dat er verdere rellen uit zouden breken. Van Hall, of van der Molen, wilde geen verdere bijstand hebben.

De ministers hebben het Van Hall toen uit zijn keel getrokken dat hij om bijstand vroeg. Er is na de 14e juni zo'n 1400 man bijgekomen...

Burgemeester van Hall en commissaris van der Molen werden in de zomer van hetzelfde jaar gedwongen te vertrekken.

Van der Molen was de man die de situatie niet beheerste. Het was voor mij vrij duidelijk dat hij de situatie niet aankon. Daarbij kwam natuurlijk ook dat er bij iedere nare situatie onvoldoende aantallen politie aanwezig waren en deze ook te weinig leiding kregen. Politie die optreedt en zich bang voelt gaat van zich afslaan. Maar politie die goed geleid wordt, een goede commandant heeft en in voldoende aantal aanwezig is, heeft zelden problemen.

Bij de politie is men geneigd te zeggen dat het niet aan Van der Molen lag, maar aan Van Hall. Hoe ziet u dat?

... Zoals ik Van Hall toen meemaakte zag ik dat hij een man was die de grip kwijt was. Maar het is niet zo dat een goede burgemeester het politie-apparaat in de hand heeft. Dat kan gewoon niet. Dan zou hij in de plaats van de hoofdcommissaris moeten gaan staan. ...

Van Hall was een typisch voorbeeld van een regenteske figuur hoezeer hij ook uit de PvdA kwam, en die ver van de mensen afstond. Het was best een dappere man, maar hij ging niet gemakkelijk met mensen om. Hij werd stug en ging zich steeds stugger opstellen. En dan zag je wel aankomen dat het een keer mis moest gaan.

De Maagdenhuisbezetting

Het Maagdenhuis was in de jaren zestig het bestuurlijk en administratief centrum van de Universiteit van Amsterdam. Het werd in 1969 bezet. Samkalden was toen burgemeester van Amsterdam.

Hoe bezag u de Maagdenhuisbezetting?

De harde groep van studenten die de maatschappelijke structuren wilde afbreken bezette het Maagdenhuis. Tijdens die bezetting werden zij veel minder radicaal, omdat zij zijn overspoeld door lieden van andere groeperingen, Vietnamdemonstranten, provo's, de vredesbeweging. Het werd een soort smeltkroes daar.

De regering besloot om de zaak af te grendelen. Maar dat lukte niet helemaal ... en toen kwam de ontruiming.... Daarna zaten we met het probleem wie te vervolgen. De leidinggevenden waren niet te vinden. En toen is het besluit gevallen ze maar allemaal te vervolgen.

U pleitte er destijds voor dat er een sterker onderscheid gemaakt zou worden tussen 'studenten' en 'relschoppers'. Kunt u dat toelichten?

Ik had zelf het gevoel dat we ze er best uit hadden kunnen halen. Maar dat is dus niet gebeurd. Toen hebben we eindeloos veel van die zittingen gehad met eindeloos veel obstructies.

Heeft u achteraf ook dat romantische gevoel bij de jaren zestig zoals dat later ontstaan is?

Nee, dat gevoel heb ik niet.

1. In Amsterdam en andere plaatsen waren er provo's in de jaren zestig.

Interview tenminste twee personen die de jaren zestig als jongeren hebben meegemaakt. Probeer te achterhalen of er in hun woonplaats provo's of andere jongerengroeperingen waren en probeer hier dan een beeld van te krijgen.

Suggesties voor vragen

- Wat deden deze jongeren?
- Hoe waren ze te herkennen?
- Hoe werd er op deze jongeren gereageerd?

2. In les 1 kwamen een aantal popgroepen en hun muziek ter sprake. Interview tenminste twee personen die de jaren zestig als jongeren hebben meegemaakt. Probeer te achterhalen welke rol muziek speelde in hun leven.

Suggesties voor vragen:

- Welke muziek vond u mooi in de jaren zestig?
- Speelde muziek een grote rol in uw leven?
- Hoorde er bij die muziek ook een bepaald uiterlijk of een manier van leven?
- Ging u naar concerten of speelde u in een band?
- Hoeveel geld gaf u uit aan muziek?

Aanwijzingen: bij de interviews

- Stel een lijst met vragen op.
- Maak afspraken met twee mensen om te interviewen.
- Neem een cassette recorder mee om het interview op te nemen.
- Schrijf het interview uit.
- Werk dit uit tot een verslag van ongeveer één kantje. Verwerk de antwoorden tot een goedlopend verhaal.

3. Stel een cassettebandje samen met daarop tenminste vier popsongs uit vier muziekstromingen die in de les behandeld zijn. Hierbij kan een muziekbibliotheek je vast wel helpen. Maak een kort verslag over de popsongs die je hebt uitgekozen en vermeld daarin:

- de titel
- de artiesten
- in welk jaar de muziek populair was
- tot welke muziekstroming de songs behoren
- wat je zelf van deze muziek vindt

Suggesties:

Rock 'n roll (Bill Haley, Elvis Presley); Engelse Beat en Rock (The Beatles, de Stones); Nederbeat (Golden Earrings); Underground (Frank Zappa, Pink-Floyd). Zoek van deze artiesten platen uit de jaren vijftig en zestig.

Herkomst illustraties

Hitweek: het Poparchief Nederland in Amsterdam stelde haar collectie Hitweek voor dit lesmateriaal ter beschikking. We hebben daar ruim uit geput, waarvoor onze dank.

Provo: de tekstjes en tekeningetjes zijn opgenomen uit losse nummers van Provo.

Han Plas e.a., Toen Juliana regeerde. Herstel en vernieuwing van de Nederlandse samenleving 1948-1980 (Amsterdam 1989) - blz. 3 en 22.

Onze jaren 45-70, Deel 5 - blz. 18, 19 en 23.

Richter Roegholt, Amsterdam in de jaren '50. Fragmenten uit een samenleving (Rijswijk 1985) - blz. 5.

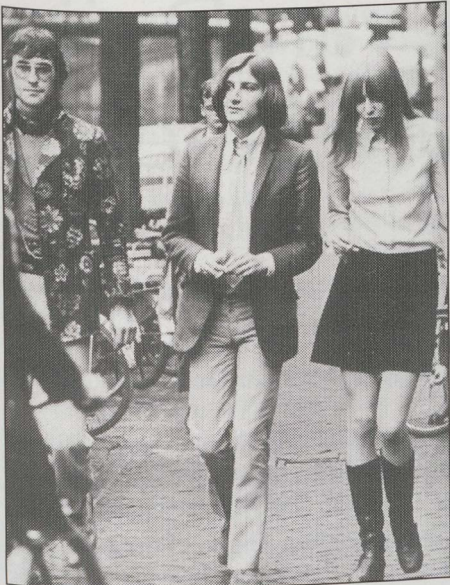
25 Jaar popmuziek in woord, beeld en geluid. 1969/1970: het afscheid van de sixties (Lekturama) - blz. 6.

Frans Stravers, Gerard M.J.L. Harmans, Weet je (nog) wel: de jaren 60 (Weert 1991) - blz. 8 en 11.

H.J.A. Hofland e.a., Een teken aan de wand. Album van de Nederlandse samenleving 1963-1983 (Bert Bakker 1983) - blz. 21 (l.).

Het aanzien van vijf jaar 65 - 70. Vijf jaar wereldnieuws in beeld (Utrecht 1979) - blz. 21 (r.).

Bernard en Hanneke van den Berg, Nederland in de jaren zestig (Rijswijk 1987) - blz. 24, 26 en 27.

Wim Schippers en Phil Bloom in de Hoepla-periode
(Uit: Weet je (nog) wel: de jaren zestig).

Opvallend was dat andere kranten en tijdschriften de zaak Phil Bloom niet zo hoog opnamen. Er werd wel over geschreven en gesproken, maar de meeste mensen zagen er de humor wel van in.

In de Tweede Kamer ging het er dit keer anders aan toe dan drie jaar daarvoor. De grote partijen zagen zich niet genoodzaakt de regering ter verantwoording te roepen. Alleen de SGP'er Van Dis stelde vragen aan de verantwoordelijke KVP-minister van CRM, Marga Klompé. De regering-De Jong kon niet veel meer doen dan te verklaren dat zij de uitzending van slechte smaak vond getuigen. Wederom was er het Televisiebesluit van 1956 dat ingrijpen verbood. De zaak leek met een sisser af te lopen.

In de derde uitzending van *Hoepla* kwam Phil Bloom niet meer voor. Toch was ook deze uitzending goed voor de nodige opschudding. Een aantal dronken militairen uitte in een interview kritiek op het functioneren van het Nederlandse leger en op de oorlog in Vietnam. Deze opmerkingen vielen verkeerd bij vaderlandslievende Nederlanders. Wederom opschudding in de pers en vragen in de Kamer.

Het VPRO-bestuur kon zich geen nieuwe rel meer veroorloven. *Hoepla* kostte de omroep in totaal zo'n 5.000 leden; vele afkomstig uit de oude Vrijzinnig-Protestantse achterban. De vierde uitzending van *Hoepla*, die gepland stond voor 8 januari 1968, mocht niet meer worden uitgezonden.

De nieuwe generatie televisiemakers trok in dit geval nog aan het kortste eind. Maar niet

lang daarna kregen ze het toch nog voor het zeggen. Eind 1968 veranderde de VPRO van identiteit; men brak met het liberaal-confessionele verleden en legde zich toe op de kritisch-vernieuwendende rol van radio en televisie. Met de dominees verdwenen ook de 'puntjes' en de jongere generatie kon zich nu helemaal gaan toeleggen op het maken van eigen programma's. De VPRO was vanaf nu verzekerd van haar positie als culturele koploper van de Nederlandse media.

Achteraf bekeken

De televisie speelde een zeer belangrijke rol in de maatschappelijke ontwikkelingen van de jaren zestig in Nederland. De toenemende welvaart stelde steeds meer mensen in staat zelf een toestel te bezitten. Men keek veel en graag, ook naar programma's van buiten de eigen zuil. Alhoewel het Nederlandse omroepbestel in de jaren zestig nog in hoge mate verzuild was, vertoonde de Nederlandse samenleving reeds tekenen van structurele ontzuiling. Televisie speelde in dit proces een belangrijke rol door het verbreden van de maatschappelijke horizon van veel Nederlanders.

De komst van nieuwe omroepen en het daaraan gekoppelde debat over commerciële televisie zorgden ervoor dat Nederland in 1969 de stap maakte naar een moderner televisiebestel. De STER kreeg toestemming om reclame uit te zenden en andere zendgemachtigden werden toegelaten tot de ether. De zendtijd werd voortaan verdeeld aan de hand van het aantal leden van een omroep. Toch bleef de uiterlijke verzuiling gehandhaafd.

Door de grote populariteit en de reikwijdte van het nieuwe medium kon televisie niet losgekoppeld worden van de gebeurtenissen van de jaren zestig. Televisie was niet slechts een doorgeefluik van gebeurtenissen; het schiep een eigen realiteit bij het weergeven van de werkelijkheid. Op deze manier konden er dus twee werkelijkheden naast elkaar bestaan, die elkaar wederzijds beïnvloedden. Dat lijkt het geval te zijn geweest in de jaren zestig. Er is sprake van een mythische 'media-jaren zestig' en een dichter bij de werkelijkheid staande versie, die minder spectaculair en hemelbestormend was.

Een nieuwe lichting programmamakers kwam met onderwerpen aan die maatschappelijk nog niet geaccepteerd waren. Na de eerste schok leek de Nederlandse samenleving deze nieuwe impulsen goed op te vangen en te integreren. Zo vervulde de televisie

een duidelijke agenderende functie. Daarbij moet bedacht worden dat de televisie geen ongenaakbare positie innam. Omroepen konden zich immers (uit commercieel oogpunt) niet teveel problemen veroorloven. Zij richtten zich toch op de 'gemiddelde kijker' om een zo groot mogelijk publiek te bereiken en aan zich te binden. Zeer controversiële programma's deden omroepen in eerste instantie meer kwaad dan goed: negatieve publiciteit en ledenverlies waren vaak het gevolg.

De televisie bestond en bestaat bij de gratie van de kijkers. Blijkbaar nemen deze de verschillende bij-effecten van het medium voor lief, want de televisie blijft op eenzame hoogte staan in media-populariteitspolls. In de jaren zestig brak de televisie definitief door en heeft ze op haar eigen manier bijgedragen tot de zo intens gevoerde maatschappelijke discussies.

In 1964 had het team van *Zo is het* al snel door hoe het de televisie en haar kijkers verder zou vergaan:

"En zo won dit machtig geloof elke dag nieuwe discipelen, die gelijk met hun broeders en zusters neerknielden voor het beeld, en bidden: Geef ons heden ons dagelijks programma. Wees met ons, o beeld, want we weten niet wat we zonder u zouden moeten doen."

Noten

1. H. Wijfjes, *Hallo hier Hilversum. Driekwart eeuw radio en televisie* (Weesp 1985) 77.
2. H. Daalder, 'Zestig jaar Nederland (1926-1986)', in: J. van den Heuvel ed., *Een vrij zinnige verhouding: de VPRO en Nederland 1926-1989* (Baarn 1986) 39.
3. H. Wijfjes, *Hallo hier Hilversum*, 85.
4. H. van Pelt, *De omroep in revisie. Ontwikkeling van het radio- en televisiebestel in Nederland en België. Een vergelijkende studie* (Leuven 1973) 116.
5. H. van Pelt, *De omroep in revisie*, 138-142.
6. J. Hemels, 'De rol van de media in de jaren '60', in: *Revolutie, restauratie, continuïteit*, 35-48, aldaar 38.
7. H. Daudt en B.A. Sijes, *Beeldreligie. Een kritische beschouwing naar aanleiding van de reacties op de derde uitzending van Zo is het ...* (Amsterdam 1966) 38.
8. H. Daudt en B.A. Sijes, *Beeldreligie*, 47.
9. Leo Riemens, 'Wat bracht de tv?', in: *De Telegraaf*, 10 oktober 1967.

Roel van Duijn groen activist avant la lettre

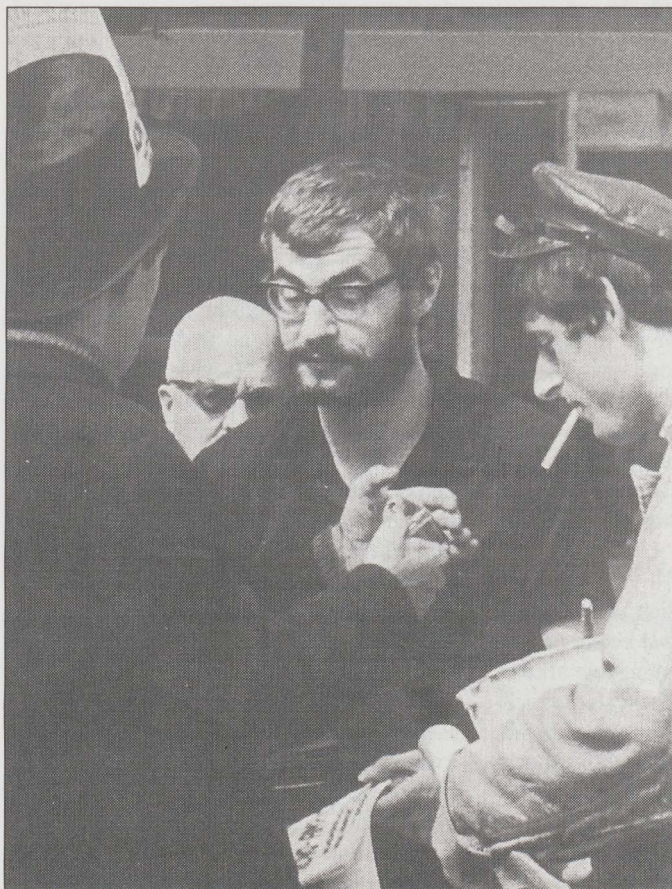
Koen Vossen en Oene van der Wal

Roel van Duijn is ongetwijfeld één van de meest creatieve denkers die de jaren zestig hebben opgeleverd. Zijn tegendraadse visie wist velen te stimuleren tot het ondernemen van alternatieve activiteiten. Tot op de dag van vandaag spreekt zijn boodschap nog veel mensen aan, wellicht zonder dat men zich ervan bewust is wie de auctor intellectualis ervan is geweest.

Zijn eerste anarchistische daad verrichtte Roel van Duijn naar eigen zeggen toen hij negen jaar oud was. Tijdens een voetbalwedstrijd met vriendjes liet hij plots zijn broek zakken omdat hij op het idee kwam *'dat het gek was dat mensen niet hun neus bedekt houden en wel hun piemel. Voor het eerst trotseerde ik toen de heersende moraal.'*¹

Roeland Gerrit Hugo van Duijn werd geboren op 20 januari 1943 in Den Haag. Hij groeide op in een theosofisch milieu, waar verbeeldingskracht en fantasie sterk gestimuleerd werden.

Zijn vader was een onafhankelijke accountant en zijn moeder had een soort theosofisch zondagsschooltje waar kinderen werden ge-

Roel van Duijn (met kort haar) en enkele provo's, 1965. (Uit: Dr Richter Roegholt, Amsterdam in de 20e eeuw).

kleio

nummer 3/94
pagina's 18 en 19

stimuleerd mooie gedachten te hebben.

Al op jeugdige leeftijd kwam Van Duijn vanwege zijn verzet in het nieuws. In 1961 was hij als scholier betrokken bij de Ban-de-bom-acties in Den Haag. Hij organiseerde een ziddemonstratie op een druk kruispunt in Den Haag die door politie-optreden beëindigd werd. De rector van zijn school, het Montessorilyceum in Den Haag, was niet gediend van dit jeugdig activisme en stelde Roel voor de keus: of naar de psychiater of van school af. Van Duijn koos voor het laatste en ging voor zijn eindexamen naar een andere school waar hij verwelkomd werd met de leus 'Van Duijn, go home'.

Na zijn eindexamen ging Van Duijn naar de Universiteit van Amsterdam waar hij begon aan de eerste van een aantal studies, die hij echter geen van alle heeft af gemaakt.

Via de Ban-de-bom-beweging was Van Duijn in aanraking gekomen met het anarchisme: een stroming die in Nederland, ondanks mensen als Ferdinand Domela Nieuwenhuis en Frederik van Eeden, altijd van marginale betekenis is geweest. Van Duijn koos echter voor het anarchisme omdat deze ideologie de beste voorwaarden zou bieden voor het centrale thema in zijn denken: creativiteit.

Het was juist deze creativiteit die hij miste bij de geritualiseerde geweldloze demonstraties van de Ban-de-bombeweging. In het anarcho-syndicalistische tijdschrift *Buiten de perken* schreef hij er in oktober 1964 een artikel over waarin hij pleitte voor een 'daadkrachtig verzet dat buiten de perken der legale paden treedt' en een hechte organisatie die 'de creatieve kracht moet hebben om het protest in originele banen te leiden die het publiek weer aanspreken'.²

Het was uiteindelijk Provo dat de hechte organisatie zou moeten gaan vormen die hij voor ogen had.

De geboorte van provo

Na een kort en onbevredigend intermezzo bij het klassiek-anarchistische blad *De Vrije* richtte hij in mei 1965 met een paar vrienden het blad *Provo* op. De naam Provo ontleende hij aan de benaming van de socioloog Buijkhuizen voor verveelde relschoppende nozems. Van Duijn zag juist in hen het potentieel voor een nieuwe anarchistische beweging. 'Hun agressiviteit moesten wij sublimeren tot een bewust revolutionairisme', aldus Van Duijn.³

Provo moest het anarchisme in een voor die tijd aantrekkelijke vorm propageren. Zelf

Zelfs met een wit laken mogen provo's niet protesteren, foto uit 'Het witte gevaar'.

vergelceek Van Duijn het blad met een boortorentje dat de subversieve gassen die onder de oppervlakte van de regenteske consumptiezieke maatschappij borrelden, omhoog moest pompen.

Veel hoop op een ware *Umwertung aller Werten* had hij echter niet. Daarvoor was *Provo* teveel een allerlaatste wanhopige poging de wereld nog eens hartgrondig te provoceren, voordat die aan haar eigen kwalen ten onder zou gaan.

Provo-pamfletten werden uitgedeeld rond het Lieverdje waar wekelijks onder aanvoering van anti-rookmagiër Robert Jasper Grootveld een happening plaatsvond. Deze werden bezocht door vele potentieel opstandige jongeren.

Bij een van de eerste happenings ontving Van Duijn een geheimzinnig briefje met daarop een tijd en adres gekrabbeld onder het symbool van 'Magies Sentrum Amsterdam', de appel met de stip.

Een contact tussen de anarchisten en de magiërs onstond en door de samenvoeging van deze groepen kreeg Provo zijn definitieve vorm: het ludiek-culturele kwam voornamelijk van Grootveld en het politiek-filosofische was door Van Duijn geïnspireerd.

Grootvelds geloof in spirituele en magische krachten sprak de meer theoretisch onderlegde Van Duijn toen nog in het geheel niet aan. Een opmerking van de 19e-eeuwse anarchist Netsjajew dat je als revolutionair contacten moet leggen met stadsbemoelallen

had hem, zo schreef hij in zijn boek *Het Witte Gevaar*, tot Grootveld gebracht. Daarbij speelden magische krachten geen enkele rol.⁴

Het witte gevaar

Het explosieve mengsel van wanhopig anarchisme en ludiek shamanisme kreeg Amsterdam al spoedig in de ban, en niet alleen Amsterdam: via de televisie was heel Nederland, en later zelfs de hele wereld, getuige van de opstootjes en de vele arrestaties in Amsterdam waarbij vooral het strenge politicoptreden in menige huiskamer leidde tot felle discussies tussen jong en oud.

Het enorme *Imaazje* Provo werd door een klein groepje full-time Provoos, Van Duijn voorop, gedragen. Het uitstralings-effect was hierbij vergeleken onevenredig groot. Met Provo's poging de wereld nog eens hartgrondig te provoceren, begonnen de jaren zestig in Nederland pas goed op gang te komen.

Temidden van al het tumult schreef Van Duijn in 1966 zijn eerste boek *Het Witte Gevaar* met daarin opgenomen het befaamde Provo-manifest. In dit manifest riep Van Duijn op tot een anarchistische revolutie om de wereld te behoeden voor vernietiging door het heersende centralisme, militarisme, consumentisme en autoritarisme. Deze revolutie zou moeten worden gedragen door het provotariaat. Daaronder verstond Van

Duijn al die jongeren die geen carrière wilden maken in de regenteske consumptie-maatschappij.

Van Duijn zag de tegenstelling tussen het onderling verdeelde provotariaat en het 'klootjesvolk van verslaafde consumenten'

als de nieuwe klassenstrijd. Hij gaf Provo de taak om van het provotariaat een homogene 'klasse' te maken die de strijd tegen de 'Autoriteiten' kon aangaan. Een strijd die het provotariaat volgens hem alleen kon winnen met een tactiek die bestond uit een mengeling van reformisme en provocisme. Enerzijds moesten geweldloze, ludieke provocaties de autoriteiten dwingen hun ware gezicht te laten zien, anderzijds moesten reformistische Witte Plannen tonen hoe het anders zou kunnen in de maatschappij. Van Duijn wilde met dit meer op de praktijk gerichte reformisme voorkomen dat Provo dezelfde fout zou maken als veel vooroorlogse anarchistische bewegingen. Deze hadden, volgens hem, door hun gebrek aan reformisme de bevolking van zich vervreemd.

De Witte Plannen, waarvan het Witte Fiet-senplan van Luud Schimmelpenninck het bekendste is, vormden ook het programma waarmee Provo de gemeenteraadsverkiezingen van 1965 inging.

Veel anarchisten verweten Provo parlementarisme. De pragmaticus Van Duijn verdedigde de deelname echter met het argument dat juist de gemeenteraad de basis kon vormen voor de gewenste radendemocratie. Met de slogan 'Stem Provo, kekke lachen' en de daaropvolgende winst van één zetel, leek Provo de ultieme provocatie te hebben bereikt. Daarna verloren de provocaties langzaam hun effectiviteit doordat ze aan originaliteit inboetten. De beweging raakte bovendien steeds sterker verdeeld. Het huwelijk tussen magiërs en anarchisten begon scheuren te vertonen en veel part-time provo's vervuilden hun strijd voor de anarchie voor de strijd om geld, baantjes en wasmachines.

In mei 1967 maakte Van Duijn het einde van Provo bekend. De boodschap was verkondigd, de Autoriteiten waren geprovoceerd en hadden toegehaakt. De beweging die in de twee jaar van haar bestaan de mentaal-culturele landkaart van Nederland zo drastisch had gewijzigd (denk aan houding tegenover gezag, generatiekloof, nieuwe actieformen, alternatieve samenleving), was in betrekkelijke stilte gestorven.

Kabouter Roel in de gemeenteraad

Na de dood van zijn geesteskind kwam de onvermijdelijke periode van rouw die Van Duijn lusteloos op bed doorbracht, worstelend met de gedachte dat Provo niet meer was. Om weer wat aan te sterken, ging hij naar een bio-dynamische boerderij op Walcheren. Hij werd er als stadsmens pur sang geconfronteerd met een intens gevoel van verbondenheid met de natuur, dat hem nooit meer zou loslaten.

Het verhaal wil dat hij 'het Licht' zag toen Zeeuwse boeren hem vertelden dat ze niet met luidruchtige machines of tractoren werkten om de kabouters te sparen⁵

Van Duijn keerde weer geheel genezen terug naar Amsterdam, waar hij in oktober 1969 toetrad tot de gemeenteraad. Volgens afspraak zou hij het laatste Provo-raadslid zijn. Hij noemde zich voortaan Kabouter en in november 1969 verscheen zijn in acht talen vertaalde boek *De boodschap van een wijze kabouter*, waarin de verbondenheid met de natuur centraal staat en dat de basis vormt

voor een nieuwe filosofie: de Kabouterfilosofie.

Grote inspirator voor het boek was de Russische anarchist Peter Kropotkin (1842-1921). Kropotkin had getracht het anarchisme een wetenschappelijke grondslag te geven door een nieuwe evolutietheorie te construeren waarin niet concurrentie (Darwins survival of the fittest!) maar samenwerking tussen soorten de dominante factor was. Het optreden van autoritaire staten had deze dominantie vernietigd en Kropotkin trok daaruit de conclusie dat slechts een anarchistische revolutie de samenwerking kon doen terugkeren.

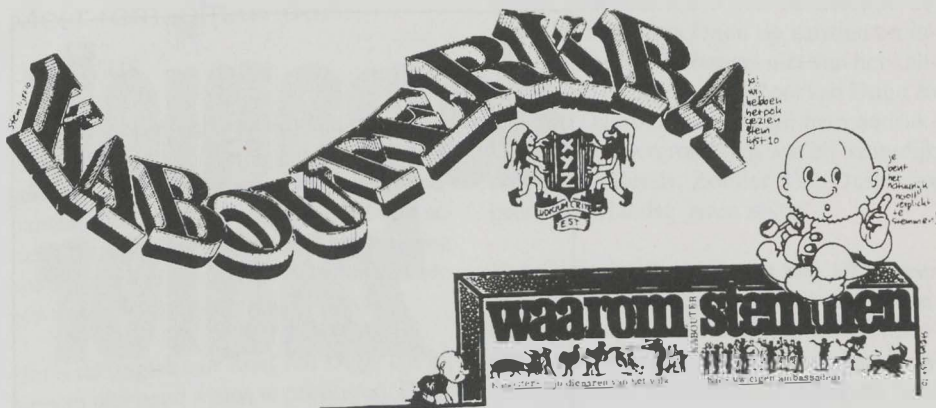
Van Duijn construeerde met behulp van deze theorie een geheel eigen evolutiemodel. Met dit ingewikkelde model wilde hij aantonen dat op de ongeremde agressie van de autoritaire, antropocentrische samenleving een revolutionaire 'tegenkoppeling' moest volgen om de wereld te behoeden voor milieurampen, nucleaire lichtflitsen en hongersnoden. Van een dergelijke 'tegenkoppeling' kon volgens hem sprake zijn als mensen weer gingen samenwerken in een liefdevolle harmonie met de natuur. De fantasievolle geest van de middeleeuwer moest terugkeren in plaats van de agressieve, utilitaristische geest van de renaissancemens, die zich boven de natuur verheven voelde. De mens moest als een kabouter terugkeren naar zijn natuurlijke oorsprong.

Van Duijns kabouterfilosofie spoorde aan tot directe actie; het voortbestaan van de wereld stond immers op het spel. Binnen

Verkiezingsbord.

korte tijd wist hij een aantal Amsterdamse actiegroepen te bundelen tot één Kabouterorganisatie. Op 5 februari 1970 volgde de beroemde proklamatie van de Oranje Vrijstaat 'die zich als een paddestoel op een rotende boomstronk zou vestigen' binnen de oude maatschappij. Met vereende krachten begonnen de kabouters met de opbouw van hun kabouter-

staat. Meer dan bij Provo werd nu het accent gelegd op het alternatief. Onder leiding van de alternatieve volksdepartementen van de Oranje Vrijstaat werden in de eigen stadse omgeving tal van activiteiten ontplooid. Zo zetten de kabouters bejaardendiensten op, richtten zij bio-dynamische winkels in en konden kinderen anti-autoritaire lessen volgen.

Maar behalve deze reformistische initiatieven werden ook provocatieve acties ondernomen. Leegstaande panden werden gekraakt en er waren demonstratieve optochten van kabouters op bakfietsen waarbij het stadsverkeer werd lamgelegd.

De reactie van de autoriteiten was over het algemeen een stuk minder fel dan die op de provo-acties.

En terwijl de Provo-acties nog werden uitgevoerd met de moed der wanhoop, stonden de ludieke acties van de kabouters in dienst van de opbouw van de idealistische tegencultuur.

Van Duijn omschreef het in een interview als volgt: "Toen zagen we (provo's) op de eerste plaats een ravijn. Nu zien we (kabouters) wat er aan de andere kant van dat ravijn ligt, dat we er over heen kunnen springen."⁶

De strategie die 'opperkabouter' Van Duijn voor de Oranje Vrijstaat uitstippelde, noemde hij de twee-handentheorie. Deze theorie hield in dat de kabouters zich met de linkerhand vooral zouden gaan toeleggen op de opbouw van een alternatieve samenleving en met de rechterhand de bestaande politieke en economische orde zouden infiltreren en saboteren.

Als 'ambassadeur' van de Oranje Vrijstaat in de gemeenteraad was Roel van Duijn de rechterhand van de beweging.

Zijn veelal provocerende en ironiserende gedrag maakte hem niet erg populair in de door de PvdA gedomineerde raad. Hij vulde zijn spreektijd een keer met de voordracht

van het sprookje Piggelmee en richtte zich bij een andere gelegenheid in het Servo-Kroatisch tot de raadsleden.

Maar hij probeerde niet alleen, hij praatte ook mee over zaken als woningnood, de saneringsplannen van de stad Amsterdam en het onderwijs. Zijn romantische stadsvisie, die vooral tot doel had de stedeling weer in contact te brengen met de natuur, werd echter belachelijk gemaakt. Van Duijn raakte er dan ook behoorlijk gefrustreerd van dat zijn plannen, zoals de aanleg van groenzones en het autovrij maken van de binnenstad, keer op keer werden verworpen.

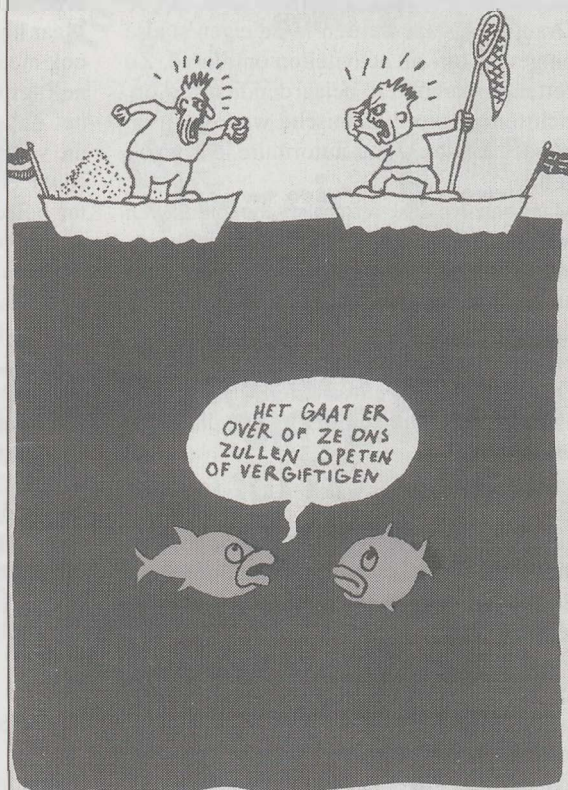
Ook binnen de Kabouterbeweging onderzocht Van Duijn steeds meer weerstand. Men vond hem een egotripper, die slechts op publiciteit uit was. De kritiek bereikte een hoogtepunt toen Van Duijns initiatief om aan de Tweede-Kamerverkiezingen (april 1971) mee te doen uitliep op een fiasco. De Kabouters haalden geen enkele zetel en velen keerden Van Duijn de rug toe.

In gesprek met een beuk

Rusteloos als altijd, kwam Van Duijn in het najaar van 1971 met een nieuw initiatief, het tijdschrift *De Paniekzaaiër*, waarmee hij de in de versukkeling geraakte Oranje Vrijstaat weer nieuw leven in wilde blazen. Ook verscheen een nieuw boek van zijn hand, *Panies Dagboek*, waarin hij een neo-kabouterfilosofie introduceerde.

In feite was het dezelfde anti-modernistische terug-naar-de-natuurfilosofie als voorheen. Nieuw was alleen de spirituele inslag: hij pleitte voor een sacralisatie van de natuur. Hij zag het joods-christelijke monotheïsme als voornaamste oorzaak van de destructieve houding van de westerse mens ten opzichte van de natuur. Hierdoor ontstond, zo meende hij, de veronderstelling dat die ene almachtige God de mensen had aangewezen als heersers over de natuur. Van Duijn zag als

de paniek zaaiër

**SPECIAAL
WIJERNUMMER**

kleio

nummer 3/94
pagina's 22 en 23

oplossing dat de mens een pantheïstisch wereldbeeld zou aanhangen. In dit wereldbeeld is alles principieel gelijkwaardig: de mens is bij wijze van spreken niet meer dan gras.⁷ Met dit geloof hoopte Van Duijn het volmaakte contact tussen mens en natuur te herstellen. Zelf voerde hij inmiddels lange gesprekken met een beuk in het Westerpark waarbij hij, naar eigen zeggen, zijn lichaam gebruikte als communicatiemiddel.⁸

Veel bijval kreeg Van Duijn niet met zijn nieuwe initiatief. Vond hij medestanders in zijn niet aflatende strijd tegen kernenergie, binnen de verder afkalvende Oranje Vrijstaat bleef zijn positie omstreden. In 1973 was de breuk tussen Van Duijn en de andere Kabouters definitief: hij werd uit zijn eigen beweging gestoten. Niet lang daarna maakte hij de overstap naar de PPR.

Van wethouder tot keuterboer

Roel Van Duijns toetreding tot de Politiek Partij Radikalen (PPR) is te beschouwen als een keerpunt in zijn ontwikkeling: het is zijn intrede in de gevestigde orde. Op 3 september 1974 werd Van Duijn namens de PPR zelfs wethouder voor Gemeentebedrijven, Lokale Radio en Televisie. Het was de kleinste portefeuille ooit vergeven.

De overstap is hem op veel kritiek komen te staan. Zijn critici beschuldigden hem van opportunisme en machtswellust. Had hij zich immers niet altijd verzet tegen Autoriteiten? Nu werd hij er zelf één. Van Duijn heeft echter altijd op de continuïteit van zijn politieke ontwikkeling gewezen.

Theoretisch verdedigde hij zich in de eerste plaats door te wijzen op de al lang bestaande contacten tussen de Kabouterpartij en de PPR. In de tweede plaats verwees hij naar zijn tweehandentheorie, die hem de noodzakelijke politieke speelruimte verschaft. Het praktische argument vormde de betere organisatie van de PPR, die daardoor meer macht kon ontplooiën dan de chaotische Oranje Vrijstaat.

Zijn eerste echte baan werd geen succes. Niet alleen werd hij bespot en verguisd, maar ook kwam hij met onwerkbare plannen als de invoering van biologisch voedsel in de gemeentelijke kantines. Na ruim een jaar kreeg Van Duijn zijn congé. Hij kon vertrekken toen hij een nota niet volgens de voorgeschreven procedure had uitgebracht. Een tamelijk futiele aangelegenheid.

Van Duijns eerste reactie was dan ook nogal laconiek: *'Ik kan nu weer gezellig werk gaan doen. Voor Amsterdam is het echter een dieptepunt'*.⁹

Van Duijn was echter teleurgestelder dan hij aanvankelijk wilde toegeven. Voor hem had Amsterdam voorlopig afgedaan. Hij vertrok met zijn vrouw naar het Groningse plateland om bio-boer te worden (1976). Zijn vlucht uit de stedelijke samenleving werd mede ingegeven door een romantische voor-

liefde voor het platteland.

De stadsmens Van Duijn had echter weinig kaas gegeten van het harde landleven en kreeg dan ook acuut een tennisarm van het melken. Na verloop van tijd wisten Roel en zijn vrouw toch nog een aardig bedrijfje op te bouwen. Maar ideaal was het allemaal niet. En hoewel Van Duijn zijn boerenbedrijf beschouwde als een politiek protest tegen de bestaande economie, ging zijn hart toch uit naar het echte politieke activisme. Van Duijn keerde in 1982 gedesillusioneerd terug naar Amsterdam.

Spiritualiteit en politiek

In datzelfde jaar begaf Van Duijn zich in de groene politiek. Hij werd namens de PPR politiek medewerker van de Groene Fractie in het Europees Parlement. Het moet voor hem een vervreemdende ervaring zijn geweest om te werken in wat hij zelf omschreef als een 'technocratenkolonie op de maan.'

In 1984 ontvouwde hij zijn groene visie in het boekje *Groene Politiek*, waarin hij een synthese zocht van positieve elementen uit verschillende ideologieën. De kern van de groene gedachte was, en is nog altijd, de verbondenheid van lichaam en geest, mens en milieu. 'Alles hangt met alles samen' geldt in deze visie als universeel principe. Het bewustzijn van dit principe is, volgens Groenen, in de huidige toestand in de wereld een voorwaarde om als gemeenschap te overleven, zowel als mensen onderling als in harmonie met levende planten en dieren. Groene politiek is daarom meer dan slechts milieupolitiek. Het gaat ook om zaken als vrede, gelijkheid, democratie en vrouwenemancipatie.

Van Duijn is echter niet alleen Groene, hij is vooral ook christen-radicaal. In de loop der jaren is zijn denken steeds meer spirituele (theosofische) trekken gaan vertonen. Hij laat zich nadrukkelijk door religie inspireren. Binnen de PPR vond deze houding echter maar weinig medestanders. In de *Radikalenkrant* werd hij zelfs uitgemaakt voor 'Jezusliefhebber' en 'vrije-tijdsmetafysicus'. Van Duijn constateerde dat er binnen de partij een taboe rustte op religie; de PPR had, volgens hem, 'ziel' verloren. Bovendien waren de vrijages met de CPN (de partij die hem vroeger al tegenwerkte) hem al geruime tijd een doorn in het oog. Hij verliet de partij in 1985 en richtte de Groenen op. Hiermee hoopte hij zijn spirituele ideeën wel in praktijk te kunnen brengen.

Meer romanticus dan politicus

Als lijsttrekker van de Groenen deed Van Duijn mee aan de Tweede Kamerverkiezingen van 1989. Hoewel veel van zijn standpunten over het milieu voor het eerst echt serieus werden genomen, behaalde hij geen enkele zetel. 'Groen' was niettemin mode geworden in het tijdperk na Tsjernobyl.

Het is de tragiek van Roel van Duijn dat hij hiervan niet heeft weten te profiteren. Door de jaren heeft hij, met schijnbaar onuitputtelijke energie, honderden, zo niet duizenden mensen aan het denken gezet, wakker geschud, verbaasd en verbijsterd. Gerealiseerd heeft hij slechts bitter weinig. Zijn korte wet-houderschap is hiervoor exemplarisch. De journaliste Geke van der Wal typeerde Van Duijn eens als een *'wereldvreemde mafketel die gemeentekantines volstopte met makrobiotische krentenbollen en mueslikoeken, hij kon niet besturen, niet managen, en had van de praktische politiek geen kaas gegeten. Maar hij werd ook bespot als hij ideeën ventileerde die inmiddels gemeengoed zijn geworden, zoals het terugdringen van het autoverkeer en het ontwikkelen van nieuwe energiebronnen'*.

Het is een treffende verwoording van het politiek-praktische falen van de romanticus Van Duijn. Boven elke twijfel verheven is echter zijn verdienste voor de Nederlandse maatschappij in de jaren zestig. Sterker nog, je kunt je zelfs afvragen of de Nederlandse 'jaren zestig' er zonder Roel van Duijn wel hadden uitgezien zoals we ze nu kennen. Hij was als leider van Provo en Kabouters niet alleen sfeer- en gezichtsbepalend, maar heeft ook definitieve stootkracht gegeven aan reeds op gang gekomen veranderingsprocessen.

Zonder Roel van Duijn geen Provo, zonder Provo geen 'jaren zestig'.

Waarschijnlijk maken we ons hier schuldig aan typisch biografische overschatting. Eigenlijk moet de rol van het individu Roel van Duijn gerelativeerd worden door erop te wijzen dat de maatschappelijke context gunstig was voor iemand als hij. Dat hij bovendien niet de enige hoofdfiguur was. Dat zijn ideeën in een traditie stonden en dat buitenlandse voorbeelden werden nagevolgd. Dit zouden terechte nuanceringspunten zijn, want het individu is immers niet los te zien van het gesternte waaronder het optreedt. Het individu is, met andere woorden, produkt van zijn tijd en omgeving. Er zijn echter maar

weinig individuen die ook beslissende invloed kunnen uitoefenen op aanzien en inhoud van hun tijd. Hoewel niet van het kaliber 'Grote Mannen', was Roel van Duijn zo iemand. Daarom plaatsen wij hem nadrukkelijk op de voorgrond (iets wat hij natuurlijk ook zelf al deed). Zonder Van Duijn dus geen Nederlandse 'jaren zestig'.

Van Duijn heeft overigens nog altijd zeer veel interessante ideeën. Het zou al te gemakkelijk zijn om hem af te doen als historische bezienswaardigheid of relik van de jaren zestig. Net zo eenvoudig is het om hem een dromer of fantast te noemen. Toegegeven, er valt veel van Van Duijn te zeggen en hij mag dan niet altijd even realistisch zijn, maar hij is in ieder geval een man met durf en een aanstekelijke visie. En hij is ook altijd gebleven wie hij was: een oprechte en principiële idealist, een diepzinnig denker en doener. En soms grappig.

Noten

1. Interview, *Het Parool* 27 april 1973, 5-6.
2. Roel van Duijn, *Het Witte Gevaar. Een vademecum voor provoos* (Amsterdam 1967) 14-16.
3. Van Duijn, *Het Witte Gevaar*, 18.
4. Ibidem, 14.
5. Interview, *NRC Handelsblad*, 8 januari 1976.
6. Interview, *Haagse Post*, 25 februari/3 maart 1970, 16-17.
7. D. Stellingwerf, *Rentmeesterschap. Basis voor een levensbeschouwelijk gefundeerd milieubeleid?*, serie Utrechtse Historische Cahiers (Utrecht 1992) 25.
8. Roel van Duijn, *Panies dagboek* (Amsterdam 1971), 14.
9. Interview, *NRC Handelsblad*, 8 januari 1976.

KLEIO KRANT

Nieuws van het

VGN

bestuur

Nu op de jaarvergadering drie bestuursleden opstappen - hun zittingstermijn is verstreken - is er de laatste weken naarstig gezocht naar opvolgers. Dat is gelukkig rond en een korte levensbeschrijving van de kandidaten treft u hier aan.

De afgelopen tijd hadden wij veel contact met SLO en CITO en op 27 januari vond er op het ministerie een gesprek plaats met de CEVO, waarin ondermeer nog eens benadrukt werd wat de VGN allemaal doet in verband met bijscholing, normvergaderingen, het kiezen van CE-onderwerpen etc.

Er is inmiddels meer bekend geworden over de werkzaamheden van de Stuurgroep Tweede Fase. Enkele bestuursleden zullen opnieuw besprekingen houden met de Stuurgroep. Ook zal het bestuur contact

blijven houden met KNA G en NVLM hierover. Ook het Platform VVVO is actief in verband met de tweede fase-plannen.

Tijdens de laatste bestuursvergadering van januari waren er twee vertegenwoordigers van het KPC aanwezig om met ons te bespreken wat deze instelling kan doen voor het geschiedenisonderwijs. Momenteel is men op het KPC bezig met een 'toekomstverkenning', want dat er in het VO de komende jaren veel zal veranderen is wel duidelijk.

Het bestuur beraadt zich nog. De contacten met de studieleiders aan de diverse Hogescholen zullen - door Louis Nolet - in de loop van de komende maanden versterkt worden.

Vanuit het ministerie vernamen we dat men bezig is met een curriculumontwikkeling voor het Surinaamse onderwijs. Medewerking van de VGN op praktisch gebied lijkt nuttig en daarom zal er een werkgroep gevormd worden.

VGN-activiteiten

Voorlopig rooster:

24 september: nascholing in Leiden over CE-onderwerp 'Opstand';
8 oktober: verenigingsraad (indien gewenst);

ook in oktober: PABO-dag;
3 en 4 november: historicidagen in Amsterdam (georganiseerd door de UvA in samenwerking met NHG en VGN)
10 en 11 november: startersconferentie;
25 en 26 november: didactiekconferentie over CE-onderwerp 'Opstand'.

Verder las u in de Kleiokrant van december wat via het Europees Platform in het kader van het Plato-project wordt aangeboden. Er zijn nog meer studie-bezoeken in 1994 die ook interessant zijn voor geschiedenisdocenten, zoals de basisvormingconferentie in Portugal (23-29 april) en een basisvormingconferentie in België (20-25 november). Als u geïnteresseerd bent, kijk dan nog eens in uw decembernummer of bel het uitvoerend bureau van Plato in Alkmaar, tel. 072-118502.

De Euroclio-studiereis naar Vlaanderen in maart is inmiddels volgeboekt!

Tineke Perdeck-Schimmel

KANDIDAAT-BESTUURSLEDEN

Ellen Marrenga

Met geschiedenis bezig zijn was al op zeer jonge leeftijd mijn grootste wens. Een keuze die mij nog steeds genoeg bezorgt, zowel in mijn werk als in mijn vrije tijd.

Ik ben geboren in 1952 te Oldehove in de provincie Groningen. Na de MMS bleek de enige weg om geschiedenis te gaan doen de lerarenopleiding Ubbo Emmius die in 1971 van start ging. Mijn tweede vak werd aardrijkskunde. Het leraarschap (toen een beroep met aanzien) stond in het begin ver van mij af en hoewel ik met plezier stages had gelopen, ik wilde absoluut mijn geschiedenisstudie voltooien. Dit heb ik aan de Vrije Universiteit in Amsterdam mogen doen. Ik studeerde er af in Nieuwe Geschiedenis met als specialisaties Comtemporaine en Niet-Westerse. In deze periode begon Vrouwen-geschiedenis opgang te maken, een vakgebied waarvan ik vanaf het begin de noodzaak inzag en dat dan ook mijn volledige interesse kreeg, resulterend in een tweetal onderzoeken: 'Vrouwelijke slavernij in Suriname' (tot de abolitie) en 'De Nationaal-Socialistische Vrouwenorganisatie (NSVO) in Nederland'.

Dit laatste onderzoek werd in de vorm van een artikel tweemaal gepubliceerd.

Inmiddels was ik begonnen met lesgeven en sinds 1980 ben ik verbonden aan KSG De Breul in Zeist. Hier geef ik met plezier les, zowel aan de

NIEUWS VAN DE WIEG

Enkele weken geleden ontving iedere school die in 1994 te maken heeft met het centraal examen geschiedenis en staatsinrichting een brief van de Werkgroep Implementatie Eindexamen Geschiedenis, waarin de docenten nog eens een keer schriftelijk geïnformeerd worden over de veranderingen die de nieuwe exameneisen met zich mee brengen.

In de brief wordt aan de hand van voorbeelden uit eerdere examens concreet aangegeven wat bedoeld wordt met zaken als structuurbegrippen en vaardigheden, bronnen en brongebruik, vraagstelling, de stelopdracht en het correctievoorschrift.

Het is belangrijk dat u kennis neemt van de inhoud van deze brief!

Als u hem niet heeft ontvangen, neem dan in eerste instantie contact op met de schoolleiding. Als het schrijven van de WIEG daar niet is gearriveerd, kunt u bellen naar de voorzitter van de WIEG die u de brief dan alsnog op zal sturen.

Ook als u geen examenklassen heeft dit jaar kan het geen kwaad op de hoogte te zijn van de wijzigingen, die in de komende tijd doorgevoerd zullen worden. Dus schiet uw collega's met examenklassen aan! Die moeten van wanten weten.

Bel voor de brief naar: Joke van der Leeuw-Roord, tel. 070-3824872/3853669.

onder- als aan de bovenbouw, waar- bij Havo 4 en 5 favoriet zijn.

Als eerste taak van mijn geschied- nisonderwijs zie ik het zichtbaar en inleefbaar maken van het verleden om zo meer greep te krijgen op het heden. Daarom heb ik onder andere veel excursies georganiseerd, van diverse stadswandelingen tot Berlijn- en Rome-reizen. Als uitvloeisel ervan heb ik in de VGN-afdeling Amsterdam de Werkgroep Musea en Onderwijs mede opgericht. Een tweede belangrijke taak is het bieden van gelijke kansen aan jon- gens en meisjes. Een taak die ik eerst als secretaris en vervolgens als gewoon lid van de Commissie Vrouwengeschiedenis van de VGN mee vorm geef. Met name deze twee- de taak hoop ik verder uit te kunnen bouwen binnen het bestuur van de VGN.

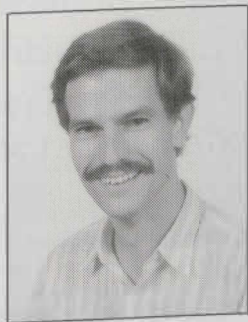
Margriet Hielkema

Ik ben geboren in 1951 in Willemstad (N-Br.). Na een opleiding Gymna- sium A studeerde ik geschiedenis aan de Vrije Universiteit in Amsterdam en Noorse taal en letterkunde aan de UvA. Gedurende het studiejaar 1976-1977 studeerde ik geschiedenis aan de Universiteit van Oslo.

Sinds 1979 ben ik werkzaam als docent geschiedenis aan het Keizer Karel College te Amstelveen en gedurende het schooljaar 1979-1980 en vanaf 1985 ben ik tevens verbon- den aan de Hogeschool Holland in Diemen (als docent Nieuwste Geschiedenis en Staatsinrichting). In 1992 en 1994 verricht(te) ik free lance activiteiten bij de NOT. Ik maak deel uit van de Commissie Internationalisering van de VGN.

Huub Kurstjens (1956)

Aansluitend op mijn vooropleiding Atheneum-A begon ik aan de toen tweevakvige lerarenopleiding in Nijmegen voor de vakken ge- schiedenis en aardrijkskunde. Na de afronding van geschiedenis op twee- degraads niveau begon ik in 1981 les te geven aan categorale scholen voor MAVO in het land van Maas en Waal. Daar ben ik tot augustus 1993 verbonden geweest aan de Joannes Bosco Mavo in Druten als sekti- ehoofd, coördinator en staf lid.

Van mei 1985 tot en met juni 1989 was ik (eind)redacteur van het regio- nale historisch-geografische tijdsch- rift *Regionaal*. Vanaf 1984 (tot 1 januari j.l.) was ik als redacteur ver- bonden aan de methode *Vragen aan de geschiedenis*. Ik schreef voor de onderbouwdelen (hoofdstukken over Rusland/Sovjetunie 3/4M en Amsterdam in de 17e eeuw M/H/V en V/M) en leverde bijdragen aan werkboeken, docentenhandleidingen en toetsenbundels. In 1992 behaalde ik de eerste graads bevoegdheid geschiedenis MO-B aan de Hogeschool Gelderland.

Vanaf 1 augustus 1993 ben ik voor 20 uur in de week aangesteld als wetenschappelijk medewerker aan het CITO voor de eindexamens geschiedenis en staatsinrichting VBO/MAVO C/D-nivo. Daarnaast blijf ik voor de rest van de tijd werkzaam als geschiedenisleraar aan bovengenoemde school.

Mijn hobby's zijn hardlopen, scha- ken, lezen en muziek luisteren (Van Morrison en barokmuziek)

Onderwijs Advies Commissie

Aanbevelingen betreffende Staatsinrichting in de basisvorming

Zowel in de basisvorming als in het eindexamen WIEG-stijl krijgt de staatsinrichtingspoot van ons vak meer nadruk. De reacties vanuit het veld hierop zijn, zacht uitgedrukt, gemengd. Daarom heeft het VGN- bestuur de OAC gevraagd zich over deze materie te buigen.

Hieronder is een neerslag vastgelegd van de gesprekken over staatsin- richting binnen de OAC. Mogelijk vormen deze voor het bestuur een aanknopingspunt voor het bepalen van beleid.

Uitgangspunten

1. Staatsinrichting moet, meer dan tot nu toe, een duidelijk herken- baar onderdeel van het vak zijn. Dat betekent een duidelijk afgebakende plaats in vakwerk- plannen.
2. Staatsinrichting moet worden aan- geboden in alle leerjaren.
3. Staatsinrichting moet worden aan- geboden in de vorm van een onderwerp dat een aantal lessen omvat.
4. Staatsinrichting moet van de brug- klas tot en met het eindexamen- jaar een opbouw vertonen. Er moet een lijn inzitten zodat Bavo- tweede fase- eindexamen op elkaar aansluiten.
5. Staatsinrichting moet ongeveer veertig lessen binnen de ba- sisvorming omvatten.
6. Staatsinrichting in de havo wordt inhoudelijk uitsluitend bepaald door de kerndoelen van domein E.

Knelpunten

De aanpak van de lessen staatsin- richting, met de boven omschreven uitgangspunten, stuit zowel op emotionele als praktische bezwaren van collega's.

1. Docenten worden geconfronteerd met een totaal andere aanpak van het onderdeel staatsinrichting: de traditionele lessen zijn sterk verweven met geschiedenisstof, kennen een overwegend histo- rische benadering, gaan vooral in op de juridische aspecten van staatsinrichting, worden vooral in de hogere klassen gegeven en ont- breken in feite op het (1)VBO.

2. Hulpmiddelen (boeken, werkmate- riaal) die zijn toegesneden op lagere klassen en op het (1)VBO bestaan bijna niet. De meest gebruikte me- thoden laten staatsinrichting pas in het derde leerjaar aan bod komen. Een enkele methode slechts kent een los boekje speciaal voor staatsin- richting naast de geschiedenis-poot.

Er is een methode op komst die zes onderwerpen aan de orde stelt, die mogelijk over de leerjaren gespreid kunnen worden. De methode zal uit- komen in twee versies, een voor (1)VBO/MAVO en een voor HAVO/VWO.

Er zijn drie computerprogramma's beschikbaar: onderdelen hiervan zijn mogelijk bruikbaar, maar geen van de drie is speciaal voor de havo- staatsinrichting ontwikkeld.

Actiepunten voor het bestuur

1. Schrijfgroepen, uitgevers, oplei- ders enz. moeten alles op alles zetten om aansprekend materiaal te ontwikkelen, vooral voor (1)VBO-leerlingen.
2. Dit geldt heel in het bijzonder voor computersoftware.
3. Nascholing van docenten is een keiharde noodzaak. Naarmate de werkelijkheid van de Bavo tot de collega's doordringt, zal de behoefte aan bijscholing sterk toe- nemen. Deze ontwikkelig begint zich al af te tekenen. De nascholing zal zich in ieder geval moeten richten op drie aspecten, namelijk instructie over de systeembenadering ('bar- rièremodel'), instructie over bruik- bare werkvormen in de lessen staatsinrichting en instructie over structuurbegrippen en vaardighe- den op het terrein van de staatsin- richting.
4. Er moet op korte termijn duide- lijkheid komen over de afstem- ming van de basisvorming en de tweede fase op elkaar. Met name moet duidelijk worden of de lessen staatsinrichting in de tweede fase mikken op verbreding of op ver- dieping.

Paul van Leeuwen,
voorzitter OAC

Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis - Brussel

Keizer Karel Wandtapijten en wapen- rustingen uit de Spaanse koninklijke verzamelingen

Wie onder de indruk is geraakt van de pracht en praal waarmee de regentes van de Nederlanden Maria van Hongarije zich omringde, zoals dit te zien was in 's-Hertogenbosch en Utrecht, kan tot 24 april in Brussel terecht voor een schitterende expositie van wandtapijten en wapenrustingen van haar broer Keizer Karel V. De wandtapijten behoren tot de mooiste die in de zestiende eeuw in Vlaanderen gemaakt

zijn en weerspiegelen de mode en de technische mogelijkheden van de tijd: de wapens en wapenrustingen zijn 15e en 16e eeuws en door Philips II uit het Habsburgse familiebezit bij elkaar gebracht. Hij stichtte de Koninklijke Wapenverzameling en haalde daarvoor alles wat de moeite waard was naar zich toe.

Bij de tentoonstelling verschijnt een uitgebreide geïllustreerde catalogus. Er is een gecombineerd treinreis/entree/metro-arrangement van de spoorwegen naar Brussel. Leuk als uitstap bij uw eigen voorbereiding van het CE-onderwerp 'Opstand'.

Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis,
Jubelpark 10 (ingang Albert-Elisabeth), Brussel.

Delft

Het arsenaal van de wereld Nederlandse wapenhandel in de Gouden Eeuw

Tot en met 12 juni is in het Legermuseum een tentoonstelling te zien, die gewijd is aan een stukje Hollandse handel en nijverheid. Wat voor ons een gouden periode was, was ook een tijd van voortdurende strijd en onrust. De vraag naar wapens was groot. Leger, vloot en VOC waren belangrijke afnemers en ook burgers waren over het algemeen bewapend. Verder bestond er een toenemende vraag uit het buitenland: Russen, Arabieren, maar ook kolonisten in Noord- en Midden Amerika.

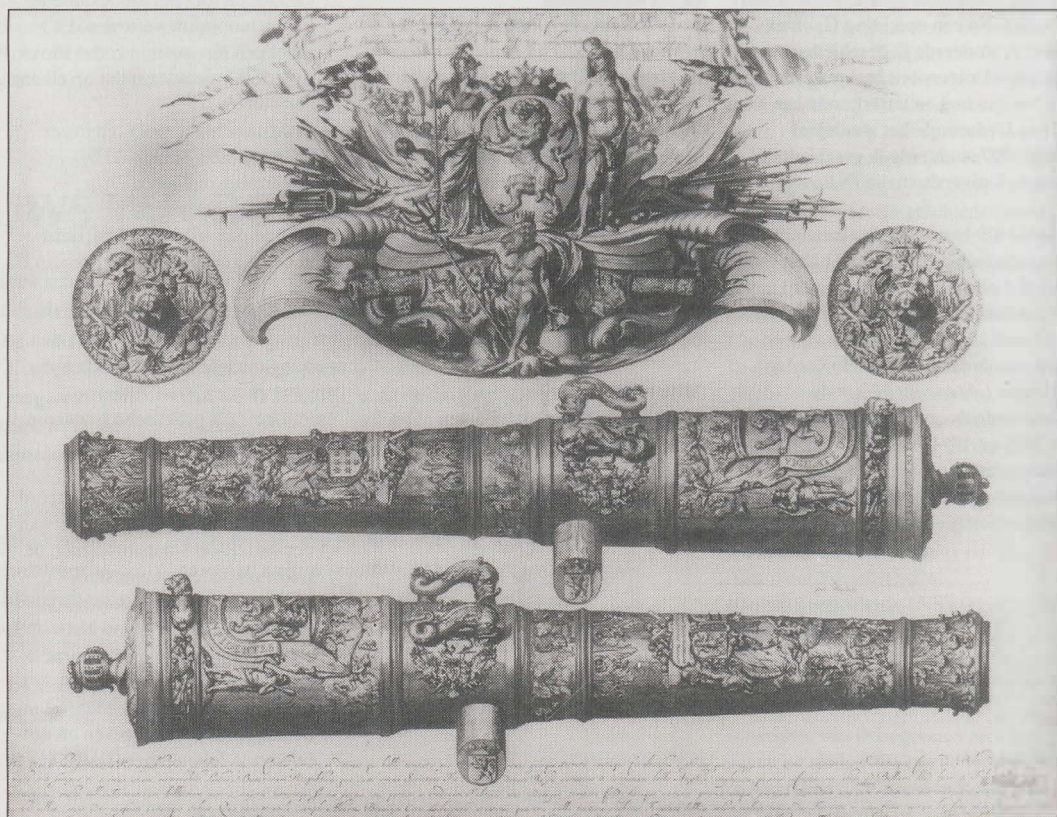
Behalve dat men allerlei strijdende partijen wapens bezorgde, werd hier ook veel geproduceerd. Tevens werd er gewerkt aan technische ver-

nieuwingen (meerschotswapens) en aan een fraaie uitvoering. Op de expositie zijn behalve standaardwapens van soldaten ook dergelijke luxe en technisch hoogstaande wapens te zien. Documenten, prenten, kaarten en schilderijen geven informatie over gebruik en export.

Bij de tentoonstelling verschijnt een catalogus, waarin vele wapens staan afgebeeld met toelichting. In artikelen komen de diverse aspecten van de wapenhandel aan de orde.

Legermuseum,
Korte Geer 1,
2611 CA Delft
Tel. 015-150500.

De Benningh-kanonnen, gravure van A. Blotelingh (1671).

Limburgs Museum - Venlo

Sebastiaan - van pest-heilige tot homoheld

Tot en met 15 mei is in Venlo een tentoonstelling gewijd aan de Sint Sebastiaan-verering door de eeuwen heen.

De legende vertelt dat deze officier in het Romeinse leger, geboren in Narbonne, tijdens de regering van keizer Diocletianus werd gevangen genomen en ter dood veroordeeld vanwege zijn geloof in Christus. Hij overleefde zijn executie (beschoten met pijlen) en werd later doodgeknuppeld.

Hij werd een van de meer bekende figuren van de heiligenkalender.

In de Middeleeuwen werd hij vereerd als pestheilige en heilige ridder en fungeerde hij als de patroonheilige van vele boogschuttersgilden. In onze tijd schijnt hij in homo-kringen populair te zijn als symbool van een slachtoffer van maatschappelijke vooroordelen en Aids, de ziekte die toeslaat als een pijl, de pest van onze tijd.

De tentoonstelling belicht de legende, het ontstaan van de verering en de Sebastianustraditie in de beeldende kunst vanaf de vijftiende eeuw. Bij Waanders (Zwolle) verscheen een boek over het onderwerp, waarin een aantal auteurs op diverse aspecten ingaan. Prijs f65,-.

Van 28 mei t/m 17 juli is de tentoonstelling te bezichtigen in het Haags Historisch Museum.

Limburgs Museum,
Goltziusstraat 21,
5911 AS Venlo

De heilige Sebastiaan en de heilige Rochus, beide tegen de pest.

Kwam Robinson Crusoe uit Heerenveen?

Vast niet, maar dit is wel het motto van een tentoonstelling die van 19 maart tot en met 27 juni te zien is in Museum Willem van Haren in Heerenveen. Thema is het leven en de avonturen van Sjouke Gabbes, die eind 17e eeuw als jong matroos in dienst kwam bij de VOC en in 1695 op de Ittursum naar Batavia vertrok. In Kaapstad stapte hij over op de Geelvinck van kapitein Willem de Vlamingh, die met nog twee andere schepen op weg was naar het onbekende Zuidland (Australië). Men moest de Westkust in kaart brengen en zoeken naar overlevenden van VOC-schepen, die eerder op de riften te pletter waren gelopen. Aan de hand van historische voorwerpen en illustraties wordt het leven aan boord van op een VOC-schip duidelijk gemaakt.

En wat Sjouke Tjabbes betreft, hij overleed op 3 februari 1696 blijkens het scheepsjournaal voor de kust van Dirk Hartoghs Eiland. Maar hij zou ook toen vermist kunnen zijn geraakt tijdens een expeditie aan land. En dan zou hij de Nederlandse zeeman kunnen zijn geweest, die als kluisnaar op een van de eilanden voor de Australische Westkust leefde en genoemd wordt in het in 1708 in Amsterdam verschenen boek *Beschrijvinge van het magtig Koninkryk Krinke Kesmes* door Hendrik Smeeke.

Het verhaal over deze zeeman vertoont aardig wat overeenkomsten met Defoe's roman die in 1719 werd uitgegeven.

Dus Toch?

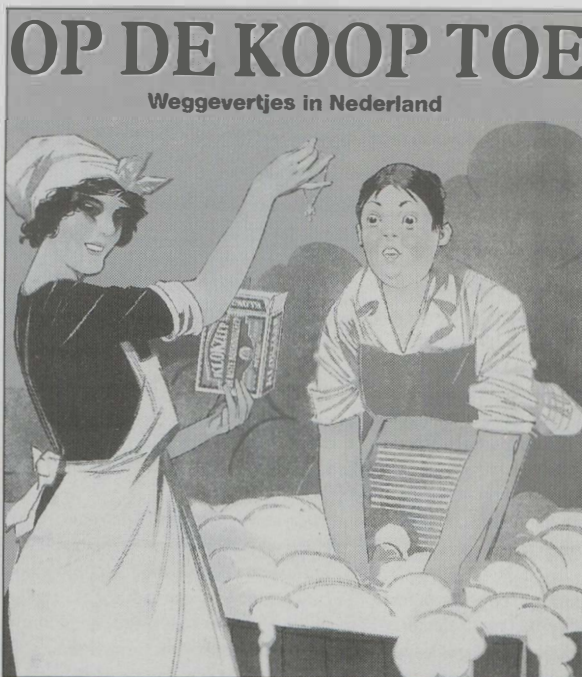
Er is geprobeerd de tentoonstelling zo toegankelijk mogelijk vorm te geven en speciaal voor kinderen is er van alles te doen en te ontdekken. Ook komt het verleden van tijd tot tijd tot leven: kapitein Willem de Vlamingh en matroos Sjouke Tabbes lopen dan zelf rond om het hele verhaal nog eens te vertellen.

Museum Willem van Haren,
Van Harenspad 50-52,
8442 CD Heerenveen.
Tel. 05130-23408.

Historisch Museum - Rotterdam

Op de koop toe De weggevertjes 1920-1970

Geschiedenis van de reclame en/of jeugdsentiment in Rotterdam.

Daar is tot 8 mei in het Historisch Museum te zien wat een huisvrouw allemaal voor het huishouden en voor man en kinderen bij elkaar kon sparen. Flipje-spullen uit Tiel, het Snoepje van de Week van De Gruyter, plaatjes van landerijen, filmsterren, vaderlandse geschiedenis en de vele huishoudelijke voorwerpen van Van Nelle en Douwe Egberts.

Aan een wat meer wetenschappelijke benadering van dit stukje cultuurgeschiedenis, waarvan iedereen de restanten nog in huis heeft, is in Nederland tot nu toe niet veel gedaan. Toch kan het de moeite waard zijn je er eens in te verdiepen. Juist voor leerlingen is dit een facet van 'recent verleden in eigen omgeving' en al is het geen klassiek historisch hoogstaand onderwerp als politiek, internationale betrekkingen en kunst, alleen maar rommelmarktsentiment hoeft het ingaan op dergelijke reclame ook niet te zijn.

Bij Waanders in Zwolle verscheen naar aanleiding van de tentoonstelling het boek *Op de koop toe*, waarin

wetenschappers, reclamemensen en verzamelaars ingaan op het fenomenen cadeau-artikel, prijs f39,50. Het is verkrijgbaar in het museum en in de boekhandel.

Later in het jaar verhuist de tentoonstelling naar de Gemeentelijke Musea in Deventer en het Drents Museum in Assen.

Het Schielandshuis,
Korte Hoogstraat 31,
3011 GK Rotterdam

Lespakket Verkiezingen

Met oog op de verkiezingen van mei is het lespakket 'Het koffertje van Johannes Kistmakers (43), lid van de Tweede Kamer' weer verkrijgbaar.

Het 'koffertje' is bedoeld voor geschiedenis en staatsinrichting in de basisvorming. Er is gekozen voor

concrete onderwerpen en situaties die voor de leerling herkenbaar zijn. Docenten die het gebruiken hebben zijn er positief over, aldus de uitgever.

Een lespakket kost f19,95 en bestaat uit 25 leerlingenboekjes en een docentenhandleiding.

U kunt het bestellen bij:
DST/Educatieve Communicatie,
Antwoordnummer 341, 3740 VB
Baarn. Tel. 02154-18881.

In de Kleiokrant van KLEIO 1992/9 is het lespakket uitgebreider besproken.

Software uitproberen

Het CPS biedt docenten uit het basis-, speciaal- en voortgezet onderwijs de mogelijkheid educatieve software uit te proberen. Er is een bibliotheek met zo'n 400 titels, waaruit gekozen kan worden. Die keuze kunt u uitproberen en tevens krijgt u algemene informatie over kwaliteitscriteria en adviezen over de bruikbaarheid. U kunt ook hulp krijgen bij het zoeken naar pakketten die niet in de bibliotheek aanwezig zijn.

Dus: weet u niet wat er op de markt is, heeft u problemen met selecteren, wilt u eerst kijken en dan pas kopen ... wend u tot het CPS! Op aanvraag krijgt u van te voren een overzicht van de aanwezige educatieve software toegezonden.

De software-middagen zijn dit jaar nog op 28 maart, 2 mei, 7 juni en 29 juni. Deelname kost f75,- per persoon. Er worden maar twaalf mensen per middag geplaatst - de volgorde van aanmelding wordt gehanteerd. Meldt u zich aan met een groep van meer dan acht personen dan zijn andere afspraken mogelijk.

U kunt u opgeven bij de secretaresse van de taakgroep Onderwijs-technologie, tel. 03495-41259.

Lespakketten

Het Centrum voor Mondiaal Onderwijs - voorheen LMV - heeft twee nieuwe scriptiepakketten en twee lespakketten uitgegeven.

Scriptiepakketten
Voor leerlingen van 10-15 jaar in

samenwerking met de Anti-Apartheidsbeweging Nederland: 'Het nieuwe Zuid-Afrika', met informatie over de geschiedenis van het land en de apartheid gezien vanuit gekleurd en blank standpunt op basis van de belevenissen van drie jongeren, en met een overzicht van de laatste ontwikkelingen.

Voor leerlingen van 16-19 jaar in samenwerking met het Europees Platform: 'Eén Europa. EG, migranten, milieu, ontwikkeling en mensenrechten', met informatie over de geschiedenis, de instellingen en hun functioneren en het EG-beleid op de genoemde gebieden. Dit laatste aan de hand van Maartje van Puttens *Dagboek van een Europarlementariër*.

De pakketten kosten f6,50 incl. porto.

VO-lespakketten

Voor leerlingen van 12-15 jaar 'Een toekomst voor Galega', over straatkinderen in Brazilië en Nederland. Het pakket bestaat uit basis- en verdiepinglessen, een videoband en een afsluitend spel.

Prijs: lespakket met spel f12,50, video f25,- (huur: f12,50 per week), spel los f6,00.

Voor leerlingen van 14-18 jaar: 'De bergen bewegen: over Papoea's, natuur en vooruitgang'. Het pakket bestaat uit een foto-werkboek, een video en een tentoonstelling. U kunt er allerlei thema's in terugvinden, geschiedenis en relatie met Nederland en Indonesië, problematiek van inheemse volken, cultuur van de Papoea's en hun leefwijze, de bedreiging daarvan, waarden en normen van dit inheemse volk vergeleken met die van onze cultuur m.n. het concept 'vooruitgang'. Prijs: foto-werkboek f5,-, video f40,- (huur f20,-), tentoonstelling huur f50,- excl. verzendkosten.

Dit alles is te bestellen bij:
Centrum voor Mondiaal Onderwijs,
Postbus 9108, 6500 HK Nijmegen.
Tel. 080-613074.

Cursus

De bijzondere positie van de Nederlandse vrouw

Voor afgestudeerden aan de universiteit, aio's en oio's wordt in maart/april een postdoctorale cursus gegeven georganiseerd door het Belle van Zuylen Instituut van de UvA.

Tijdstip: 9.30 - 12.00 uur
Plaats: BvZI, kamer 323, Rokin 84, 1012 KX Amsterdam.
Data: 10 maart, 17 maart, 24 maart, 31 maart, 7 april en 14 april.

Voor meer informatie over de thema's, sprekers, literatuurlijsten en inschrijving: Barbara van Balen (tel. 020-5252503).
Kosten: f300,-.

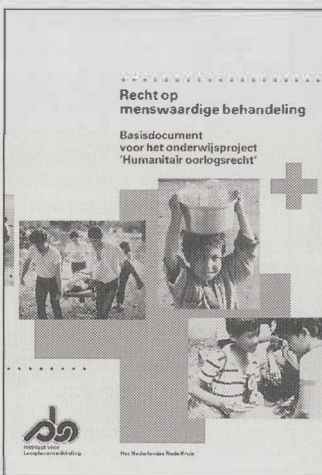
Recht op menswaardige behandeling

Basisdocument voor het onderwijsproject 'humanitair oorlogsrecht'

Bij de SLO verscheen in samenwerking met het Nederlandse Rode Kruis een boekje waarin ervoor gepleit wordt om humanitair oorlogsrecht in te passen in de les. In de huidige toestand in de wereld is het geen overbodige luxe aandacht te besteden aan het bevorderen van respect voor en behoud van menselijke waardigheid.

De brochure beschrijft wat onder humanitair recht dient te worden verstaan. Een apart hoofdstuk gaat in op humanitair oorlogsrecht en het vak geschiedenis in de basisvorming. Het is de bedoeling dat t.z.t. een lessenserie over het onderwerp zal verschijnen.

De brochure kan besteld worden bij de SLO, Mw. E. Kristens, Postbus 2041, 7500 CA Enschede (tel. 053-840395) en bij het Nederlandse Rode Kruis, afdeling Internationale Activiteiten, Postbus 28120, 2502 KC Den Haag (tel. 070-3846636).

Commissie CLIOMATICA

Het SLO-bulletinboard raakt inmiddels aardig gevuld en biedt velerlei aan aardige files die u kunt gebruiken bij het samenstellen van uw proefwerkjes. Veel plaatjes over diverse onderwerpen, zoals het CE-onderwerp 'Duitsland'. Diverse teksten eveneens over 'Duitsland'. Ook zijn een aantal oude examenopgaven over Duitsland op het board geplaatst als service aan die collega's die daar niet (meer) over beschikken. Inloggen op het SLO-bulletinboard is eenvoudig. Indien u een modem bezit, belt u 052341134. Er wordt dan gevraagd de naam in te toetsen en vervolgens een code, zodat niemand onder uw naam kan inloggen. U gaat vervolgens naar gebied 16, dat Cliomatica heet. Via de beschikbare commando's is het dan mogelijk de files te downloaden en te gebruiken. Ongetwijfeld zal de vraag gesteld worden of het materiaal op andere manieren beschikbaar gemaakt kan worden. Dat is in principe mogelijk, maar dan moet u contact opnemen met Peter van Drunen (01810-16591). De files nemen nogal wat ruimte in, dus diskettes zullen moeten worden uitgewisseld. Dat neemt wel nogal wat tijd in beslag!

Veder wil ik nog eens uw aandacht vestigen op het toetsprogramma Cliotest. Reeds vele collegae zijn u voorgegaan bij het bestellen van het programma. Er wordt hard gewerkt aan een verdere invulling ervan en dat zal de bruikbaarheid verder vergroten. U kunt het programma bestellen door f30,- over te maken op postgiro 128701 t.n.v. Penningmeester VGN in Den Haag o.v.v. Cliotest, of neem contact op met Jan Sniijders, Churchillaan 13, 5571 AR Bergeijk, tel. 04975-72972.

Peter van Drunen

Euroclio/Europees Platform

Op vrijdag 10 december j.l. werd in Utrecht de jaarlijkse Netwerkon-

ferentie van het Europees Platform gehouden. Doel van de conferentie was het versterken van de samenwerking tussen zo'n 25 onderwijsorganisaties op het terrein van 'Europa' en het onderwijs.

Het centrale onderwerp 'Leerstof over Europa' werd belicht door twaalf Nederlandse en Vlaamse sprekers.

In Nederland is de Europese dimensie herkenbaar aanwezig in de kerndoelen van de basisvorming. In België is de situatie vergelijkbaar. De financiële steun van de overheid is echter in Nederland aanzienlijk groter.

Opvallend is het feit dat veel Belgische kinderen tweetalig worden opgevoed, terwijl tweetalig onderwijs officieel is verboden (behalve in Brussel en de grensgebieden). De rector van een Rotterdamse scholengemeenschap meldde goede resultaten met tweetalig onderwijs op zijn school.

Briefwisseling tussen leerlingen in diverse Europese landen met behulp van de computer (het Teleproject) blijkt in een mavo-project zeer aan te slaan.

Een nieuw samenwerkingsproject tussen Nederland en Vlaanderen, waarbij leerlingen door middel van cartoons aan het denken worden gezet over Europese integratie, werd geïntroduceerd.

De Vlaamse en Nederlandse auteur van een boek over de geschiedenis van Europa deden verslag van de compromissen die zij moeten sluiten.

Ter afsluiting van de conferentie ging de heer Mertens, plv. secretaris-generaal van het ministerie van O&W, in op het grote belang dat het Nederlandse ministerie en de Europese Unie hechten aan het onderwijs. Hij noemt de constructieve wijze waarop de Europese onderwijsministers samenwerken en het feit dat nu in het Witboek van de Europese Unie het onderwijs een nadrukkelijke plaats heeft gekregen.

In de discussie volgend op zijn toespraak is door ons gewezen op de gevaren van het ook door hem genoemde ethnocentrisme. Dit geldt voor West-Europa, maar zeker ook voor de vroegere communistische staten. Aansluitend hierop hebben wij onze bezorgdheid uitgesproken over het feit dat bij uitwisselingen en contacten het bijzonder moeilijk is de verantwoordelijke instanties ervan te overtuigen dat 'Europa' meer is dan West-Europa. Wij hopen dat er in de toekomst middelen beschikbaar komen voor projecten met Centraal- en Oost-Europa.

Hélène Budé-Janssens
secretaris Euroclio

Glasgow, januari 1994

Euroclio/VGN-conferentie

Ontmoeting, reünie, ontdekking. Ontmoeting van nieuwe mensen, reünie van de fine-fleur van de geschiedenisdidactiek in Nederland en ontdekking van een enthousiaste groep Schotse onderwijspioniers. Natuurlijk, ook in Schotland verdamppt veel moois in de praktijk van het leslokaal, maar de aanpak van historisch onderzoek, examens en normering zijn er de eerste kinderziektes al voorbij en daarom was een bezoek aan de Strathclyde University dubbel en dwars de moeite waard.

In vijf drukke dagen werd een gevuld programma aangeboden. Als zachte emolumenten werden begin en eind van de week gemarkeerd door receptie en diner, in aanwezigheid van Schotse onderwijscollèga's. Daartussen vulden de dagen zich met lezingen, workshops en excursies.

Na diverse introducties in de warme collegezaal op maandag, ging dinsdag onvermijdelijk het gas op de plank: in wisseldiensten werden workshops aangeboden: uit de praktijk van het leslokaal werd de deelnemers duidelijk gemaakt hoe in de Schotse klassen 'concepts en skills' aan de tand werden gevoeld. De gastsprekerster, een zeer begaafde didactica, die van een potlood nog een spannend lesonderwerp scheen te kunnen maken, liet een diepe indruk achter: zij bleek in staat met eenvoudige middelen een schoolklas te bocien en tot historisch onderzoek te prikkelen! De workshop van de BBC over 'video in de klas' deed er nauwelijks voor onder. Een aanvankelijk nerveuze jongeman had zeer overstreden, maar niet minder interessant videomateriaal bij zich. Pittige discussies waren het gevolg.

Een referaat over het Schotse examensysteem besloot de lange dag.

Moe en tevreden namen veel mensen een taxi naar de binnenstad voor meer stoffelijk plezier.

De woensdagmorgen werd besteed aan een wat rommelig verlopen workshop over de mogelijkheden van differentiatie in

bruik daarin.

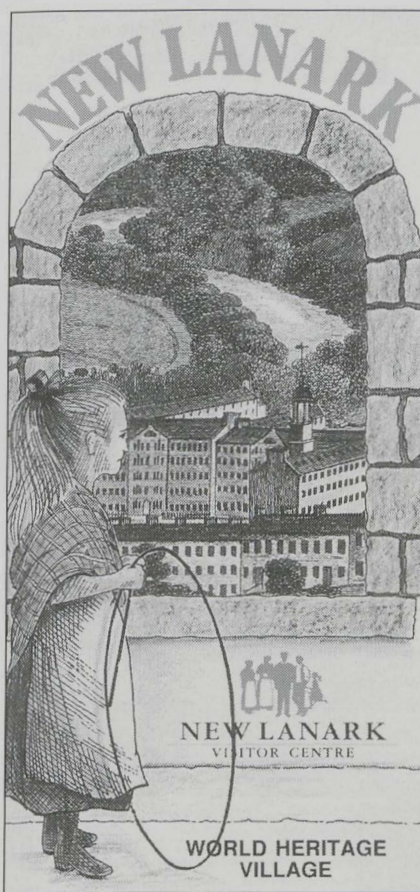
Boeiend was de workshop daarbij: beoordeling van (bestaande) examenwerken naar Schotse 'marking'-traditie. Het bleek een transparante en ook voor Nederland bruikbare manier van omgaan met pittige (examen)materie.

De vrije middag en de avond werden divers doorgebracht: theater, voetbalstadion, uitstap naar Edinburgh of gewoon winkelen in het elegante en uiterst plezierige Glasgow.

Voor veel deelnemers zal de vrijdag de aardigste dag geweest zijn: diverse Schotse middelbare scholen en de daar gegeven lessen konden worden bezocht. Rijp en groen dooreen: scholen van £4000 jaargeld en scholen in wijk met 65% werkloosheid. De uitwisselingen gaven een staalkaart van de klassenmaatschappij te zien! De eerst wat moeizaam op gang gekomen maar later vlot lopende evaluatie gaf eigenlijk alleen een positief beeld van de week te zien. Het slotdiner, waar haggis op het menu stond ('don't ask, just eat'), vertoonde een integratie van de week, de afzak in Toby's Pub op het universiteitsterrein gaf die integratie een extra sproci-beurt.

Dergelijke conferenties kennen hun weerga niet: naast de menselijke contacten en de opbouw van nieuwe netwerkjes was het uiterst instructief en prikkelend voor de deelnemers. Hopelijk komen de elementen uit de Schotse didactiek, die bruikbaar lijken voor Nederlands geschiedenisonderwijs, terug in de klassen: het is de moeite waard.

Rix van Hinsbergen

(gemengde) klassen: de luxe van een scherpe voorselectie is niet aan alle Schotse scholen gegeven: soms moeten de docenten rekening houden met semi-analfabetisme!

De middag ging heen met een voortreffelijke excursie naar de utopistische kolonie van weleer: New Lanark. Een voor met name schoolklassen zeer sterk opgezette reconstructie van het leven ten tijde van Robert Owen zal lang zijn blijven hangen. De avond werd weer down-town weggespoeld.

Donderdagochtend stond in het teken van examens en het bronge-

Instituut voor Didactiek en Onderwijspraktijk (IDO/VU) Geschiedenis

21 april 1994

Dag van de Staatsinrichting

Docenten vinden het moeilijk om de lessen staatsinrichting boeiend te maken. Voor de meeste leerlingen is het een abstract, lastig te doorgronden onderwerp dat niet tot de verbeelding spreekt.

Tóch behoort staatsinrichting volgens het leerplan een plaats in te nemen in de lessen geschiedenis en ze is onderdeel van het eindexamen. In verkiezingstijd, als het thema actueel is, wordt van een docent geschiedenis en staatsinrichting gevraagd delen uit die staatsinrichting voor de leerlingen inzichtelijk te maken.

Dat staatsinrichting een probleem is voor veel docenten en een vakonderdeel dat leerlingen over het algemeen weinig aanspreekt, behoort ook een probleem te zijn voor de Nederlandse politiek en de daarin actieve politici. Want blijkbaar lukt het ons onderwijs maar moeizaam een belangrijk fundament voor het functioneren van de samenleving over te dragen op een jongere generatie.

Ligt dat alleen aan het onderwijs of ligt dat ook aan de politici of aan de ingewikkelde 'inrichting van de staat'?

Deze 'Dag van de Staatsinrichting' wil het onderwijs in de staatsinrichting nieuwe impulsen geven:

- * Ligt het onderwerp staatsinrichting noodgedwongen ver van het bed van jongeren? Zijn er mogelijkheden om onderwerpen uit de staatsinrichting aantrekkelijk te maken in het leren?
- * Wat wordt er bij het onderwerp staatsinrichting aan kennis en didactische vaardigheden gevraagd van de docent geschiedenis en staatsinrichting? Wat zijn de mogelijkheden die hem/haar ten dienste staan? Welke steun bieden de leermethoden?
- * Is de 'inrichting van de staat' onvermijdelijk zo ingewikkeld dat het onderwerp daardoor alleen abstract kan zijn en weinig tot de verbeelding kan spreken? Is de afstand van overheid tot jongere noodzakelijk groter dan de afstand tussen overheid en volwassen burger?

In de nieuwe regeling voor het examenprogramma geschiedenis en staatsinrichting staat dat in elk examenjaar één van de onderwerpen van het totale examen betrekking moet hebben op de staatsinrichting van Nederland. Bovendien moet dat, volgens datzelfde eindexamenprogramma, gebeuren vanuit een centrale vraagstelling, met structuurbegrippen en vaardigheden. Veel docenten stellen de vraag hoe je dat doet bij het thema staatsinrichting.

Het IDO/VU onderkent het probleem dat docenten hebben met staatsinrichting. Daarom, én met het oog op de verkiezingen in dit voorjaar, organiseert het IDO/VU i.s.m. de Hogeschool Windesheim (CHW), de Hogeschool Holland (HH) en de vakgroep Geschiedenis van de VU een studiedag tijdens welke 's ochtends enkele gerenommeerde sprekers hun visie geven op het onderwijs in de staatsinrichting en 's middags in workshops de uitwerking van staatsinrichting in de klas centraal staat.

De politicus *H.A.F.M.O. van Mierlo*, voorzitter van de fractie van D66 in de Tweede Kamer en lijsttrekker voor deze partij bij de komende verkiezingen, zal de dag openen met een lezing over 'De positie van de staatsinrichting binnen het voortgezet onderwijs'.

Vervolgens zal *prof. dr J.A. Righart*, hoogleraar *Politieke Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Utrecht* een lezing houden over 'Tegenstelling tussen politieke structuur en politieke cultuur vanaf de jaren zestig'.

De ochtend wordt besloten met een 'discussie' waarin de cursisten, deelnemers aan de dag, vragen kunnen stellen aan de inleiders en met hen kunnen discussiëren onder voorzitterschap van *dr H.J. Langeveld*, medewerker van de vakgroep *Geschiedenis aan de Vrije Universiteit*.

Het middagedeelte bestaat deels uit workshops waarin aan de hand van bestaande leermethoden staatsinrichting, die nog niet afgestemd zijn op de nieuwe examenregeling, handreikingen worden gegeven om wel aan deze eisen te voldoen. Zo zullen in deze workshops hoofd- en deelvragen en de toepassing van structuurbegrippen en vaardigheden aan bod komen. Daarnaast is er een workshop met een praktijkvoorbeeld.

De volgende workshops worden aangeboden:

- * *Mevr. drs J. Bouma (CHW)* verzorgt een workshop opgezet vanuit de methode *Hoezo regeren?* (M.G. Hoogstraaten en J. Algera, uitg. Van Walraven) vanuit het themaveld *Partijvorming binnen het Nederlandse parlementaire stelsel* (02).
- * *Mevr. drs M. Hielkema (HH)* verzorgt een workshop opgezet vanuit de methode *Staat en Macht* (K. van Dijk en S. van Lingen, uitg. Malmberg) vanuit het themaveld *De betekenis van de gemeente en provincie binnen het Nederlandse politieke systeem, o.a. processen van centralisatie en decentralisatie* (04).
- * *Dhr E. Keurentjes (SG Het Baken, Almere)* verzorgt een workshop over *Politiek in de praktijk voor de basisvorming: de 'Baken-enquête' als voorbeeld van staatsinrichting en veldwerk*.

DAGPROGRAMMA

- 09.30 - 10.00 uur: Ontvangst met koffie
- 10.00 - 10.50 uur: *H.A.F.M.O. van Mierlo*, voorzitter van de fractie van D66 in de Tweede Kamer: De positie van de staatsinrichting binnen het onderwijs
- 10.50 - 11.20 uur: *Prof. dr J.A. Righart*, hoogleraar *Politieke Geschiedenis aan de R.U. Utrecht*: Tegenstelling tussen politieke structuur en politieke cultuur vanaf de jaren zestig
- 11.20 - 12.00 uur: Vragen en discussiepunten uit de zaal, waarop gereageerd wordt door de sprekers; voorzitter is *dr H.J. Langeveld*, medewerker vakgroep Geschiedenis aan de VU
- 12.00 - 12.15 uur: Afsluiting ochtendgedeelte door de voorzitter
- 12.15 - 13.15 uur: Lunch
- 13.15 - 14.45 uur: Eerste sessie van de werkgroepen
- 14.45 - 15.00 uur: Theepauze
- 15.00 - 16.00 uur: Tweede sessie van de werkgroepen

U kunt zich aanmelden voor de dag en de workshops door een aanmeldingsformulier in te vullen. Na plaatsing voor de 'Dag van de Staatsinrichting' ontvangt u van ons een acceptgiro.

GEGEVENS:

- Doelgroep:** Alle docenten mavo, havo, vwo, onderbouw en bovenbouw, voor de vakken geschiedenis en maatschappijleer.
- Plaats:** Vrije Universiteit, Amsterdam.
- Datum:** Donderdag 21 april 1994.
- Sprekers:** *H.A.F.M.O. van Mierlo* (D66), *prof. dr J.A. Righart* (RUU).
- Dagvoorzitter:** *Dr H.J. Langeveld* (VU).
- Workshop:** *Mevr. J. Bouma* (CHW), *mevr. M. Hielkema* (HH), *dhr E. Keurentjes* (SG Het Baken), *mevr. J. Riksen* (IDO/VU / CHW).
- Kosten:** fl. 150,— inclusief lunch, inclusief lesmateriaal.
- Inlichtingen:** *Mevr. J. Riksen*: 020 - 548 50 50 (inhoudelijk), *mevr. C. Korenhof*: 020 - 548 44 96 (aanvraag aanmeldingsformulier en organisatorisch).

NAAR CHINA EN HONG KONG

REISSOM / WAT OMVAT ZE

Reissom vanaf: f 6440
en omvat o.a.:

- Swissair lijnvlucht A'dam-Beijing-Hong Kong-A'dam
- overnachting in middenklasse hotels met bad, toilet en airco
- volpension in China (ontbijt/diner in het hotel, lunches en vroege
- alle transfers in China/Hong Kong
- excursies volgens programma o.l.v. Engels sprekende gidsen
- entreegelden en vervoer in China/Hong Kong per vliegtuig, bus of bus
- diensten van een Nederlands sprekende begeleid(st)er

Op alle studiereizen is van toepassing:
WIE HET EERST KOMT, HET EERST MAALT!!!

Zomer-
vakantie
1994

interscholair vaksectie
GESCHIEDENIS en
STAATSRICHTING

organisatie:

vereniging ons middelbaar onderwijs

INSCHRIJVING:
EZE STAIT OP
15 MEI 1994

AL MAANDEN VOLGEBOEKT.
NOS 8 PLAATSEN BESCHIKBAAR.

VGN-leden
kunnen ook
hierop
inschrijven.

PROGRAMMA

MA 18 EN DI 19-07-94
AMSTERDAM-BEIJING

DI 19 T/M VR 22-07-94
BEIJING

- * Sightseeing tour; Bezoek aan o.a.:
- * De Verboden Stad;
- * Hemelse Tempel;
- * Historisch Museum;
- * Qianmen Poort;
- * Museum v/d Revol;
- * Grote Hal v/h Volk;
- * Mao's Mausoleum;
- * Tian An Men Plein;
- * Beihai park;
- * Lama Tempel;
- * Friendship Store;
- * Wang Fu Jing Str;
- * Liu Li Chang Str;
- * Zomerpaleis;
- * "Duckdinner";
- * Avondshow;
- * Ontvangst Nederl. Ambassade

BADALING

- * Grote Chinese Muur.

SHSANLING

- * Minggraven

Dinsdagmiddag en vrijdagmiddag vrij

ZA 23 T/M MA 25-07-94
XIAN

- * Sightseeing tour; Bezoek aan o.a.:
- * Terra cotta leger;
- * Hua Qing;
- * Grote Moskee;
- * Grafheuvel v Qin Shi Huang;
- * Nationaal Museum;
- * Klok/Trommeltoren;
- * Stadsmuur.

BANPO

- * Neolitische opgravingen.

DI 26 EN WO 27-07-94
HANGZHOU

Bezoek aan o.a.:

- * Westelijk Meer (boottocht)
- * Ling Yin klooster met theeplantage en Lingyin Si Tempel;
- * Pagode v/d Zes Harmonieën;
- * Zijdefabriek.

DO 28 EN VR 29-07-94
SUZHOU

Bezoek aan o.a.:

- * Oixing Gonguyan;
- * Ludi Yan;
- * Fubo Shan v/d Drakenkoning.

DI 02-08-94
GUIJIN

Bezoek aan o.a.:

- * Qixing Gonguyan;
- * Ludi Yan;
- * Fubo Shan v/d Drakenkoning.

WO 03 EN DO 04-08-94
YANGSHUO

Bezoek aan o.a.:

- * Foshan Zuma;
- * Museum v Foshan;
- * Keramiekerfabriek Shiwang.

DO 04 T/M ZA 06-08-94
GUANGZHOU KANTON

Sightseeing tour; Bezoek aan o.a.:

- * Yie Xiu Park met Zenhalen;
- * Shamian Eiland;
- * Liu Rongsi Tempel;
- * Jade Fabriek;
- * Qingping Markt;
- * Tempel v/d Zes Banyan Bomen;
- * Dr. Sun Yat Sen Herdenkingshal;
- * Guangzhou Si Temp.

FOSHAN

Bezoek aan o.a.:

- * Foshan Zuma;
- * Museum v Foshan;
- * Keramiekerfabriek Shiwang.

ZO 07 T/M WO 10-08-94
HONG KONG

- * Sightseeing tour; Bezoek aan o.a.:
- * Jumbo Floating Restaurant;
- * Victoria Peak;
- * Repulse Bay;
- * Tiger Balm Garden;
- * Aberdeen;
- * Chin Chun Koon Temp Kamt.

Dinsdag en woensdag ter vrije besteding

MA 10 EN DO 11-08-94
HONG KONG-AMSTERDAM

Bezoek aan o.a.:

- * Avondvlucht.

SWISSAIR

LET OP:

MAXIMUM GROEPS-

GROOTTE GROEP 2

25

KLEINE GROEP DUS!

INSCHRIJFINGFORMULIER

Ja, ik ben geïnteresseerd in de reis naar China/Hong Kong, stuur mij s.v.p. meer informatie.

ONGELOEFELIJK SCHEPPE PRIJS.

LAATSTE KANS "BETAALBAAR"

MET CHINA KENNIS TE MAKEN.

GRANAADA & PARTNER

Woonplaats:

Tel.:

N.J. Stam, Kortenaerstraat 5, 5102 BV Dongen.

Voor telefonische informatieaanvraag of inschrijving bel: Tel. 01623-20856

Twee voorbeeld transparanten uithet SUPER KWINTET GESCHIEDENIS

Met dit pakket van 364 transparanten beschikt u over een schat aan historische kaarten, bronnen en kunstwerken. Een rijke illustratiebank om op elk moment uit te putten.

De visuele dimensie in uw lessen
21 april 1994

The Gothic Cathedral

Docenten vinden het moeilijk om de lessen staatsinrichting boeiend te maken. Voor de meeste leerlingen is het een abstract, lastig te doorgronden onderwerp dat niet tot de verbeelding spreekt.

Tóch behoort staatsinrichting volgens het leerplan een plaats in te nemen in de lessen geschiedenis en ze is onderdeel van het eindexamen. In verkiezingstijd, als het thema actueel is, wordt van een docent geschiedenis en staatsinrichting gevraagd delen uit die staatsinrichting voor de leerlingen inzichtelijk te maken.

Dat staatsinrichting een probleem is voor veel docenten en een val onderdeel voor leerlingen over het algemeen weinig aanspreekt, behoort ook een probleem te zijn voor de Nederlandse politiek en de daarbinnen actieve politici. Want blijkbaar lukt het ons onderwijs maar moeizaam een belangrijk fundament voor het functioneren van de samenleving over te brengen op de volgende generatie.

Ligt het alleen aan het onderwijs of het dank ook aan de politici of aan de ingewikkelde inrichting van de staat?

Het IDO/VU onderkent het probleem dat docenten hebben met staatsinrichting. Daarom, en met het oog op de verkiezingen in dit voorjaar, organiseert het IDO/VU i.s.m. de Hogeschool Windesheim (CNW), de Hogeschool Holland (HH) en de vakgroep Geschiedenis van de VU een studiedag tijdens welke 's ochtends enkele gerenommeerde sprekers hun visie geven op het onderwijs in de staatsinrichting en 's middags in workshops de uitwerking van staatsinrichting in de klas centraal staat.

De politicus H.A.F.M.O. van Mierlo, voorzitter van de fractie van D66 in de Tweede Kamer en lijsttrekker voor deze partij bij de komende verkiezingen, zal de dag openen met een lezing over 'De opbouw van de staatsinrichting binnen het voortgezet onderwijs'.

Vervolgens zal prof. dr J.A. Righart, hoogleraar Politieke Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Utrecht, een lezing houden over 'Tegenstelling tussen politieke structuur en politieke cultuur vanaf de jaren zestig'.

DAGPROGRAMMA

- 09.30 - 10.00 uur: Ontvangst met koffie
10.00 - 10.30 uur: H.A.F.M.O. van Mierlo, voorzitter van de fractie van D66 in de Tweede Kamer: De positie van de staatsinrichting binnen het onderwijs
10.50 - 11.20 uur: Prof. dr J.A. Righart, hoogleraar Politieke Geschiedenis aan de R.U. Utrecht: Tegenstelling tussen politieke structuur en politieke cultuur vanaf de jaren zestig
11.20 - 12.00 uur: Vragen en discussiepunten uit de zaal, waarop gereageerd wordt door de sprekers: voorzitter is dr H.J. Langeveld, medewerker vakgroep Geschiedenis aan de VU
12.00 - 12.15 uur: Afsluiting ochtendgedeelte door de voorzitter
12.15 - 13.15 uur: Lunch
13.15 - 14.45 uur: Eerste sessie van de werkgroepen
14.45 - 15.00 uur: Theepauze
15.00 - 16.00 uur: Tweede sessie van de werkgroepen

Deze 'Dag van de Staatsinrichting' wil het onderwijs in de staatsinrichting nieuwe impulsen geven:

* Ligt het onderwerp staatsinrichting noodgedwongen veruit het meest abstracte en het minst mogelijkheden om onderwerpen uit de staatsinrichting aantrekkelijk te maken in het leren?

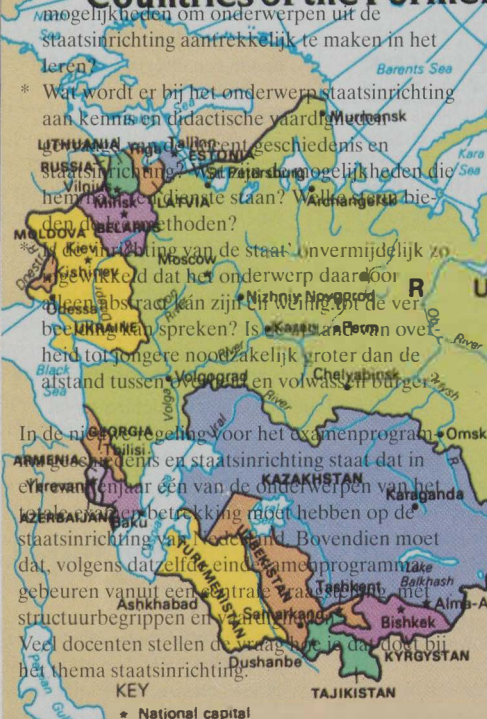
* Wat wordt er bij het onderwerp staatsinrichting aan kennis en didactische vaardigheden en methoden overgebracht? Welke mogelijkheden die het mogelijk maken om de staatsinrichting aantrekkelijk te maken in het leren?

* Wat wordt er bij het onderwerp staatsinrichting aan kennis en didactische vaardigheden en methoden overgebracht? Welke mogelijkheden die het mogelijk maken om de staatsinrichting aantrekkelijk te maken in het leren?

In de nieuwste editie van het examenprogramma voor de staatsinrichting staat dat in de staatsinrichting een belangrijke rol moet hebben op de staatsinrichting van Nederland. Bovendien moet dat, volgens datzelfde examenprogramma, gebeuren vanuit een centraal vraagstuk over structuurbegrippen en de samenhang daarvan. Veel docenten stellen de vraag hoe is dat dan bij het thema staatsinrichting?

TTE is represented in the Russian Federation as well

Countries of the Former Soviet Union

De ochtend wordt besloten met een discussie waarin de cursisten, onder leiding van de sprekers, wat leerlingen van nu nodig hebben kunnen stellen aan de inleiders en met hen kunnen discussiëren onder voorzitterschap van dr H.J. Langeveld, medewerker van de vakgroep Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit.

Het middagedeelte bestaat deels uit workshops waarin aan de hand van bestaande leermethoden staatsinrichting, die nog niet afgestemd zijn op de nieuwe examenregeling, handreikingen worden gegeven om wel aan deze eisen te voldoen. Zo zullen in deze workshops hoofd- en deelvragen en de toepassing van structuurbegrippen en vaardigheden aan bod komen. Daarnaast is er een workshop met een praktijkvoorbeeld.

De volgende workshops worden aangehouden:
* Mevr. drs J. Bouma (CHW) verzorgt een workshop opgezet vanuit de methode Hoezo regeren? (M.C. Hoogerstraaten en J. Algera, uitg. Van Waasbergen) vanuit het themaveld Partijvorming binnen het Nederlandse parlementarisme (02).
* Mevr. drs M. Hielkema (HH) verzorgt een workshop opgezet vanuit de methode Staat en Macht (R. van Dijk en S. van Lingen, uitg. Malmberg) vanuit het themaveld De betekenis van de gemeente en provincie binnen het Nederlandse politieke systeem, o.a. processen van centralisatie en decentralisatie (04).
* Dhr E. Keurentjes (SG Het Baken, Almere) verzorgt een workshop over Politiek in de praktijk voor de basisvorming: Me 'Baken-enquête' als voorbeeld van staatsinrichting en veldwerk.

GEGEVENS:

- Doelgroep:** Alle docenten mavo, havo, vwo, onderbouw en bovenbouw, voor de vakken geschiedenis en maatschappijleer.
Plaats: Vrije Universiteit, Amsterdam.
Datum: Donderdag 21 april 1994.
Sprekers: H.A.F.M.O. van Mierlo (D66), prof. dr J.A. Righart (RUU).
Dagvoorzitter: Dr H.J. Langeveld (VU).
Workshop: Mevr. J. Bouma (CHW), mevr. M. Hielkema (HH), dhr E. Keurentjes (SG Het Baken), mevr. J. Riksen (IDO/VU / CHW).
Kosten: fl. 150,- inclusief lunch, inclusief lesmateriaal.
Inlichtingen: Mevr. J. Riksen: 020 - 548 50 50 (inhoudelijk), mevr. C. Korenhof: 020 - 548 44 96 (aanvraag aanmeldingsformulier en organisatie).

De **IVS-GS/SI**
(ver. Ons Middelbaar Onderwijs) organiseert
van ma. 18 juli t/m do. 11 aug. '94 een studiereis van 25 dagen

NAAR CHINA EN HONG KONG

REISSOM / WAT OMVAT ZE

Reissom vanaf: **f 6440,-**
en omvat o.a.:

- *Swissair lijnvlucht A'dam-Beijing/Hong Kong-A'dam
- overnachting in middenklasse-hotels met bad, toilet en airco
- volsens in China (ontbijt/diner in het hotel, lunches en route)
- alle transfers in China/Hong Kong
- exkursies volgens programma o.l.v. Engelstalige gidsen
- entreegelden en vervoer in China/Hong Kong per vliegtuig, boot en bus
- diensten van een Nederlands sprekende begeleid(st)er

Op alle studiereizen is van toepassing:
WIE HET EERST KOMT, HET EERST MAALT!!

PROGRAMMA

MA 18 EN DI 19-07-94

AMSTERDAM-BEIJING.

DI 19 T/M VR 22-07-94

BEIJING.

- * Sightseeing tour;
- Bezoek aan o.a.:
- * De Verboden Stad;
- * Hemelse Tempel;
- * Historisch Museum;
- * Qianmen Poort;
- * Museum v/d Revol;
- * Grote Hal v/h Volk;
- * Mao's Mausoleum;
- * Tian An Men Plein;
- * Beihai park;
- * Lama Tempel;
- * Friendship Store;
- * Wang Fu Jing Str.;
- * Liu Li Chang Str.;
- * Zomerpaleis;
- * "Duckdinner";
- * Avondshow;
- * Ontvangst Nederl. Ambassade

BADALING.

- * Grote Chinese Muur.

SHANLING.

- * Minggraven.

- * Dinsdagmiddag en vrijdagmiddag vrij.

ZA 23 T/M MA 25-07-94

XI'AN.

- * Sightseeing tour;
- Bezoek aan o.a.:
- * Terra cotta leger;
- * Hua Qing;
- * Grote Moskee;
- * Grafheuvel v Qin Shi Huang;
- * Shaanxi Provinciaal Museum;
- * Klok/Trommeltoren;
- * Stadsmuur.

BANPO.

- * Neolithische opgravingen.

* Maandagmiddag vrij.

DI 26 EN WO 27-07-94

HANGZHOU.

Bezoek aan o.a.:

- * Westelijk Meer; (boottocht)
- * Ling Yin-klooster met theeplantage en Lingyin Si Tempel;
- * Pagode v/d Zes Harmonieën;
- * Zijdefabriek.

DO 28 EN VR 29-07-94

SUZHOU.

- Geschiedenis;
- * Tempel v/d Jade Boeddha;
- * Volksplein;
- * Yu Yan;
- * De Oude Stad;
- * Nanjing Road;
- * Suzhou Creek;
- * Bund;
- * Akrobatiekvoorst.

- * Zaterdagmiddag en maandagmiddag vrij.

DI 02-08-94

GUILIN.

Bezoek aan o.a.:

- * Qixing Gonguyan;
- * Ludi Yan;
- * Fubo Shan. v/d Drakenkoning.

WO 03 EN DO 04-08-94

YANGSHUO.

- * Boottocht (5 u.) over de rivier de Li met links en rechts een indrukwekkend

- kend landschap;
- * Bezoek aan het pittoreske Yangshuo.

- * Donderdag ter vrije besteding (fiets-tocht platteland!)
- * Avondvlucht Kanton.

DO 04 T/M ZA 06-08-94

GUANGZHOU (KANTON).

- * Sightseeing tour;
- Bezoek aan o.a.:
- * Yie Xiu Park met Zenhaitoren;
- * Shamian Eiland;
- * Liu Rongsi Tempel;
- * Jade Fabriek;
- * Qingping Markt;
- * Tempel v/d Zes Banyan Bomen;
- * Dr. Sun Yat Sen Herdenkingshal;
- * Guangxiao Si Temp.

FOSHAN.

- Bezoek aan o.a.:
- * Foshan Zumiao;
- * Museum v Foshan;
- * Keramiekfabriek Shiwan.

organisatie:

interscholair vaksectie GESCHIEDENIS en STAATSINRICHTING

vereniging ons middelbaar onderwijs

INSCHRIJVING:
DEZE SLUIT OP
15 MEI 1994

GROEP 1: 18/7 T/M 11-8-94

GROEP 2: 20/7 T/M 13-8-94

* Za nachtboot Hong K

ZO 07 T/M WO 10-08-94

HONG KONG.

- * Sightseeing tour;
- Bezoek aan o.a.:
- * Jumbo Floating Restaurant;
- * Victoria Peak;
- * Repulse Bay;
- * Tiger Balm Garden;
- * Aberdeen;
- * Chin Chun Koon Temp
- * Kamt.

- * Dinsdag en woensdag ter vrije besteding (Macao?, inkopen?).

WO 10 EN DO 11-08-94

HONG

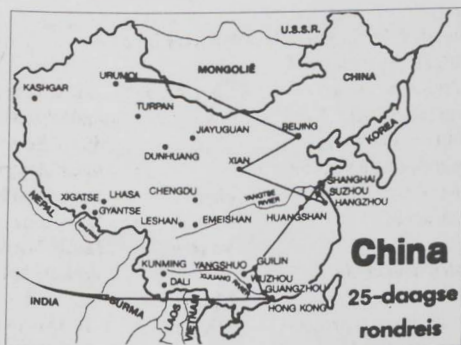
KONG-AMSTERDAM.

- * Avondvlucht.

swissair

LET OP:

**MAXIMUMGROEPS-
GROOTTE GROEP 2
20 - 25
KLEINE GROEP DUS!**

China

**25-daagse
rondreis**

O M O - I n s c h r i j f f o r m u l i e r

☐ Ja, ik ben geïnteresseerd in de reis naar China/ Hong Kong, stuurt u mij s.v.p. meer informatie.

ONGELOOFLIJK SCHERPE PRIJS.
LAATSTE KANS "BETAALBAAR"
MET CHINA KENNIS TE MAKEN.

GRANAADA & PARTNER

Naam: _____

Adres: _____

Woonplaats: _____

Tel.: _____

Bon of kopie in envelop sturen naar onderstaand adres.

N.J.Stam, Kortenaerstraat 5, 5102 BV Dongen.

Voor telefonische informatieaanvraag of inschrijving bel: Tel.01623-20856

LIJST VAN COMMISSIES

• Commissie PABO

F. Kolen, *voorzitter*, Van Renesseborch 69, 3341 RC Hendrik Ido Ambacht. Tel. 01858-12913.

J. Schmiermann, *secretaris*, Mooksebaan 8b, 6562 ZS Groesbeek. Tel. 08891-71636.

A. van Zeyl, *penningmeester*, Verhoevenstraat 37, 2291 RN Wateringen. Tel. 01742-3809.

Th. Beker, Singelstraat 28, 4331 SV Middelburg. Tel. 01180-27981.

Mw. M. du Jour, Dibbetstraat 41, 2518 PN Den Haag. Tel. 070-3651027.

Mw. F. van der Meer, Grevelingen 90, 1826 AP Alkmaar. Tel. 072-611297.

• Commissie Havo/Vwo

Mw. A. Biezen-Hurkmans, *voorzitter*, Genderweg 1, 5521 NX Eersel. Tel. 04970-13578.

J. van Ginkel, *secretaris*, Schoonenburg 116, 6714 GE Ede. Tel. 08380-35543.

L. Dalhuisen, Kortenaerlaan 18, 2121 XK Bennebroek. Tel. 02502-49441.

E. Roest, Molengaarde 6, 6983 BG Doesburg. Tel. 08334-76937.

T.J. Dankert, Swarte Ryth 3, 9354 XE Zevenhuizen. Tel. 05943-2207.

Mw. K. Wamelink, Prins Hendrikstraat 158, 7571 BW Oldenzaal. Tel. 05410-22289.

E.B.E.M. Ruesen, Zwaluw 12, 8103 AR Raalte. Tel. 05720-57388.

• Commissie Mavo/Vbo

G. Twickler, *voorzitter*, Debussylaan 9, 4941 WD Raamsdonkveer. Tel. 01621-14191.

P. Stuart, *secretaris*, Archipel 16-20, 8224 GH Lelystad. Tel. 03200-30891.

J. de Vries, Röntgenlaan 8, 3553 GM Utrecht. Tel. 030-422693.

Mw. J. Daalmans, Olympialaan 6, 4625 CT Bergen op Zoom. Tel. 01640-37998.

T. Poot, Indigoblaauw 13, 2718 JZ Zoetermeer. Tel. 079-611617.

R. Hendriks, Middenweg 83, 1098 AG Amsterdam. Tel. 020-6682237.

• Commissie Bavo

Annemieke Hijink, *voorzitter*, Gasthuisstraat 52, 4811 MH Breda. Tel. 076-201887.

Dirk van der Meer, *secretaris*, Bolstraat 9bis, 3581 WS Utrecht. Tel. 030-521126.

Marie-jes Boonekamp-Wingen, Notgerusweg 23, 6212 BJ Maastricht. Tel. 043-211534.

Piet Niemeijer, Sperwerstraat 92, 3362 ER Sliedrecht. Tel. 01840-16226.

Lock Jansen, Ananasstraat 1, 6543 ZH Nijmegen. Tel. 080-786877.

Pieter Vlaanderen, Duivenkamp 661, 3607 VA Maarssen. Tel. 03465-71354.

Fax 03465-61384.

Kerstin Wamelink, Prins Hendrikstraat 158, 7571 BW Oldenzaal. Tel. 05410-22289.

• Didactiek- en activiteitencommissie

Mw. H.A.M. Mulkens-Harmeyer, *voorzitter*, Hoofdweg 116, 9484 TB Oudemolen. Tel. 05923-1424.

H. Kummerer, *secretaris*, Jan van Eyckgracht 79, 5643 TD Eindhoven. Tel. 040-118590.

J.G. Raven, Kinkoarn 8, 9501 MJ Stiens. Tel. 05109-4050.

W. Bouwman, Kloosterstraat 47, 5708 GM Helmond. Tel. 04920-34709.

R. Soeter, Cayennedreef 23, 3563 SB Utrecht. Tel. 030-612710.

Mw. T. de Danschutter, Van Deyssellaan 40, 9721 WV Groningen. Tel. 050-251298.

Mw. M. Braams, Parelvisserpad 35, 3816 EP Amersfoort. Tel. 033-758702.

• Commissie Volwasseneneducatie

Mw. A. van Bakkum, *voorzitter*, Molvense erven 102, 5672 HN Nuenen. Tel. 040-834364.

Mw. M. Vencken-Martens, *secretaris/penningmeester*, Haarenseweg 4a, 5061 VL Oisterwijk. Tel. 04242-84297.

Mw. M.L. Teunissen, Postbus 31, 9989 ZG Warffum. Tel. 05950-3082.

Mw. B. Beenackers-Heeren.

Adm. Helfrichstraat 10, 9801 EM Zuidhorn. Tel. 05940-3365.

M. Otten, Deventerweg 60, 7203 AM Zutphen. Tel. 05750-42160.

Mw. I. Attema, Transvaalweg 29, 1092 JL Amsterdam. Tel. 020-931572.

Mw. I. Mentink, De Wuurde 7, 6662 ZE Elst. Tel. 08819-72233.

Mw. J. van der Meer, Linnaeusparkweg 34, 1098 EC Amsterdam. Tel. 020-6931572.

J.G.A.M. Timmermans, Wolwevershaven 14, 3311 AV Dordrecht. Tel. 078-312408.

• Commissie Clomantica

J. Snijders, *voorzitter*, Churchillaan 13, 5571 AR Bergeyk. Tel. 04975-72972.

P.H.A. van Drunen, *secretaris*, Bruykersstraat 32, 3237 AB Vierpolders. Tel. 01810-16591.

M.G. Harreman, Bezuidenhoutseweg 129, 2594 AE Den Haag. Tel. 070-3853612.

Mw. H.E. Hey, Naarderweg 4, 3891 DK Zeewolde. Tel. 03242-3633.

A. van der Kaap, Weemhoffhorst 40, 7531 GG Enschede. Tel. 053-337280.

A. Mens, Vaartdreef 94, 2724 JH Zoetermeer. Tel. 079-412379.

A.J. Meijer, Ruysdaelstraat 53A, 1701 EV Heerhugowaard. Tel. 2207-41953.

M.A. Otten, Deventerweg 60, 7203 AM Zutphen. Tel. 05750-42160.

P. Lückner, Gr. Johanlaan 8, 3434 SG Nieuwegein. Tel. 03402-64710.

• Commissie Vrouwengeschiedenis

Bregje Pel, *voorzitter*, Breedstraat 123, 1601 KC Enkhuizen. Tel. 02280-18538.

Janneke Riksen, *secretaris*, Schepenenlaan 79, 8014 JC Zwolle. Tel. 038-660935.

Renée Schreuder, *penningmeester*, Normandië 164, 3524 RM Utrecht. Tel. 030-802130.

Marianne Zewald, Vijverlaan 2, 2012 RC Haarlem. Tel. 023-283325.

Ellen Marrenga.

Lange Leidsedwaarsstraat 212 hs, 1017 NR Amsterdam. Tel. 020-277126.

Zonneke Matthee, Heivlinder 53, 2317 JT Leiden. Tel. 071-215873.

Riemke Leusink, Dr. J.P. Heyelaan 4, 3818 GT Amersfoort. Tel. 033-630996.

Anneke Ribberink, J.S. Bachstraat 20, 3533 XC Utrecht. Tel. 030-945573.

• Onderwijsadviescommissie

P. van Leeuwen, *voorzitter*, Everdrift 4, 5431 LV Cuyk. Tel. 08850-14598.

W. van Waardhuizen, *secretaris*, Poortersveld 309, 7327 AK Apeldoorn. Tel. 055-423832.

W. Bouwman, Kloosterstraat 47, 5708 GM Helmond. Tel. 04920-34709.

Mw. I. Rutgers, Lokeren 105, 5235 DC Den Bosch. Tel. 073-417822.

Mw. P. van Aken-Rens, Hoogwerflaan 19, 2594 BH Den Haag. Tel. 070-385974.

C. Weltevrede, Driehoek 72, 3328 KJ Dordrecht. Tel. 078-178288.

• Commissie Internationalisering

Marja Kaptein, *voorzitter*, Tijgerstraat 207, 6531 ME Nijmegen. Tel. 080-541553.

Harald Buskop, *secretaris*, Sportlaan 370, 2566 LP 's Gravenhage. Tel. 070-3648946.

Maria Dijkshoorn-Struijk.

A. van Houwelingenplantsoen 6, 5263 EK Vucht. Tel. 073-565960.

Carla Franssen, Zangvogelweg 9,

3815 DA Amersfoort. Tel. 033-759267.

Margriet Hielkema, Titiaanstraat 341,

1077 RJ Amsterdam. Tel. 020-6644060.

Geert van Nieuwenhuizen, Oranjelaan 3, 3062 BN Rotterdam. Tel. 010-4521742.

• Redactie KLEIO

W. Rongen, *voorzitter*, Antillen 4, 3524 EZ Utrecht. Tel. 030-892580.

J.A. de Ruiter, *secretaris*, Parkweg 5, 7602 JC Almelo. Tel. 05490-60987.

Mw. T. Bogaerts-Stoopman, *eindredacteur*, Omloop-West 9, 3402 XM IJsselstein. Tel. 03408-83576.

B. Engbers, Klaverstraat 12, 3572 VD Utrecht. Tel. 030-713329.

D. Verkuil, Eemnesserweg 35, 1221 CS Hilversum. Tel. 035-857499.

R. Slotboom, Walcheren 137, 3524 ZS Utrecht. Tel. 030-895982.

J.L.G. van Oudheusden, Massenetstraat 21, 5144 WP Waalwijk. Tel. 04160-37430.

Mw.C.L. Peucker-Martin, Broederplein 35, 3703 CD Zeist. Tel. 03404-22769.

H.S.J. Jansen, Hatertseweg 463, 6533 GH Nijmegen. Tel. 080-553484.

• VGN-vertegenwoordigers in de Onderwijscommissie NHG/VGN

Mw. C.E.M. Veldhuis-Meester, Quintuslaan 4, 9722 RV Groningen. Tel. 050-270099/635997.

Mw. J. van der Meer, Linnaeusparkweg 34, 1098 EC Amsterdam. Tel. 020-6923423.

N. Koek, Van Oldebarneveldstraat 31, 2334 AD Leiden. Tel. 071-172818.

R. Donk, Wijnmanlaan 32, 8014 KA Zwolle. Tel. 038-652523.